

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη νομοθεσία και στη χάραξη πολιτικής σε εθνικό επίπεδο

Κατευθυντήριες γραμμές

Στο διαδικτυο διατίθενται πολλές πληροφορίες σχετικά με τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA). Η πρόσβαση στις εν λόγω πληροφορίες είναι δυνατή μέσω του ιστότοπου του FRA, στη διεύθυνση fra.europa.eu.

Το παρόν έγγραφο δεν συνιστά σε καμία περίπτωση δεσμευτική ερμηνεία της παρατιθέμενης νομοθεσίας, αλλά προορίζεται να αποτελέσει ένα εύχρηστο έγγραφο αναφοράς. Δεν αντικατοπτρίζει κατ' ανάγκη, εν όλω ή εν μέρει, τη θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Η Άμεση Ευρώπη είναι μια υπηρεσία που σας βοηθά να βρείτε απαντήσεις στα ερωτήματά σας για την Ευρωπαϊκή Ένωση

**Αριθμός δωρεάν τηλεφωνικής κλήσης (*):
00 800 6 7 8 9 10 11**

(*) Οι πληροφορίες παρέχονται δωρεάν, και οι κλήσεις είναι γενικώς δωρεάν (ενδέχεται όμως κάποιες κλήσεις που πραγματοποιούνται μέσω ορισμένων τηλεπικοινωνιακών φορέων ή από τηλεφωνικούς θαλάμους ή ξενοδοχεία να χρεώνονται).

Εικόνα εξωφύλλου: © FRA

Περισσότερες πληροφορίες για την Ευρωπαϊκή Ένωση διατίθενται στο διαδικτυο (<http://europa.eu>).

Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2020

Print ISBN 978-92-9474-887-4 doi:10.2811/0146 TK-04-18-616-EL-C
PDF ISBN 978-92-9474-878-2 doi:10.2811/2897 TK-04-18-616-EL-N

© Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2020

Η αναπαραγωγή επιτρέπεται, με εξαίρεση τους εμπορικούς σκοπούς, εφόσον αναφέρεται η πηγή.

Εφαρμογή του Χάρτη των
Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της
Ευρωπαϊκής Ένωσης
στη νομοθεσία
και στη χάραξη πολιτικής
σε εθνικό επίπεδο

Κατευθυντήριες γραμμές

Πρόλογος

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εφοδιαστεί με τη δική της διακήρυξη δικαιωμάτων –τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων– από το 2000. Ο Χάρτης κατέστη νομικά δεσμευτικός το 2009 και έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες της ΕΕ.

Ως ένας πολύ σύγχρονος κατάλογος ανθρωπίνων δικαιωμάτων ο οποίος περιέχει πολλά δικαιώματα που δεν υπάρχουν σε θεσπισθείσες διακηρύξεις δικαιωμάτων, ο Χάρτης φαίνεται πράγματι ικανοποιητικός στη θεωρία. Όσοι είναι εξοικειωμένοι με τις βασικές αρχές του δικαίου της ΕΕ μπορούν συνήθως να δηλώσουν χωρίς δεύτερη σκέψη ότι ο Χάρτης είναι πάντα δεσμευτικός για την ΕΕ, και ότι είναι δεσμευτικός για τα κράτη μέλη μόνον όταν «εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης». Τι σημαίνει όμως στην πραγματικότητα αυτή η συχνά αναφερόμενη φράση του άρθρου 51 του Χάρτη;

Στην πραγματικότητα, οι επαγγελματίες του κλάδου συχνά δεν είναι βέβαιοι αν ο Χάρτης εφαρμόζεται ή όχι σε μια δεδομένη περίπτωση, καθώς και για τον τρόπο με τον οποίο προσθέτει αξία. Ακόμη και σε κύκλους ειδικών, δεν είναι πάντα πλήρως κατανοητό τι εμπίπτει και τι δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη. Δεν προκαλεί, επομένως, έκπληξη το γεγονός ότι μία δεκαετία μετά την έναρξη ισχύος του Χάρτη η εικόνα που προκύπτει από την ανασκόπηση των επιδόσεων του στην πράξη είναι ετερόκλητη. Οι επαγγελματίες του νομικού κλάδου –είτε πρόκειται για δικαστές είτε για δημοσίους υπαλλήλους, νομοθέτες ή υπευθύνους χάραξης πολιτικής– σπάνια αναφέρονται στον Χάρτη. Όταν το πράττουν, οι αναφορές είναι συνήθως επιφανειακές. Γίνεται αντιληπτή μια επιφυλακτικότητα.

Για τον λόγο αυτόν, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ενθαρρύνει τα κράτη μέλη να ανταλλάσσουν και να χαρτογραφούν βέλτιστες πρακτικές και να αναπτύξουν κοινά εργαλεία για την αύξηση της ευαισθητοποίησης σχετικά με τον Χάρτη. Επιπλέον, έχει επισημάνει ότι ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων θα μπορούσε να συμβάλει στην κατάρτιση των δημοσίων υπαλλήλων κάθε κράτους μέλους, και απηύθυνε ειδική έκκληση στον Οργανισμό να καταρτίσει εγχειρίδιο για επαγγελματίες και μη ειδικούς όσον αφορά την εγχώρια εφαρμογή του Χάρτη.

Στόχος του παρόντος εγχειριδίου είναι να προωθήσει την καλύτερη κατανόηση του Χάρτη, για παράδειγμα όταν εφαρμόζεται στη νομοθεσία και τη χάραξη πολιτικής. Η διενέργεια λεπτομερούς ελέγχου σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του Χάρτη αποφέρει πάντα καρπούς. Ακόμη και όταν το συμπέρασμα είναι ότι δεν εφαρμόζεται, με τη διενέργεια «ελέγχου του Χάρτη» δίνεται έμφαση στη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο της νομοθεσίας και της

χάραξης πολιτικής. Αυτό αποτελεί από μόνο του επίτευγμα, διότι συμβάλλει στην ενίσχυση της ευαισθητοποίησης.

Η δρ Mirjam de Mol, από το Κέντρο Ευρωπαϊκού Δικαίου του Μάαστριχτ (Maastricht Centre for European Law), εκπόνησε προσχέδιο κειμένου υπό την καθοδήγηση του Οργανισμού και κατόπιν διαβούλευσης με ομάδα εμπειρογνομόνων που εργάζονται σε εθνικά κοινοβούλια. Το εν λόγω προσχέδιο αναθεωρήθηκε από τον FRA, ο οποίος πραγματοποίησε επίσης διαβούλευση με τους 28 εθνικούς αξιωματούχους-συνδέσμους του FRA —ένα δίκτυο εμπειρογνομόνων που εργάζονται στις εθνικές διοικήσεις. Το εγχειρίδιο οριστικοποιήθηκε αφού λήφθηκαν υπόψη οι παρατηρήσεις της επιστημονικής επιτροπής μας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσοι συμμετείχαν στη διαδικασία για την πολύτιμη συμβολή τους.

Michael O'Flaherty

Διευθυντής

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΜΕΡΟΣ Ι: ΓΕΝΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	15
1 Σύστημα θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	15
Δύο πηγές θεμελιωδών δικαιωμάτων	15
Γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης	16
Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης	17
Πεδίο εφαρμογής.....	18
Ποιο είναι το σκεπτικό του άρθρου 51 του Χάρτη;.....	19
Δικαιούχοι	20
Αρχές του Χάρτη και δικαιώματα του Χάρτη.....	21
2 Πώς συνδέεται ο Χάρτης με τις εθνικές και διεθνείς πράξεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα;.....	23
Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	23
Άλλες διεθνείς πράξεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων	25
Εθνικά θεμελιώδη δικαιώματα.....	26
3 Λόγοι για τον έλεγχο της εφαρμογής του Χάρτη.....	27
Υποχρέωση σεβασμού, τήρησης και προαγωγής του Χάρτη	27
Παροχή περισσότερων και/ή ισχυρότερων δικαιωμάτων από τον Χάρτη.....	28
Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να εφαρμόζουν τον Χάρτη	33
Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να ερμηνεύει τον Χάρτη.....	37
Η παραβίαση των δικαιωμάτων του Χάρτη μπορεί να οδηγήσει σε διαδικασία επί παραβάσει	40
4 Τρόπος ελέγχου της εφαρμογής του Χάρτη	41
Από πού θα πρέπει να ξεκινήσετε την αξιολόγησή σας;.....	41
Ποια είναι η αναγκαία απαίτηση για την εφαρμογή του Χάρτη;.....	42

	Η ύπαρξη σύνδεσης με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ελάχιστη απαίτηση	43
5	Σε ποιες περιπτώσεις εφαρμόζεται ο Χάρτης;	45
	Όταν τα κράτη μέλη ενεργούν ως εκπρόσωποι της Ευρωπαϊκής Ένωσης	45
	Όταν τα κράτη μέλη οφείλουν να βασιστούν σε άδεια δυνάμει του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης	47
6	Πώς να εφαρμόσετε τον Χάρτη	49
	Ποια είναι τα σχετικά εργαλεία ερμηνείας;	49
	Σε ποιες περιστάσεις μπορεί να περιοριστεί η άσκηση των δικαιωμάτων; ..	50
ΜΕΡΟΣ II: ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ		53
7	Κατάλογος σημείων ελέγχου σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του Χάρτη	53
	Επιλέξτε τη διαδρομή που αντικατοπτρίζει το δικό σας σημείο αφετηρίας ..	53
	Διαδρομή Α: Η γενεσιουργή αιτία της εθνικής νομοθετικής δράσης είναι μια ενωσιακή πράξη	54
	Διαδρομή Β: Νομοθετικές προτάσεις εκτός της διαδικασίας μεταφοράς νομικών πράξεων της ΕΕ στο εθνικό δίκαιο	67
8	Έλεγχος συμμόρφωσης με τον Χάρτη.....	78
	Στάδιο I: Εντοπισμός περιορισμών στα θεμελιώδη δικαιώματα	79
	Στάδιο II: Εκτίμηση του κατά πόσον επιτρέπονται περιορισμοί γενικά	81
	Στάδιο III: Εκτίμηση του κατά πόσον οι περιορισμοί μπορούν να δικαιολογηθούν	85
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΟΡΙΖΕΙ Ο ΧΑΡΤΗΣ.....		93
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ		111

Αρκτικόλεξα και συντομογραφίες

FRA	Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΓΣΗΕ	Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΟΕ	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας
ΔΣΑΠΔ (ICCPR)	Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα
ΔΣΑΠΔ-ΠΠ2 – ΘΠ (ICCPR-OP2)	Δεύτερο Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα σχετικά με την κατάργηση της ποινής του θανάτου
ΔΣΚΦΔ (ICERD)	Διεθνής Σύμβαση για την κατάργηση πάσης μορφής φυλετικών διακρίσεων
ΔΣΟΚΜΔ (ICESCR)	Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΧ	Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης
ΕΚΧ 96	Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (αναθεώρηση 1996)
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΣΠΒ (ECPT)	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας
ΟΔΔΑ	Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Π	Πρωτόκολλο (της ΕΣΔΑ)
ΣΔΑΑ (CRPD)	Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες
ΣΔΠ (CRC)	Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού
ΣΔΠ-ΠΠ – ΕΠ (OPCRC – SC)	Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία

ΣΕΔΚΓ (CEDAW)	Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΚΒ (CAT)	Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας
ΣΚΒ-ΠΠ (OPCAT)	Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων μορφών σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Σύμβαση για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων	Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων
Χάρτης	Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εισαγωγή

Το παρόν εγχειρίδιο παρέχει καθοδήγηση σχετικά με τη χρήση του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ο Χάρτης) σε εθνικό επίπεδο. Σύμφωνα με το άρθρο 51 του Χάρτη, και σε αντίθεση με διεθνείς και εθνικές πράξεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το «πεδίο εφαρμογής» του Χάρτη περιορίζεται σε τομείς που εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ. Δεν αποσκοπεί στη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Ωστόσο, όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), ο Χάρτης αποτελεί εξαιρετικά σημαντικό μέσο για τους επαγγελματίες του νομικού κλάδου, συμπεριλαμβανομένων όλων όσοι εργάζονται στους τομείς της νομοθεσίας και της χάραξης πολιτικής.

Το παρόν εγχειρίδιο παρέχει πρακτικές κατευθύνσεις σχετικά με το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη. Σκοπός του δεν είναι να εξετάσει όλες τις λεπτομέρειες ή να είναι πλήρες. Παρότι βασίζεται στη νομολογία του ΔΕΕ, δεν μπορεί να αντικαταστήσει την αξιολόγηση κάθε περίπτωσης χωριστά ούτε την ανάγκη διαβούλευσης με νομικές υπηρεσίες όπου κρίνεται σκόπιμο.

Ο «αμυντικός» χαρακτήρας του Χάρτη

Μολονότι ο Χάρτης έχει συνταχθεί σε «ουδέτερη από άποψη αρμοδιότητας» γλώσσα, δεν εφαρμόζεται σε τομείς που δεν αφορούν την ΕΕ. Επιπλέον, σε διάφορες διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ υπογραμμίζεται ότι σκοπός του Χάρτη δεν είναι να οδηγήσει σε μετατόπιση εξουσιών σε βάρος των κρατών μελών.

«Προκειμένου να αποκλείσει το ενδεχόμενο επεκτάσεως των αρμοδιοτήτων της Ένωσης σε σχέση προς τα κράτη μέλη, το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη προβλέπει ιδίως ότι:

- η εφαρμογή του Χάρτη δεν περιορίζει την αρχή της επικουρικότητας (άρθρο 51, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο)·
- τα κράτη μέλη δεσμεύονται από τον Χάρτη μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης (άρθρο 51, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο)·
- ο Χάρτης τηρείται και εφαρμόζεται στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων οι οποίες απονέμονται στην Ένωση από τις Συνθήκες (άρθρο 51, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο)»¹.

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, άρθρο 51 – Πεδίο εφαρμογής

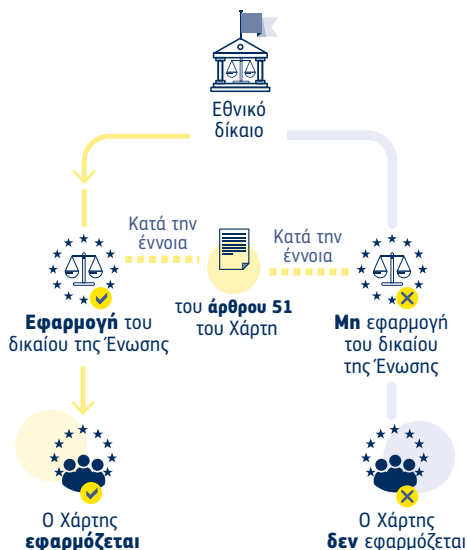
1. Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη, μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Κατά συνέπεια, οι ανωτέρω σέβονται τα δικαιώματα, τηρούν τις αρχές και προάγουν την εφαρμογή τους, σύμφωνα με τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους και εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως της απονέμονται από τις Συνθήκες.
2. Ο παρών Χάρτης δεν διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης πέραν των αρμοδιοτήτων της Ένωσης και δεν θεσπίζει νέες αρμοδιότητες και καθήκοντα για την Ένωση, ούτε τροποποιεί τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα όπως ορίζονται στις Συνθήκες.

Σε ποιους απευθύνεται το παρόν εγχειρίδιο;

Το εγχειρίδιο απευθύνεται κυρίως σε άτομα που συμμετέχουν σε νομοθετικές διαδικασίες και διαδικασίες χάραξης πολιτικής σε εθνικό επίπεδο. Οι διαδικασίες αυτές είναι ζωτικής σημασίας για τον σεβασμό και την προαγωγή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ως εκ τούτου, κύρια ομάδα-στόχος είναι όλοι όσοι εργάζονται σε εθνικές νομοθετικές και διοικητικές αρχές, όπως κυβερνήσεις, κοινοβούλια, περιφερειακές και τοπικές αρχές. Ωστόσο, το παρόν εγχειρίδιο είναι επίσης σημαντικό για άτομα που εργάζονται σε δικαστήρια και οργανισμούς για τα ανθρώπινα δικαιώματα στα κράτη μέλη της ΕΕ.

(¹) Προτάσεις της γενικής εισαγγελέα V. Trstenjak της 22ας Σεπτεμβρίου 2011, σημείο 72, στο ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/10 και C-493/10, *N. S. (C-411/10) κατά Secretary of State for the Home Department και M. E. και λοιποί (C-493/10) κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform* [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], 21 Δεκεμβρίου 2011.

Γράφημα 1: Πεδίο εφαρμογής του Χάρτη (το οποίο είναι περιορισμένο σε σύγκριση με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου)

Πηγή: FRA, 2018

Ποιος είναι ο ρόλος σας στην υλοποίηση των εγγυήσεων του Χάρτη;

Τα ανθρώπινα δικαιώματα εφαρμόζονται κυρίως σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, όπου και αποφέρουν πραγματικά σημαντικά αποτελέσματα. Το δίκαιο της ΕΕ εφαρμόζεται συνήθως σε εθνικό επίπεδο. Ως εκ τούτου, οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους εθνικούς φορείς χάραξης πολιτικής. Κατά κανόνα, η νομοθεσία της ΕΕ αφήνει στον εθνικό νομοθέτη περιθώριο εκτίμησης κατά τη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο και την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ, και αυτό το περιθώριο ευελιξίας πρέπει να χρησιμοποιείται κατά τρόπο συμβατό με τον Χάρτη. Η υποχρέωση αυτή συνεπάγεται σημαντική ευθύνη για τους εθνικούς φορείς χάραξης πολιτικής και τους νομοθέτες.

Οι επαγγελματίες του νομικού κλάδου που εργάζονται σε εθνικά κοινοβούλια και/ή διοικήσεις διαδραματίζουν βασικό ρόλο στο πλαίσιο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ κατά την εκπόνηση νομοθεσίας και/ή χάραξη πολιτικών, διότι πρέπει να επιτελούν τρία βασικά καθήκοντα. Πρέπει να προσδιορίζουν:

- κατά πόσον ο Χάρτης εφαρμόζεται ή όχι σε δεδομένη (νομοθετική) πρόταση·
- τι συνεπάγεται ο Χάρτης για τον εθνικό νομοθέτη/την εθνική διοίκηση όσον αφορά τις αρνητικές και θετικές υποχρεώσεις για την αποφυγή παραβιάσεων του Χάρτη·
- κατά πόσον υπάρχουν, στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης περίπτωσης εισαγωγής νομοθεσίας και/ή χάραξης πολιτικής, δυνατότητες όχι μόνο σεβασμού του Χάρτη αλλά και προδραστικής προαγωγής του, όπως απαιτείται βάσει του άρθρου 51 του Χάρτη.

Οι εθνικοί φορείς ως βασικοί «εκπρόσωποι του Χάρτη»

Η ΕΕ αναγνωρίζει την ύψιστη σημασία των εθνικών φορέων για την εφαρμογή του Χάρτη. Για παράδειγμα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει τονίσει ότι «οι εθνικές αρχές (δικαστικές αρχές, αρχές επιβολής του νόμου και διοικητικές αρχές) αποτελούν βασικούς παράγοντες για την πραγμάτωση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που κατοχυρώνονται στον Χάρτη» *.

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπογραμμίζει τη σημασία της εφαρμογής του Χάρτη ως μέρους του ευρύτερου συνόλου πηγών θεμελιωδών δικαιωμάτων που εφαρμόζονται σε εθνικό επίπεδο. Υπογραμμίζει την «ανάγκη να αιτιολογείται η εφαρμογή του Χάρτη σε μεμονωμένες περιπτώσεις» καθώς και την «ανάγκη να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή από τις εθνικές αρχές στις διατάξεις του Χάρτη των οποίων το νόημα και το πεδίο εφαρμογής δεν καθορίζεται από τις αντίστοιχες διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), με στόχο την αποτελεσματική εφαρμογή του Χάρτη» **.

Επίσης, το Συμβούλιο «επικροτεί τις πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην αύξηση της ευαισθητοποίησης και στη βελτίωση της πρακτικής εφαρμογής του Χάρτη μεταξύ των υπευθύνων χάραξης πολιτικής [και] των επαγγελματιών του νομικού κλάδου» ***. Το παρόν εγχειρίδιο αποτελεί μια τέτοια πρωτοβουλία. Ελπίζουμε ότι θα συμβάλει στην αντιμετώπιση μίας από τις «βασικές προκλήσεις» που στέκονται εμπόδιο στην «υλοποίηση του Χάρτη», συγκεκριμένα στην αποσαφήνιση του πεδίου εφαρμογής του ****.

Πηγές: * Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2015), Ψήφισμα σχετικά με την κατάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2013-2014) [2014/2254(INI)], Στρασβούργο, 8 Σεπτεμβρίου 2015, παράγραφος 20.

** Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2016), Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων το 2015, παράρτημα στο έγγραφο 10005/16 του Συμβουλίου, της 9ης Ιουνίου 2016, παράγραφος 6

*** Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2017), Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων το 2016, παράρτημα στο έγγραφο 11546/17 του Συμβουλίου, της 28ης Ιουλίου 2017, παράγραφος 5

**** FRA (2012), Bringing the Charter to life – opportunities and challenges of putting the EU Charter of Fundamental Rights into practice· βλ. επίσης FRA (2018), Challenges and opportunities for the implementation of the Charter of Fundamental Rights, γνώμη του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Βιέννη, 04/2018.

Πώς χρησιμοποιείται το παρόν εγχειρίδιο;

- Το εγχειρίδιο περιλαμβάνει δύο είδη κειμένων. Το κυρίως κείμενο σε κανονικό μαύρο χρώμα έχει ως σκοπό να παράσχει σύντομη επισκόπηση για τη βελτίωση της κατανόησης του αναγνώστη. Παραδείγματα και περαιτέρω λεπτομέρειες παρέχονται σε γκρι κείμενο.
- Το εγχειρίδιο αποτελείται από δύο μέρη και ένα παράρτημα.
- Στο **μέρος I** παρέχονται «γενικές κατευθύνσεις» και περιλαμβάνεται εισαγωγή στον Χάρτη για όλες τις ομάδες-στόχους, με έμφαση στα εξής:
 - σύστημα της ΕΕ για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων (κεφάλαιο 1).
 - σχέση του Χάρτη με άλλες πράξεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα (κεφάλαιο 2).
 - λόγοι εφαρμογής του Χάρτη (κεφάλαιο 3).
 - πεδίο εφαρμογής του Χάρτη (κεφάλαιο 4).
 - περιπτώσεις στις οποίες εφαρμόζεται ο Χάρτης (κεφάλαιο 5).
 - ερμηνεία και περιορισμοί των δικαιωμάτων που περιέχονται στον Χάρτη (κεφάλαιο 6).
- Για τους αναγνώστες που δεν γνωρίζουν ακόμη καλά το δίκαιο της ΕΕ θα ήταν χρήσιμο να διαβάσουν τα κεφάλαια 1 έως 4, ενώ οι άλλοι αναγνώστες μπορούν να μεταβούν κατευθείαν στα κεφάλαια 5 και 6 και στα πρακτικά εργαλεία.
- Στο **μέρος II** παρέχονται «πρακτικά εργαλεία», στα οποία περιλαμβάνονται δύο κατάλογοι σημείων ελέγχου που έχουν σχεδιαστεί για άτομα που συμμετέχουν σε νομοθετικές διαδικασίες και διαδικασίες χάραξης πολιτικής σε εθνικό επίπεδο:
 - Κατάλογος σημείων ελέγχου για την αξιολόγηση της δυνατότητας εφαρμογής του Χάρτη όσον αφορά την εθνική νομοθεσία και χάραξη πολιτικής (κεφάλαιο 7): αυτός ο κατάλογος επικεντρώνεται πρωτίστως στις εθνικές νομοθετικές διαδικασίες και διαδικασίες χάραξης πολιτικής. Προσεγγίζει τη δυνατότητα εφαρμογής του Χάρτη μέσω παρουσίασης περιπτώσεων για την παροχή πιο πρακτικής καθοδήγησης.
 - Κατάλογος σημείων ελέγχου για τη διαμόρφωση αρχικής άποψης ως προς το αν μια εθνική πράξη (ή το σχέδιο εθνικής πράξης) συνάδει ή όχι με τον Χάρτη (κεφάλαιο 8).

- Το **παράρτημα** παρέχει σύντομη περίληψη των δικαιωμάτων του Χάρτη και των τρόπων με τους οποίους αυτά σχετίζονται με διάφορους άλλους καταλόγους ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αναδεικνύοντας έτσι την προστιθέμενη αξία που προσδίδει ο Χάρτης.

Ορολογία που χρησιμοποιείται στο παρόν εγχειρίδιο

- Το εγχειρίδιο συχνά αναφέρεται σε εθνικές «νομοθετικές προτάσεις» ή «νομοθεσία», αλλά εφαρμόζεται εξίσου σε όλα τα είδη εθνικών μέτρων.
- Το παρόν εγχειρίδιο αναφέρεται κατά κύριο λόγο μόνο στον Χάρτη, αλλά εφαρμόζεται εξίσου στα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ ως γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ (βλ. **κεφάλαιο 1**).
- Όταν γίνεται μνεία σε διατάξεις του Χάρτη, το εγχειρίδιο δεν κάνει κατ' ανάγκη διάκριση μεταξύ των δικαιωμάτων του Χάρτη και των αρχών του Χάρτη. Πρέπει να σημειωθεί ότι, παρότι και οι δύο κατηγορίες διατάξεων του Χάρτη είναι δεσμευτικές, τα έννομα αποτελέσματά τους διαφέρουν (για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. άρθρο 51 παράγραφος 5 του Χάρτη και κεφάλαιο 1 του παρόντος εγχειριδίου, ενότητα σχετικά με **τις αρχές του Χάρτη και τα δικαιώματα του Χάρτη**).

Επισημαίνεται ότι στο παρόν εγχειρίδιο η φράση «γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης» αναφέρεται στις άγραφες απορρέουσες από δικαστικές αποφάσεις γενικές αρχές που είναι εγγενείς στο κράτος δικαίου και μπορούν να προβληθούν ενώπιον των δικαστηρίων ως λόγοι δικαστικού ελέγχου. Σε αυτή την πηγή δικαίου περιλαμβάνονται αρχές εκτός των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως η αρχή της ασφάλειας δικαίου, η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και η αρχή της αναλογικότητας. Η φράση «γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης», όπως χρησιμοποιείται στο παρόν εγχειρίδιο, δεν αναφέρεται σε θεσμικές αρχές όπως η αρχή της επικουρικότητας ή η αρχή της θεσμικής ισορροπίας.

Μέρος Ι: Γενικές κατευθύνσεις

1 Σύστημα θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Δύο πηγές θεμελιωδών δικαιωμάτων

- Στο δίκαιο της ΕΕ υπάρχουν δύο κύριες πηγές θεμελιωδών δικαιωμάτων: i) οι (άγραφες) γενικές αρχές του δικαίου και ii) ο Χάρτης ². Τόσο οι γενικές αρχές όσο και οι διατάξεις του Χάρτη αποτελούν πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ και αλληλεπικαλύπτονται. Αμφότερες εφαρμόζονται μόνο εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ και, επομένως, έχουν το ίδιο πεδίο εφαρμογής ³.
- Τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ περιλαμβάνονται επίσης σε διατάξεις των Συνθηκών ⁴ και στο παράγωγο δίκαιο της ΕΕ ⁵. Το παρόν εγχειρίδιο επικεντρώνεται μόνο στα θεμελιώδη δικαιώματα ως γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ και βάσει του Χάρτη.

(²) Ευρωπαϊκές Κοινότητες (2012), Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 13), άρθρο 6.

(³) Στην επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 51 παράγραφος 1 του Χάρτη («Πεδίο εφαρμογής») διευκρινίζεται ότι αυτή η διάταξη αποτελεί κωδικοποίηση της νομολογίας του ΔΕΕ σχετικά με το πεδίο εφαρμογής των γενικών αρχών. Επί του παρόντος, το ΔΕΕ χρησιμοποιεί το άρθρο 51 παράγραφος 1 του Χάρτη κατ' αναλογία για τις γενικές αρχές του δικαίου. Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-406/15, *Petya Milkova κατά Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, 9 Μαρτίου 2017, σκέψεις 50 και 54.

(⁴) Ευρωπαϊκές Κοινότητες (2012), Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 47), άρθρο 157.

(⁵) Βλ., για παράδειγμα, οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ L 303 της 2.12.2000, σ. 16).

Γράφημα 2: Δύο πηγές θεμελιωδών δικαιωμάτων

Πηγή: FRA, 2018

Γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- Πρόκειται για άγραφες αρχές που έχουν προσδιοριστεί από το ΔΕΕ.
- Υφίστανται από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 ⁶ και, όπως και άλλες πηγές του πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ, «καθορίζουν το κύρος μιας πράξεως του παράγωγου δικαίου ή τη δυνατότητα εφαρμογής ενός εθνικού κανόνα» ⁷.
- Η σχετική διάταξη της Συνθήκης είναι το άρθρο 6 παράγραφος 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ).

(⁶) ΔΕΕ, υπόθεση 29/69, *Erich Stauder κατά πόλης του Ulm – Sozialamt*, 12 Νοεμβρίου 1969· ΔΕΕ, υπόθεση 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mbH κατά Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, 17 Δεκεμβρίου 1970· ΔΕΕ, υπόθεση 4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, 14 Μαΐου 1974.

(⁷) Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Colomer της 24ης Ιανουαρίου 2008, σημείο 19, στο ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-55/07 και C-56/07, *Othmar Michaeler (C-55/07 και C-56/07)*, *Subito GmbH (C-55/07 και C-56/07)* και *Ruth Volgger (C-56/07) κατά Amt für sozialen Arbeitsschutz και Autonome Provinz Bozen*, 24 Απριλίου 2008.

Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, άρθρο 6 παράγραφος 3

Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- Ο Χάρτης είναι μια σύγχρονη διακήρυξη 50 θεμελιωδών δικαιωμάτων και αρχών. Τα τέσσερα πρόσθετα άρθρα του Χάρτη αφορούν την ερμηνεία και την εφαρμογή αυτών των 50 διατάξεων. Για επισκόπηση όλων των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, βλ. το [παράρτημα](#).
- Ο Χάρτης περιλαμβάνει επτά κεφάλαια: Αξιοπρέπεια (5 άρθρα), Ελευθερίες (14 άρθρα), Ισότητα (7 άρθρα), Αλληλεγγύη (12 άρθρα), Δικαιώματα των πολιτών (8 άρθρα), Δικαιοσύνη (4 άρθρα) και Γενικές διατάξεις (4 άρθρα).
- Καταρτίστηκε από μια Ευρωπαϊκή Συνέλευση που απαρτιζόταν από μέλη κοινοβουλίων (τόσο εθνικών κοινοβουλίων, όσο και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου) και κυβερνήσεων, ενώ λήφθηκαν επίσης υπόψη παρατηρήσεις της κοινωνίας των πολιτών ⁸.
- Διακηρύχθηκε το 2000 και είναι νομικά δεσμευτικός από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας την 1η Δεκεμβρίου 2009 ⁹.
- Η σχετική διάταξη της Συνθήκης είναι το άρθρο 6 παράγραφος 1 της ΣΕΕ.

Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, άρθρο 6 παράγραφος 1

Η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης [...] ο οποίος έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες.

⁽⁸⁾ Η Συνέλευση απαρτιζόταν από 15 εκπροσώπους των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων των τότε 15 κρατών μελών της ΕΕ, 30 εκπροσώπους των εθνικών κοινοβουλίων, 16 εκπροσώπους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και έναν εκπρόσωπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

⁽⁹⁾ Βλ. *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (ΕΕ C 83 της 30.3.2010, σ. 389).

Πεδίο εφαρμογής

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, άρθρο 51 – Πεδίο εφαρμογής

1. Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης [...] καθώς και στα κράτη μέλη μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης.

- Τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ ισχύουν σε εθνικό επίπεδο μόνον όταν τα κράτη μέλη «εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης». Ωστόσο, η έννοια αυτή είναι αρκετά ευρεία. «Από τη νομολογία του Δικαστηρίου απορρέει πέραν πάσης αμφιβολίας» ότι η εν λόγω υποχρέωση αφορά τα «κράτη μέλη όταν ενεργούν εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης»¹⁰. Στο κεφάλαιο 5 παρέχονται λεπτομέρειες ως προς το ζήτημα αυτό.
- Ως εκ τούτου, τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ είναι δυναμικά συναφή σε ευρύ φάσμα θεματικών πεδίων, συμπεριλαμβανομένων όσων καλύπτονται πρωτίτως από το εθνικό δίκαιο¹¹.

Ο Χάρτης μπορεί να εφαρμοστεί σε ευρύ φάσμα θεμάτων. Σε αυτά περιλαμβάνονται, για παράδειγμα, το ευεργέτημα πενίας¹², οι κυρώσεις για τελωνειακές παραβάσεις¹³, οι συμπράξεις¹⁴, η πρόσληψη αστυνομικών της τοπικής αστυνομίας¹⁵, η αιμοδοσία¹⁶, η εκμετάλλευση αυτόματων μηχανών παιχνιδιών¹⁷, η στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης¹⁸, η μετάδοση διαφημιστικών μηνυμάτων από τηλεοπτικούς οργανισμούς¹⁹, η δημοσιότητα των λογιστικών εγγράφων²⁰, η υπο-

(¹⁰) Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 51· βλ. Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) (2007), Επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ C 303 της 14.12.2007, σ. 17).

(¹¹) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-276/12, *Jiří Sabou κατά Finanční ředitelství pro hlavní město Prahu* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 22 Οκτωβρίου 2013.

(¹²) ΔΕΕ, υπόθεση C-279/09, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH κατά Bundesrepublik Deutschland*, 22 Δεκεμβρίου 2010.

(¹³) ΔΕΕ, C-546/09, *Aurubis Bulgaria AD κατά Nachalnik na Mitnitsa Stolichna*, 31 Μαρτίου 2011.

(¹⁴) ΔΕΕ, υπόθεση C-17/10, *Toshiba Corporation και λοιποί κατά Úřad pro ochranu hospodářské soutěže* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 14 Φεβρουαρίου 2012.

(¹⁵) ΔΕΕ, C-416/13, *Mario Vital Pérez κατά Ayuntamiento de Oviedo*, 13 Νοεμβρίου 2014.

(¹⁶) ΔΕΕ, C-528/13, *Geoffrey Léger κατά Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes και Établissement français du sang*, 29 Απριλίου 2015.

(¹⁷) ΔΕΕ, C-390/12, *Robert Pflieger και λοιποί*, 30 Απριλίου 2014.

(¹⁸) ΔΕΕ, C-401/11, *Blanka Soukupová κατά Ministerstvo zemědělství*, 11 Απριλίου 2013.

(¹⁹) ΔΕΕ, C-234/12, *Sky Italia Srl κατά Autorità per le Garanzie nelle Comunicazioni*, 18 Ιουλίου 2013.

(²⁰) ΔΕΕ, C-418/11, *Texdata Software GmbH*, 26 Σεπτεμβρίου 2013.

χρέωση λήψης δακτυλικών αποτυπωμάτων για την έκδοση διαβατηρίου ²¹ και η ηλικία συνταξιοδότησης ²².

- Η χρήση του Χάρτη από το ΔΕΕ υποδηλώνει ότι σε ορισμένους τομείς πολιτικής είναι ιδιαίτερα συχνή η προβολή επιχειρημάτων που βασίζονται στον Χάρτη ²³.

Ενώπιον του ΔΕΕ, ο Χάρτης χρησιμοποιείται συχνά στους ακόλουθους τομείς: κοινωνική πολιτική (π.χ. απασχόληση και συνθήκες εργασίας, αφερεγγυότητα, μεταβίβαση επιχειρήσεων, γονική άδεια)· άσυλο και μετανάστευση, προστασία των καταναλωτών, δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις (π.χ. δικαιοδοσία και αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας)· φορολογία (φόρος προστιθέμενης αξίας)· διανοητική ιδιοκτησία· γεωργία· περιβάλλον· προστασία δεδομένων· δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις (ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης).

Μολονότι σε εθνικό επίπεδο δεν υπάρχει πλήρες δείγμα όλων των διαθέσιμων δικαστικών αποφάσεων που παραπέμπουν στον Χάρτη, τα τελευταία έτη ο Οργανισμός έχει αναλύσει έως τρεις σχετικές δικαστικές αποφάσεις με χρήση του Χάρτη για κάθε κράτος μέλος για κάθε έτος. Οι περισσότερες από αυτές τις αποφάσεις εντοπίζονταν στους τομείς των συνωριακών ελέγχων, του ασύλου και της μετανάστευσης και της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, όπως επίσης και στους τομείς της απασχόλησης, της καταπολέμησης των διακρίσεων και της προστασίας δεδομένων ²⁴.

Ποιο είναι το σκεπτικό του άρθρου 51 του Χάρτη;

- Σημείο αφετηρίας του ενωσιακού συστήματος προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι το καθήκον της Ένωσης να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως ορίζεται στο άρθρο 6 της ΣΕΕ.
- Καθώς η υλοποίηση και η εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης πραγματοποιείται σε μεγάλο βαθμό σε εθνικό επίπεδο, το καθήκον της Ένωσης επεκτείνεται κατ' ανάγκη σε πράξεις των εθνικών αρχών, όταν οι πράξεις αυτές μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβάλλουν στην εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Διαφορετικά, ο Χάρτης δεν θα εφαρμοζόταν σε πολλές περιπτώσεις που καλύπτονται

⁽²¹⁾ ΔΕΕ, C-291/12, *Michael Schwarz κατά Stadt Bochum*, 17 Οκτωβρίου 2013.

⁽²²⁾ ΔΕΕ, C-401/11, *Blanka Soukupová κατά Ministerstvo zemědělství*, 11 Απριλίου 2013.

⁽²³⁾ Κατά την περίοδο από την 1η Ιανουαρίου 2014 έως την 1η Σεπτεμβρίου 2017.

⁽²⁴⁾ Βλ. τα κεφάλαια σχετικά με τη χρήση του Χάρτη στις εκθέσεις του Οργανισμού για τα θεμελιώδη δικαιώματα των τελευταίων πέντε ετών.

από το δίκαιο της ΕΕ και, ως εκ τούτου, θα υπήρχε κενό στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο της ΕΕ.

- Ως εκ τούτου, η υποχρέωση των κρατών μελών να τηρούν τον Χάρτη αποτελεί αναγκαία απόρροια των υποχρεώσεων της ΕΕ στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Συμπληρώνει τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχουν τα κράτη μέλη στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βάσει των συνταγμάτων τους και των διεθνών συνθηκών για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

«Δεδομένου ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη πρέπει να γίνονται σεβαστά όταν εθνική κανονιστική ρύθμιση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, δεν μπορούν να υφίστανται περιπτώσεις που να εμπίπτουν στο δίκαιο της Ένωσης, αλλά στις οποίες να μην μπορούν να εφαρμοστούν τα εν λόγω θεμελιώδη δικαιώματα. Η δυνατότητα εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης συνεπάγεται τη δυνατότητα εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη». ΔΕΕ, υπόθεση C-617/10, Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 26 Φεβρουαρίου 2013, σκέψη 21

«Πρέπει επιπλέον να ληφθεί υπόψη ο σκοπός της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο της Ένωσης, που συνίσταται στη διασφάλιση της μη προσβολής των δικαιωμάτων αυτών στους τομείς δραστηριοτήτων της Ένωσης, είτε λόγω της δράσης της Ένωσης είτε λόγω της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης από τα κράτη μέλη». ΔΕΕ, C-206/13, Cruciano Siragusa κατά Regione Sicilia – Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo, 6 Μαρτίου 2014, σκέψη 31

Δικαιούχοι

- Όταν εφαρμόζεται ο Χάρτης, τα φυσικά πρόσωπα μπορούν να επικαλούνται τις διατάξεις του. Ανάλογα με το εκάστοτε δικαίωμα και τις περιστάσεις, το ίδιο ισχύει για τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, όπως εταιρείες και άλλες παρόμοιες νομικές οντότητες ²⁵.
- Μπορούν να επικαλούνται τον Χάρτη στο πλαίσιο των σχέσεων τους με την ΕΕ και/ή τα κράτη μέλη. Για την περιορισμένη δυνατότητα εφαρμογής του Χάρτη επί φυσικών προσώπων («οριζόντιο αποτέλεσμα»), βλ. κατωτέρω.

(²⁵) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-279/09, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH κατά Bundesrepublik Deutschland*, 22 Δεκεμβρίου 2010, σκέψη 52.

- Φαίνεται ότι και οι δημόσιοι φορείς μπορούν να επικαλούνται τον Χάρτη υπό ορισμένες προϋποθέσεις ²⁶.

Αρχές του Χάρτη και δικαιώματα του Χάρτη

- Στο άρθρο 52 παράγραφος 5 ο Χάρτης προβαίνει σε διάκριση μεταξύ «δικαιωμάτων» και «αρχών». Πρόκειται για δύο είδη διατάξεων του Χάρτη (η διάκριση αυτή δεν πρέπει να συγχέεται με τη διάκριση μεταξύ των δύο πηγών των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ, δηλαδή του Χάρτη και των γενικών αρχών του δικαίου της ΕΕ).
- Και τα δύο αυτά είδη διατάξεων του Χάρτη είναι δεσμευτικά. Ωστόσο, τα δικαιώματα του Χάρτη πρέπει να «γίνονται σεβαστά» και οι αρχές του θα πρέπει να «τηρούνται» ²⁷. Ενώ οι ιδιώτες μπορούν να επικαλεστούν απευθείας τα δικαιώματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, δεν ισχύει το ίδιο για τις αρχές.
- Στις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη (ένα ερμηνευτικό έγγραφο που καταρτίστηκε αρχικά υπό την εποπτεία του Προεδρείου της Συνέλευσης που συνέταξε τον Χάρτη) ²⁸, ορισμένες διατάξεις χαρακτηρίζονται ρητά ως αρχές του Χάρτη. Όσον αφορά άλλες διατάξεις του, δεν είναι ακόμη σαφές εάν πρόκειται για δικαιώματα ή αρχές βάσει του άρθρου 52 παράγραφος 2 του Χάρτη. Περαιτέρω νομολογία του ΔΕΕ θα ενισχύσει την αποσαφήνιση αυτού του ζητήματος. Σε κάθε περίπτωση, δεν θα ήταν ορθό να υποτεθεί, για παράδειγμα, ότι οι διατάξεις που παρατίθενται στο κεφάλαιο IV (Αλληλεγγύη) έχουν στο σύνολό τους καθεστώς αρχών.

Παράδειγμα: Αρχές του Χάρτη

Ορισμένες διατάξεις προσδιορίζονται ρητά στις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη ως αρχές του Χάρτη: άρθρα 25 (δικαιώματα των ηλικιωμένων), 26 (ένταξη

⁽²⁶⁾ ΔΕΕ, C-610/10, *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Βασιλείου της Ισπανίας* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 11 Δεκεμβρίου 2012, σκέψεις 48-52· ΔΕΕ, C-176/13 P, *Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά Bank Mellat*, 18 Φεβρουαρίου 2016, σκέψεις 49 και 52· ΔΕΕ, C-200/13 P, *Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά Bank Saderat Iran*, 21 Απριλίου 2016, σκέψη 47· προτάσεις της γενικής εισαγγελέα Sharpston, της 26ης Φεβρουαρίου 2015, σημείο 43, στο ΔΕΕ, C-176/13 P, *Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά Bank Mellat*, 18 Φεβρουαρίου 2016· προτάσεις της γενικής εισαγγελέα Sharpston, της 20ής Φεβρουαρίου 2015, σημεία 34-47, στην υπόθεση C-200/13 P, *Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά Bank Saderat Iran*, 21 Απριλίου 2016.

⁽²⁷⁾ Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391), άρθρο 51 παράγραφος 1.

⁽²⁸⁾ ΕΕ (2007), Επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ C 303 της 14.12.2007, σ. 17).

των ατόμων με αναπηρίες) και 37 (προστασία του περιβάλλοντος). Ορισμένες διατάξεις αναφέρονται στις επεξηγήσεις ως διατάξεις που περιλαμβάνουν «τόσο στοιχεία δικαιώματος όσο και αρχής»: άρθρα 23 (ισότητα γυναικών και ανδρών), 33 (οικογενειακή ζωή και επαγγελματική ζωή) και 34 (κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή).

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, άρθρο 52 παράγραφος 5

Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη που περιέχουν αρχές μπορούν να εφαρμόζονται με νομοθετικές και εκτελεστικές πράξεις των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης και με πράξεις των κρατών μελών όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, κατά την άσκηση των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους. Η επίκληση των διατάξεων αυτών ενώπιον δικαστηρίου είναι παραδεκτή μόνον για την ερμηνεία των εν λόγω πράξεων και τον έλεγχο της νομιμότητάς τους.

- Οι αρχές που περιλαμβάνονται στον Χάρτη μπορούν να εφαρμόζονται με νομοθετικές και εκτελεστικές πράξεις της Ένωσης και με πράξεις των κρατών μελών όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης ²⁹. Η επίκληση των αρχών του Χάρτη ενώπιον δικαστηρίου είναι παραδεκτή μόνον για την ερμηνεία των εκτελεστικών πράξεων και την αξιολόγηση του κύρους τους σε σχέση με τις απαιτήσεις του Χάρτη, δηλαδή μόνο υπό τέτοιες περιστάσεις μπορεί να γίνει επίκληση αρχής του Χάρτη ενώπιον εθνικού δικαστηρίου ³⁰. Με άλλα λόγια, οι αρχές του Χάρτη δεν οδηγούν σε αξιώσεις ενώπιον των δικαστηρίων για ανάληψη θετικής δράσης από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης ή τις αρχές των κρατών μελών: μπορεί να γίνει επίκλησή τους μόνο σε συνδυασμό με εκτελεστική πράξη που εκδίδεται είτε από την ΕΕ είτε από εθνικές αρχές ³¹.

⁽²⁹⁾ ΕΕ (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391), άρθρο 52 παράγραφος 5.

⁽³⁰⁾ *Ο.π.*

⁽³¹⁾ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Cruz Villalón της 18ης Ιουλίου 2013, σημεία 49 και 50, στο ΔΕΕ, C-176/12, *Association de médiation sociale κατά Union locale des syndicats CGT και λοιπών* [τμήμα μειζονος συνθέσεως], 15 Ιανουαρίου 2014.

2 Πώς συνδέεται ο Χάρτης με τις εθνικές και διεθνείς πράξεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα;

Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, άρθρο 52 παράγραφος 3

Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλεια τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.

- Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) καθορίζει τα ελάχιστα όρια προστασίας. Το δίκαιο της Ένωσης μπορεί να προβλέπει ευρύτερη προστασία.
- Ενώσω η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ, η Σύμβαση δεν συνιστά νομική πράξη τυπικώς ενταγμένη στην έννομη τάξη της Ένωσης³².
- Σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 2 της ΣΕΕ, η Ένωση προσχωρεί στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Ωστόσο, στη γνωμοδότηση 2/13, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η προσχώρηση βάσει της προτεινόμενης συμφωνίας δεν θα ήταν σύμφωνη με το πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ. Συνεπώς, η ΕΣΔΑ αυτή καθαυτή δεν αποτελεί πηγή δικαίου της ΕΕ και το ΔΕΕ ερμηνεύει αυτόνομα το δίκαιο της ΕΕ.

⁽³²⁾ ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-203/15 και C-698/15, *Tele2 Sverige AB κατά Post-och telestyrelsen και Secretary of State for the Home Department κατά Tom Watson και λοιπών* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 21 Δεκεμβρίου 2016, σκέψη 127· ΔΕΕ, C-601/15 PPU, *J. N. κατά Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 15 Φεβρουαρίου 2016, σκέψη 45· ΔΕΕ, C-501/11 P, *Schindler Holding Ltd και λοιποί κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 18 Ιουλίου 2013, σκέψη 32· ΔΕΕ, C-571/10, *Servet Kamberaj κατά Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) και λοιπών* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 24 Απριλίου 2012, σκέψεις 59-62.

- Ωστόσο, τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται από την ΕΣΔΑ αποτελούν γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ και, ως εκ τούτου, διαδραματίζουν καίριο ρόλο στο νομικό σύστημα της ΕΕ ³³.
- Ο Χάρτης και οι γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης είναι οι βασικές πράξεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα κατά την αξιολόγηση του δικαίου της ΕΕ και των εθνικών μέτρων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ ³⁴.
- Ο Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην ΕΣΔΑ (βλ. [γράφημα 2](#) και [παράρτημα](#) για επισκόπηση των αντίστοιχων δικαιωμάτων). Η έννοια και η εμβέλεια αυτών των αντίστοιχων δικαιωμάτων του Χάρτη (καθώς και ο βαθμός στον οποίο τα δικαιώματα αυτά μπορούν να περιοριστούν) είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η ΕΣΔΑ ³⁵.
- Η μνεία της ΕΣΔΑ στοχεύει συγχρόνως στη Σύμβαση και τα πρωτόκολλά της. Η έννοια και η εμβέλεια των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται καθορίζονται όχι μόνο από το κείμενο των πράξεων αυτών, αλλά και από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και από το ΔΕΕ ³⁶.
- Η προστιθέμενη αξία του Χάρτη σε σύγκριση με την ΕΣΔΑ, ιδίως όσον αφορά τα κοινωνικοοικονομικά δικαιώματα, παρουσιάζεται στο [γράφημα 3](#). Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι το πραγματικό πεδίο εφαρμογής της ΕΣΔΑ υπερβαίνει τη διατύπωση του κειμένου της, δεδομένου ότι η Σύμβαση αποτελεί «ζωντανή πράξη» και οι διατάξεις της ερμηνεύονται στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

(³³) Πρβλ. Ευρωπαϊκές Κοινότητες (2012), Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 13), άρθρο 6 παράγραφος 3.

(³⁴) ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-203/15 και C-698/15, *Tele2 Sverige AB κατά Post-och telestyrelsen και Secretary of State for the Home Department κατά Tom Watson και λοιπών* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 21 Δεκεμβρίου 2016, σκέψη 128.

(³⁵) ΕΕ (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391), άρθρο 52 παράγραφος 3.

(³⁶) ΕΕ (2007), Επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ C 303 της 14.12.2007, σ. 17), σ. 17-37, στη σ. 33.

Άλλες διεθνείς πράξεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, άρθρο 53 – Επίπεδο προστασίας

Καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δικαίωμα της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις στις οποίες είναι μέρη η Ένωση, ή όλα τα κράτη μέλη, και ιδίως από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών μελών.

- Άλλες διεθνείς πράξεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορούν επίσης να λειτουργήσουν ως ελάχιστα πρότυπα και αποτελούν, σε κάθε περίπτωση, ερμηνευτικές πηγές. Το επίπεδο προστασίας που παρέχεται από άλλες πράξεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις οποίες «είναι μέρη η Ένωση ή όλα τα κράτη μέλη» θα πρέπει να διατηρείται ³⁷. Το ΔΕΕ λαμβάνει υπόψη αυτές τις πράξεις κατά την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ.
- Μεταξύ των διεθνών πράξεων μείζονος σημασίας περιλαμβάνονται το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) ³⁸, το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (ΔΣΟΚΜΔ) ³⁹, η Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (ΣΕΔΚΓ-CEDAW) ⁴⁰, η Διεθνής Σύμβαση για την κατάργηση πάσης μορφής φυλετικών διακρίσεων (ΔΣΚΦΔ) ⁴¹, η Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων (CAT) ⁴² και η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού (ΣΔΠ) ⁴³, καθώς και τα

⁽³⁷⁾ ΕΕ (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρθρο 53 (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391).

⁽³⁸⁾ Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (ΓΣΗΕ) (1966), Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, 16 Δεκεμβρίου 1966.

⁽³⁹⁾ ΓΣΗΕ (1966), Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, 16 Δεκεμβρίου 1966.

⁽⁴⁰⁾ ΓΣΗΕ (1979), Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών, 18 Δεκεμβρίου 1979.

⁽⁴¹⁾ ΓΣΗΕ (1965), Διεθνής Σύμβαση για την κατάργηση πάσης μορφής φυλετικών διακρίσεων, 21 Δεκεμβρίου 1965.

⁽⁴²⁾ ΓΣΗΕ (1984), Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, 10 Δεκεμβρίου 1984.

⁽⁴³⁾ ΓΣΗΕ (1989), Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, 20 Νοεμβρίου 1989· βλ. επίσης ΔΕΕ, C-540/03, *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 27 Ιουνίου 2006, σκέψη 37.

προαιρετικά πρωτόκολλα των πράξεων αυτών⁴⁴. Η Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες (ΣΔΑΑ)⁴⁵ έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς η ίδια η ΕΕ είναι συμβαλλόμενο μέρος της εν λόγω σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών.

- Πολλά άρθρα του Χάρτη αντικατοπτρίζουν διατάξεις που κατοχυρώνονται σε διεθνείς πράξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι οποίες είναι επομένως σημαντικές για την ερμηνεία ορισμένων διατάξεών του. Στο άρθρο 78 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) (σχετικά με την κοινή πολιτική στους τομείς του ασύλου, της επικουρικής προστασίας και της προσωρινής προστασίας) γίνεται ρητή αναφορά στη Σύμβαση της Γενεύης, ενώ στο άρθρο 151 της ΣΛΕΕ (Κοινωνική πολιτική) γίνεται ρητή αναφορά στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (ΕΚΧ). Βλ. το **παράρτημα** για μια επισκόπηση των συγκρίσιμων δικαιωμάτων. Σε επίπεδο ευρωπαϊκών πράξεων, η ΕΕ υπέγραψε επίσης τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (σύμβαση της Κωνσταντινούπολης)⁴⁶.

Εθνικά θεμελιώδη δικαιώματα

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, άρθρο 52 παράγραφος 4

Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης αναγνωρίζει θεμελιώδη δικαιώματα όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, τα εν λόγω δικαιώματα πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τις παραδόσεις αυτές.

- Οι εθνικές αρχές και τα δικαστήρια διατηρούν την ευχέρεια να εφαρμόζουν εθνικά πρότυπα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το επίπεδο προστασίας του Χάρτη ισχύει πάντα ως ελάχιστο πρότυπο για τα εθνικά μέτρα

(44) Για επισκόπηση όλων των πράξεων και προαιρετικών πρωτοκόλλων του ΟΗΕ στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, βλ. τον ιστότοπο της Υπηρεσίας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα· για επισκόπηση της προόδου της διαδικασίας κύρωσης μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, βλ. το ηλεκτρονικό εργαλείο εξερεύνησης δεδομένων (data explorer) του FRA (Κράτη Μέλη της ΕΕ και Διεθνείς Υποχρεώσεις - Ηνωμένα Έθνη).

(45) ΓΣΗΕ (2006), Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, 13 Δεκεμβρίου 2006.

(46) Συμβούλιο της Ευρώπης (2011), Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας, CETS αριθ. 210, Κωνσταντινούπολη, 11 Μαΐου 2011. Για επισκόπηση της προόδου της διαδικασίας κύρωσης μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, βλ. το ηλεκτρονικό εργαλείο εξερεύνησης δεδομένων (data explorer) του FRA (Κράτη Μέλη της ΕΕ και Διεθνείς Υποχρεώσεις - Συμβούλιο της Ευρώπης).

εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ ⁴⁷. Ως εκ τούτου, όταν νομική πράξη της ΕΕ υπαγορεύει την εφαρμογή εθνικών μέτρων, είναι κατ' αρχήν θεμιτό οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια να εφαρμόζουν υψηλότερα εθνικά πρότυπα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

- Αρκεί, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, «η εν λόγω εφαρμογή να μη θέτει υπό διακύβευση την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένου του Χάρτη» ⁴⁸. Το ΔΕΕ καταλήγει σε αυτό το συμπέρασμα με βάση την αρχή της υπεροχής, σύμφωνα με την οποία το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος επικαλείται διατάξεις του εθνικού δικαίου, έστω και συνταγματικής φύσεως, δεν μπορεί να θίγει την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης στην επικράτεια του εν λόγω κράτους.
- Τα εθνικά θεμελιώδη δικαιώματα μπορούν επίσης να συμβάλουν στην ερμηνεία των δικαιωμάτων του Χάρτη: στον βαθμό που ο Χάρτης αναγνωρίζει θεμελιώδη δικαιώματα όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, τα εν λόγω δικαιώματα πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τις παραδόσεις αυτές ⁴⁹.

3 Λόγοι για τον έλεγχο της εφαρμογής του Χάρτη

Υποχρέωση σεβασμού, τήρησης και προαγωγής του Χάρτη

- Σύμφωνα με το άρθρο 51 παράγραφος 1 του Χάρτη, τα κράτη μέλη έχουν την υποχρέωση να σέβονται τα δικαιώματα, να τηρούν τις αρχές και να προάγουν την εφαρμογή του.
- Ως εκ τούτου, όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ, τα κράτη μέλη πρέπει να σέβονται τον Χάρτη και να προάγουν την εφαρμογή του. Την υποχρέωση αυτή υπέχουν όλα τα όργανα των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών νομοθετών, των διοικήσεων, των δικαστών κ.λπ.

⁽⁴⁷⁾ ΕΕ (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391), άρθρο 53.

⁽⁴⁸⁾ ΔΕΕ, C-399/11, *Stefano Melloni κατά Ministero Fiscal* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 26 Φεβρουαρίου 2013, σκέψη 60.

⁽⁴⁹⁾ ΕΕ (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391), άρθρο 52 παράγραφος 4.

- Η χρήση του Χάρτη στο πλαίσιο της νομοθετικής διαδικασίας δεν αποτελεί απλώς μέσο για να διασφαλιστεί ότι η εθνική νομοθεσία συνάδει προς τον Χάρτη, αλλά συμβάλλει επίσης στην προαγωγή του Χάρτη. Για περαιτέρω διευκρινίσεις, βλ. κεφάλαιο 4.

Παροχή περισσότερων και/ή ισχυρότερων δικαιωμάτων από τον Χάρτη

- Ο Χάρτης προσδίδει προστιθέμενη αξία σε σύγκριση με άλλες πράξεις. Αυτό επιτυγχάνεται με την ανάδειξη των δικαιωμάτων, με την προσθήκη ορισμένων δικαιωμάτων στους υφιστάμενους καταλόγους και με την αξιοποίηση της ισχύος του δικαίου της ΕΕ.
- Πολλά από τα πρόσθετα δικαιώματα που διατυπώνονται στον Χάρτη είναι ήδη διαθέσιμα στη νομολογία του ΕΔΔΑ και των εθνικών δικαστηρίων. Ωστόσο, ο Χάρτης καθιστά πιο ορατά τα δικαιώματα και τις αρχές, καθώς αποτελεί ένα πρόσφατο, σύγχρονο μέσο το οποίο συγκεντρώνει σε μια ενιαία πράξη ευρύ φάσμα πολιτικών, ατομικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και αρχών που έχουν ήδη αναγνωριστεί στην έννομη τάξη της ΕΕ.
- Επιπλέον, περιλαμβάνει δικαιώματα που είναι ειδικά για την ΕΕ, όπως ορισμένα δικαιώματα τα οποία οι συνθήκες της αναγνωρίζουν στους πολίτες της Ένωσης (βλ. το παράρτημα για επισκόπηση).

Παράδειγμα: δικαιώματα που είναι διαθέσιμα στον Χάρτη, αλλά σπάνια στα κείμενα των εθνικών συνταγμάτων ή των πράξεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης (άρθρο 27 του Χάρτη), προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης (άρθρο 30 του Χάρτη), απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των νέων στην εργασία (άρθρο 32 του Χάρτη), πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος (άρθρο 36 του Χάρτη), προστασία του καταναλωτή (άρθρο 38 του Χάρτη).

Γράφημα 3: Σύγκριση των κειμένων του Χάρτη και της ΕΣΔΑ

Άρθρα του Χάρτη και κείμενο της ΕΣΔΑ: διαφορές και ισοδυναμία κάλυψης

- Δεν υπάρχει ισοδύναμο στην ΕΣΔΑ
- Ευρύτερο από την ΕΣΔΑ
- Προστασία ισοδύναμη με της ΕΣΔΑ
- Αφορά ειδικά την ΕΕ

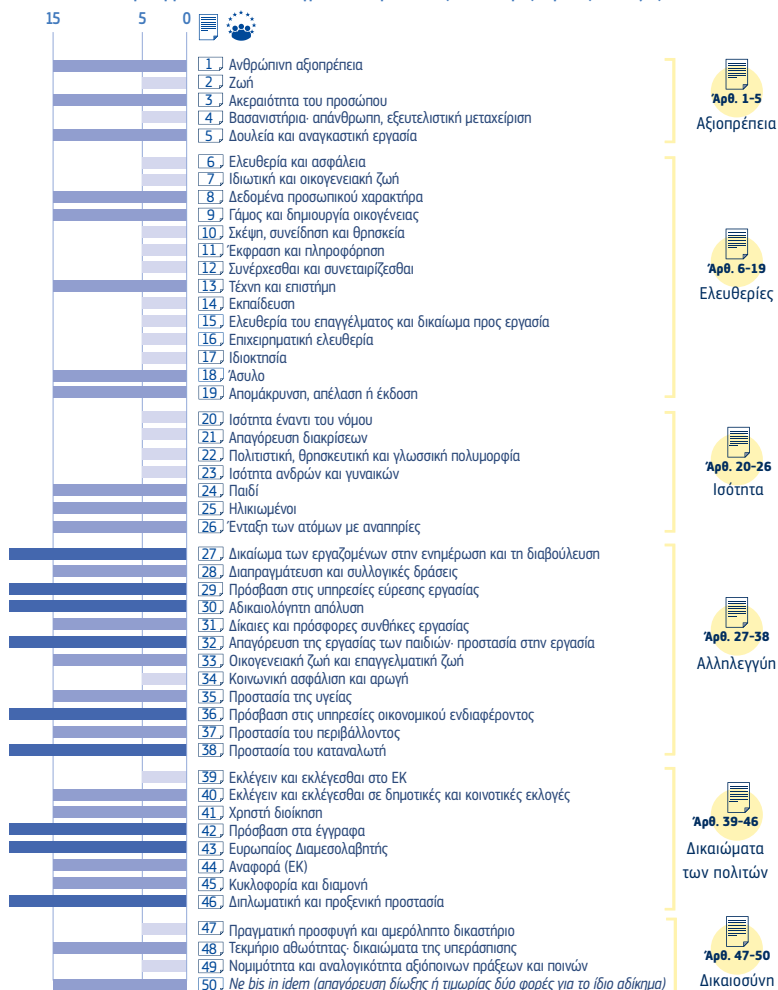
<p> Άρθ. 1-5 Αξιοπρέπεια</p>	<p> Άρθ. 6-19 Ελευθερίες</p>	<p> Άρθ. 20-26 Ισότητα</p>	<p> Άρθ. 27-38 Αλληλεγγύη</p>	<p> Άρθ. 39-46 Δικαιώματα των πολιτών</p>	<p> Άρθ. 47-50 Δικαιοσύνη</p>	<p></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ανθρώπινη αξιοπρέπεια 2 Ζωή 3 Ακεραιότητα του προσώπου 4 Βασανιστήρια- απάνθρωπη, εξευτελιστική μεταχείριση 5 Δουλεία και αναγκαστική εργασία 6 Ελευθερία και ασφάλεια 7 Ιδιωτική και οικογενειακή ζωή 8 Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα 9 Γάμος και δημιουργία οικογένειας 10 Σκέψη, συνείδηση και θρησκεία 11 Έκφραση και πληροφόρηση 12 Συνέρχεσθαι και συνεταυριζέσθαι 13 Τέχνη και επιστήμη 14 Εκπαίδευση 15 Ελευθερία του επαγγέλματος και δικαίωμα προς εργασία 16 Επιχειρηματική ελευθερία 17 Ιδιοκτησία 18 Άσυλο 19 Απομάκρυνση, απέλαση ή έκδοση 20 Ισότητα έναντι του νόμου 21 Απαγόρευση διακρίσεων 22 Πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία 23 Ισότητα ανδρών και γυναικών 24 Παιδί 25 Ηλικιωμένοι 26 Ένταξη των ατόμων με αναπηρίες 27 Δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση 28 Διαπραγμάτευση και συλλογικές δράσεις 29 Πρόσβαση στις υπηρεσίες εύρεσης εργασίας 30 Αδικοιολόγητη απόλυση 31 Δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας 32 Απαγόρευση της εργασίας των παιδιών- προστασία στην εργασία 33 Οικογενειακή ζωή και επαγγελματική ζωή 34 Κοινωνική ασφάλιση και αρωγή 35 Προστασία της υγείας 36 Πρόσβαση στις υπηρεσίες οικονομικού ενδιαφέροντος 37 Προστασία του περιβάλλοντος 38 Προστασία του καταναλωτή 39 Εκλέγειν και εκλέγεσθαι στο ΕΚ 40 Εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε δημοτικές και κοινοτικές εκλογές 41 Χρηστί διοίκηση 42 Πρόσβαση στα έγγραφα 43 Ευρωπαϊκό Διαμεσολαβητικό 44 Αναφορά (ΕΚ) 45 Κυκλοφορία και διαμονή 46 Διπλωματική και προξενική προστασία 47 Πραγματική προσφυγή και αμερόληπτο δικαστήριο 48 Τεκμήριο αθωότητας- δικαιώματα της υπεράσπισης 49 Νομιμότητα και αναλογικότητα αξιολογούν πράξεων και ποινών 50 <i>Ne bis in idem</i> (απαγόρευση δίωξης ή τιμωρίας δύο φορές για το ίδιο αδίκημα)
--	--	--	---	---	---	--

Σημείωση: Το γράφημα βασίζεται στις Επεξηγήσεις του Χάρτη και στη σύγκριση των δύο κειμένων, με στόχο να καταδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο ο Χάρτης ενισχύει την προβολή των δικαιωμάτων (ορισμένα από τα δικαιώματα που δεν προβλέπονται ρητά στην ΕΣΔΑ ρυθμίζονται από τη νομολογία, η οποία ωστόσο είναι λιγότερο οικεία σε μη ειδικούς).

Πηγή: FRA, 2018

Γράφημα 4: Δικαιώματα του Χάρτη που συχνά δεν προβλέπονται ρητά στα εθνικά συντάγματα

Αριθμός κρατών μελών της ΕΕ, ανά άρθρο του Χάρτη, τα οποία δεν περιλαμβάνουν στα συνταγματικά κείμενά τους ισόδυναμες ή ρητές διατάξεις

Σημείωση: Το γράφημα βασίζεται στη σύγκριση των κειμένων του Χάρτη και του γραπτού συνταγματικού δικαίου των κρατών μελών της ΕΕ με στόχο να αναδειχθούν οι διατάξεις του Χάρτη που είναι πιθανότερο να ενισχύσουν την προβολή των δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα που αφορούν ειδικά την ΕΕ (οι διατάξεις του Χάρτη που στο γράφημα 3 έχουν σημειωθεί με κίτρινο χρώμα) θεωρείται ότι αντανακλώνται στα εθνικά συντάγματα σε περιπτώσεις στις οποίες είναι δυνατός ο προσδιορισμός συγκεκριμένης διάταξης (για παράδειγμα, μια συνταγματική διάταξη που αφορά εθνικό Διαμεσολαβητή).

Πηγή: FRA, 2018

- Όταν ο Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα βασισμένα σε διεθνείς ή άλλες ευρωπαϊκές πράξεις, όπως η ΕΣΔΑ, ενίοτε διευρύνει τα δικαιώματα αυτά.

Παραδείγματα: Δικαιώματα του Χάρτη που έχουν ευρύτερη εμβέλεια από παρόμοια δικαιώματα βάσει της ΕΣΔΑ

- Το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ διασφαλίζει την πρόσβαση σε δικαστήριο και το δικαίωμα υπεράσπισης μόνο για αστικές αξιώσεις και στο πλαίσιο ποινικής δίωξης. Το άρθρο 47 του Χάρτη προχωρά παραπέρα: εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ, εγγυάται το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου σε όλους τους τομείς, μεταξύ άλλων σε διοικητικές διαδικασίες όπως είναι οι υποθέσεις ασύλου και μετανάστευσης και οι σχετικές με τη φορολογική νομοθεσία.
- Το άρθρο 20 του Χάρτη καθιερώνει την ισότητα έναντι του νόμου. Επιπλέον, το άρθρο 21 του Χάρτη περιλαμβάνει λεπτομερείς, διευρυμένους και ρητούς λόγους απαγόρευσης των διακρίσεων —συμπεριλαμβανομένης της ηλικίας, της αναπηρίας ή του γενετήσιου προσανατολισμού— οι οποίοι δεν περιλαμβάνονται σε πιο παραδοσιακές διεθνείς πράξεις προηγούμενης γενιάς για τα ανθρώπινα δικαιώματα. (Οι εν λόγω πράξεις περιλαμβάνουν συνήθως έναν ανοικτό κατάλογο απαγορευμένων λόγων διακρίσεων—παραδείγμα αποτελεί το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ.) Αυτός ο κανόνας της απαγόρευσης των διακρίσεων συμπληρώνεται από ειδικές διατάξεις, όπως αυτές που παρατίθενται στο άρθρο 23 του Χάρτη, σύμφωνα με τις οποίες η ισότητα γυναικών και ανδρών πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλους τους τομείς, όπως στην απασχόληση, την εργασία και τις αποδοχές (επισημαίνεται ότι το άρθρο 23 περιλαμβάνει «τόσο στοιχεία δικαιώματος όσο και αρχής») ⁵⁰. Το άρθρο 24 του Χάρτη κωδικοποίησε την ουσία των δικαιωμάτων του παιδιού που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού. Το άρθρο 25 αφορά τα «δικαιώματα των ηλικιωμένων» και το άρθρο 26 αφορά την «ένταξη των ατόμων με αναπηρίες».
- Το άρθρο 14 του Χάρτη (δικαίωμα εκπαίδευσης), το οποίο βασίζεται στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και στο άρθρο 2 του πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, έχει ευρύτερη εμβέλεια από την αντίστοιχη διάταξη της ΕΣΔΑ. Περιλαμβάνει επίσης την πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση, την αρχή της δωρεάν υποχρεωτικής εκπαίδευσης και την ελευθερία ίδρυσης ιδιωτικών εκπαιδευτικών δομών.

⁽⁵⁰⁾ ΕΕ (2007), Επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ C 303 της 14.12.2007, σ. 17), στη σ. 35.

- Η ερμηνεία ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων από το ΔΕΕ εντός του συγκεκριμένου πλαισίου της έννομης τάξης της ΕΕ μπορεί ενίοτε να έχει διαφορετικά αποτελέσματα σε σύγκριση με άλλα συστήματα, στοιχείο που αποτελεί πρόσθετο λόγο για τον έλεγχο του κατά πόσον το δικαίο της ΕΕ εφαρμόζεται σε κάθε ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Παράδειγμα: ένα διαφορετικό αποτέλεσμα

Στην υπόθεση *Soukuproná*, το ΔΕΕ κλήθηκε να εξετάσει τον τσεχικό νόμο σχετικά με το συνταξιοδοτικό ασφαλιστικό σύστημα ο οποίος καθορίζει την ηλικία συνταξιοδότησης στο πλαίσιο της στήριξης της πρόωρης συνταξιοδότησης των γεωργών βάσει κανονισμού της ΕΕ⁵¹. Σε αυτόν τον τσεχικό νόμο περί συντάξεων καθοριζόταν διαφορετική ηλικία συνταξιοδότησης αναλόγως του φύλου του αιτούντος και, στην περίπτωση γυναικών, αναλόγως του αριθμού των τέκνων που είχαν αναθρέψει. Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι, στο πλαίσιο της στήριξης της πρόωρης συνταξιοδότησης από την ΕΕ, δεν συνήδε προς τη γενική αρχή της Ένωσης περί απαγορεύσεως των διακρίσεων το γεγονός ότι η «συνήθης ηλικία συνταξιοδότησης» καθοριζόταν αναλόγως του φύλου του αιτούντος και, στην περίπτωση γυναικών, αναλόγως του αριθμού των τέκνων που είχε αναθρέψει η ενδιαφερόμενη.

Σε προγενέστερη υπόθεση, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είχε αποφανθεί ότι ο τσεχικός νόμος περί συντάξεων γήρατος ήταν συμβατός με το άρθρο 14 σε συνδυασμό με το δικαίωμα ιδιοκτησίας του άρθρου 1 του πρωτοκόλλου αριθ. 1 της ΕΣΔΑ⁵². Από την απόφαση *Soukuproná* προκύπτει ότι ένας εθνικός νόμος μπορεί να είναι συμβατός με την εγγύηση της μη εισαγωγής διακρίσεων κατά την άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ΕΣΔΑ (άρθρο 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 1 πρωτόκολλο αριθ. 1 της ΕΣΔΑ) και να μην έχει κριθεί ακόμη ασυμβίβαστος με τις αρχές της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων όπως κατοχυρώνονται στην έννομη τάξη της ΕΕ εντός συγκεκριμένου πλαισίου.

- Το άρθρο 52 παράγραφος 3, σε συνδυασμό με τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη, ορίζει ότι τα πρωτόκολλα της ΕΣΔΑ (συμπεριλαμβανομένων όσων δεν

⁽⁵¹⁾ ΔΕΕ, C-401/11, *Blanka Soukuproná κατά Ministerstvo zemědělství*, 11 Απριλίου 2013.

⁽⁵²⁾ Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), *Andrie κατά Τσεχικής Δημοκρατίας*, προσφυγή αριθ. 6268/08, 20 Ιουνίου 2011.

έχουν κυρωθεί ακόμη από ένα δεδομένο κράτος μέλος) μπορεί να συνιστούν ερμηνευτικό βόηθημα ⁵³.

Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να εφαρμόζουν τον Χάρτη

- Το αποτέλεσμα του Χάρτη στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου δεν εξαρτάται από το συνταγματικό δίκαιο των κρατών μελών (π.χ. από τον τρόπο με τον οποίο σχετίζεται με το διεθνές δίκαιο, το φάσμα μεταξύ μονισμού και δυϊσμού), αλλά απορρέει από το δίκαιο της ΕΕ και, ως εκ τούτου, βασίζεται στις αρχές του άμεσου αποτελέσματος και της υπεροχής.
- Τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να ερμηνεύουν τα εθνικά μέτρα σύμφωνα με τον Χάρτη όποτε αυτά εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ (όπως ερμηνεύεται από το ΔΕΕ) ⁵⁴.
- Τα εθνικά μέτρα μπορούν να εξετάζονται υπό το πρίσμα του Χάρτη όποτε εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Όταν οι διατάξεις του Χάρτη είναι αρκετά ακριβείς και ανεπιφύλακτες, μπορούν να έχουν άμεσο αποτέλεσμα ⁵⁵. Αυτό συνεπάγεται ότι εθνικά πρότυπα που έρχονται σε σύγκρουση με τον Χάρτη καθίστανται ανεφάρμοστα.
- Το άμεσο αποτέλεσμα επιτρέπει στα άτομα να επικαλούνται τον Χάρτη σε διαδικασίες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Επιπλέον, το άμεσο αποτέλεσμα του Χάρτη μπορεί επίσης να οδηγήσει στη δημιουργία δικαιωμάτων που δεν είναι διαθέσιμα στο εθνικό δίκαιο.

Παράδειγμα: υποχρέωση παροχής ανασταλτικού αποτελέσματος

Η υπόθεση *Abdida* αφορούσε τη βελγική νομοθεσία περί ασύλου και αποτελεί παράδειγμα χορήγησης βάσει του άρθρου 47 του Χάρτη (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου), σε ειδικές περιστάσεις, του

⁽⁵³⁾ Σύμφωνα με το άρθρο 52 παράγραφος 3 του Χάρτη «στο μέτρο που τα δικαιώματα του [...] Χάρτη αντιστοιχούν [...] σε δικαιώματα που διασφαλίζονται από την [ΕΣΔΑ], η έννοια και η εμβέλειά τους, συμπεριλαμβανομένων των αποδεκτών περιορισμών, είναι ίδιες με αυτές που προβλέπει η [ΕΣΔΑ]». Στην επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 52 αναφέρεται συναφώς ότι «[η] μνεία της [ΕΣΔΑ] στοχεύει συγχρόνως στη Σύμβαση και τα Πρωτόκολλα της».

⁽⁵⁴⁾ ΔΕΕ, C-426/11, *Mark Alemo-Herron και λοιποί κατά Parkwood Leisure Ltd*, 18 Ιουλίου 2013, σκέψεις 30 και 36· ΔΕΕ, C-169/14, *Juan Carlos Sánchez Morcillo και María del Carmen Abril García κατά Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, 17 Ιουλίου 2014, σκέψεις 50 και 51.

⁽⁵⁵⁾ ΔΕΕ, υπόθεση C-26/62, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos κατά Nederlandse administratie der belastingen*, 5 Φεβρουαρίου 1963.

δικαιώματος προσφυγής με ανασταλτικό αποτέλεσμα⁵⁶. Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η προσφυγή κατά απόφασης επιστροφής έπρεπε να περιλαμβάνει προσωρινή προστασία διότι η εκτέλεση της επιστροφής θα μπορούσε να εκθέσει τον ενδιαφερόμενο υπήκοο τρίτης χώρας σε σοβαρό κίνδυνο να του επιβληθεί η θανατική ποινή ή να υποστεί βασανιστήρια ή άλλη απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία.

- Εφόσον έχει διαπιστωθεί δυσμενής διάκριση αντίθετη προς το ενωσιακό δίκαιο και ενόσω δεν έχουν ληφθεί μέτρα για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης, ένα εθνικό δικαστήριο οφείλει να μην εφαρμόζει οποιαδήποτε εθνική διάταξη συνεπαγόμενη διακρίσεις. Δεν υποχρεούται να ζητεί ή να αναμένει την προηγούμενη εξάλειψη της διάταξης αυτής εκ μέρους του νομοθέτη, και πρέπει να εφαρμόζει στα μέλη της ομάδας που τυγχάνει δυσμενούς μεταχείρισης το ίδιο καθεστώς που ισχύει για τα άτομα της ευνοημένης ομάδας⁵⁷.

Παράδειγμα: υποχρέωση χορήγησης πλεονεκτημάτων στη μειονεκτούσα ομάδα

Αντικείμενο της υπόθεσης *Milkova* ήταν ο βουλγαρικός εργατικός κώδικας. Στον εν λόγω κώδικα προβλεπόταν νομικό πλαίσιο που παρείχε ειδική προληπτική προστασία σε περίπτωση απόλυσης πάσχοντων από αναπηρία εργαζομένων, αλλά αυτή η εγγύηση δεν καταλάμβανε και δημόσιους υπαλλήλους που έπασχαν από το ίδιο είδος αναπηρίας. Το ΔΕΕ έκρινε ότι στην περίπτωση κατά την οποία το αιτούν δικαστήριο διαπιστώσει ότι η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν τηρείται, το εν λόγω δικαστήριο πρέπει να αποκαταστήσει την ίση μεταχείριση χορηγώντας στους πάσχοντες από αναπηρία δημόσιους υπαλλήλους, οι οποίοι δεν ευνοούνται από το ισχύον καθεστώς, τα ίδια πλεονεκτήματα των οποίων δύνανται να απολαύουν οι ευνοούμενοι από το εν λόγω καθεστώς μισθωτοί που πάσχουν από αναπηρία. Κατά συνέπεια, η υποχρέωση σεβασμού του δικαίου της Ένωσης θα επιτάσσει τη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής των εθνικών κανόνων προστασίας των μισθωτών που πάσχουν από συγκεκριμένο είδος αναπηρίας, ούτως ώστε οι προστατευτικοί αυτοί κανόνες να καταλαμβάνουν και τους πάσχοντες από το ίδιο είδος αναπηρίας δημόσιους υπαλλήλους.

(⁵⁶) ΔΕΕ, C-562/13, *Centre public d'action sociale d'Ottignies-Louvain-La-Neuve κατά Moussa Abdida* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 18 Δεκεμβρίου 2014, σκέψεις 50 και 53· ΔΕΕ, C-239/14, *Abdoulaye Amadou Tall κατά Centre public d'action sociale de Huy (CPAS de Huy)*, 17 Δεκεμβρίου 2015, σκέψη 58.

(⁵⁷) ΔΕΕ, C-442/00, *Ángel Rodríguez Caballero κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 12 Δεκεμβρίου 2002, σκέψεις 42 και 43· ΔΕΕ, C-399/09, *Marie Landtová κατά Česká správa sociálního zabezpečení*, 22 Ιουνίου 2011, σκέψη 51· ΔΕΕ, C-482/16, *Georg Stollwitzer κατά ÖBB Personenverkehr AG*, 14 Μαρτίου 2018, σκέψεις 30 και 45.

- Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα δικαιώματα του Χάρτη ενδέχεται επίσης να παράγουν οριζόντιο αποτέλεσμα, δηλαδή υποχρεώσεις μεταξύ ιδιωτών. Οι υποθέσεις-ορόσημα του ΔΕΕ που καταδεικνύουν την ύπαρξη του οριζόντιου άμεσου αποτελέσματος των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ένωσης είναι οι υποθέσεις *Mangold* και *Kücükdeveci*⁵⁸. Σε αυτές τις υποθέσεις, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν θα πρέπει να εφαρμόζουν τυχόν διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας που αντιβαίνουν στη γενική αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας. Όταν τα δικαιώματα του Χάρτη έχουν άμεση εφαρμογή, ο Χάρτης μπορεί να εφαρμόζεται σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών (οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα).

Παράδειγμα: οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας

Η υπόθεση *Kücükdeveci*, η οποία ανέκυψε στη Γερμανία, αφορούσε διαφορά μεταξύ εργαζομένου και ιδιώτη εργοδότη σχετικά με την προθεσμία καταγγελίας της σύμβασης εργασίας. Η περίοδος αυτή είχε υπολογιστεί με βάση τον χρόνο προϋπηρεσίας του εργαζομένου. Ωστόσο, σύμφωνα με τη γερμανική νομοθεσία, δεν λήφθηκαν υπόψη χρονικά διαστήματα απασχόλησης πριν από τη συμπλήρωση του 25ου έτους της ηλικίας του μισθωτού. Το ΔΕΕ θεώρησε την εξαίρεση αυτή αντίθετη προς την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας. Κατά συνέπεια, το εθνικό δικαστήριο έπρεπε να ακυρώσει την εν λόγω εξαίρεση.

- Στην υπόθεση *Egenberger*, το ΔΕΕ έκρινε ότι, δεδομένου του επιτακτικού του αποτελέσματος, το άρθρο 21 του Χάρτη δεν διαφέρει κατ' αρχήν από τις διαφορές διατάξεις των ιδρυτικών Συνθηκών περί απαγόρευσης των διακρίσεων που βασίζονται σε διάφορους λόγους, ακόμη και όταν τέτοιες διακρίσεις προκύπτουν από συμβάσεις που έχουν συναφθεί μεταξύ ιδιωτών⁵⁹. Ως εκ τούτου, σε μια διαφορά μεταξύ ιδιωτών το εθνικό δικαστήριο οφείλει να διασφαλίσει, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, την έννομη προστασία που παρέχουν

⁽⁵⁸⁾ ΔΕΕ, C-144/04, *Werner Mangold κατά Rüdiger Helm* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 22 Νοεμβρίου 2005· ΔΕΕ, C-555/07, *Seda Küçükdeveci κατά Swedex GmbH & Co. KG* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 19 Ιανουαρίου 2010.

⁽⁵⁹⁾ CJEU, C-414/16, *Vera Egenberger κατά Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V.*, 17 Απριλίου 2018, σκέψεις 76, 77 και 79. Το ΔΕΕ προβαίνει σε παραλληλισμούς με τις υποθέσεις *Defrenne* (ΔΕΕ, υπόθεση 43/75, 8 Απριλίου 1976, σκέψη 39), *Angonese* (ΔΕΕ, C-281/98, 6 Ιουνίου 2000, σκέψεις 33-36), *Angelo Ferlini* (ΔΕΕ, C-411/98, 3 Οκτωβρίου 2000, σκέψη 50), *International Transport Workers' Federation και Finnish Seamen's Union* (ΔΕΕ, C-438/05, 11 Δεκεμβρίου 2007, σκέψεις 57-61). Βλ. επίσης ΔΕΕ, C-68/17, *IR κατά JQ* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 11 Σεπτεμβρίου 2018, σκέψεις 69-71.

στους πολίτες τα άρθρα 21 (απαγόρευση των διακρίσεων⁶⁰) και 47 (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου) του Χάρτη και να εγγυηθεί την πλήρη αποτελεσματικότητα των άρθρων αυτών, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη εθνική διάταξη.

- Στην υπόθεση *AMS*, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι και άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, πέραν της απαγόρευσης των διακρίσεων, θα μπορούσαν να έχουν αυτού του είδους το οριζόντιο αποτέλεσμα, και ότι η προσέγγιση *Mangold/Kücükdeveci* εφαρμοζόταν καταρχήν τόσο στις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης όσο και στα θεμελιώδη δικαιώματα βάσει του Χάρτη⁶¹.
- Τα κράτη μέλη μπορούν επίσης να υπέχουν ευθύνη για ζημίες που προκαλούνται σε ιδιώτες λόγω παραβιάσεων του Χάρτη. Κατά συνέπεια, ένα κράτος μέλος υποχρεούται να αποκαταστήσει τη ζημία που προκλήθηκε όταν:
 - ο παραβιαζόμενος κανόνας δικαίου αποσκοπούσε στην απονομή δικαιωμάτων σε ιδιώτες·
 - η παράβαση είναι κατάφωρη (το οικείο κράτος μέλος υπερέβη, κατά τρόπο πρόδηλο και σοβαρό, τα όρια της διακριτικής του ευχέρειας)·
 - και υφίσταται άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράβασης της υποχρέωσης του κράτους και της βλάβης που υπέστησαν οι ζημιωθέντες⁶².Μπορεί επίσης να ανακύψει ευθύνη του Δημοσίου υπό λιγότερο περιοριστικές προϋποθέσεις, βάσει του εθνικού δικαίου⁶³.

(⁶⁰) «Απαγορεύεται κάθε διάκριση ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιορισίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού».

(⁶¹) ΔΕΕ, C-176/12, *Association de médiation sociale κατά Union locale des syndicats CGT και λοιπών* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 15 Ιανουαρίου 2014, σκέψη 47.

(⁶²) Βλ. ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-6/90 και C-9/90, *Andrea Francovich και Danila Bonifaci και λοιποί κατά Ιταλικής Δημοκρατίας*, 19 Νοεμβρίου 1991. Για το συγκεκριμένο πλαίσιο παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, βλ. ΔΕΕ, C-300/04, *M. G. Eman και O. B. Sevinger κατά College van burgemeester en wethouders van Den Haag* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 12 Σεπτεμβρίου 2006, σκέψη 69.

(⁶³) ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-46/93 και C-48/93, *Brasserie du Pêcheur SA κατά Bundesrepublik Deutschland και The Queen κατά Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd και λοιπών*, 5 Μαρτίου 1996, σκέψη 66.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να ερμηνεύει τον Χάρτη

Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρθρο 267

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφαινεται με προδικαστικές αποφάσεις:

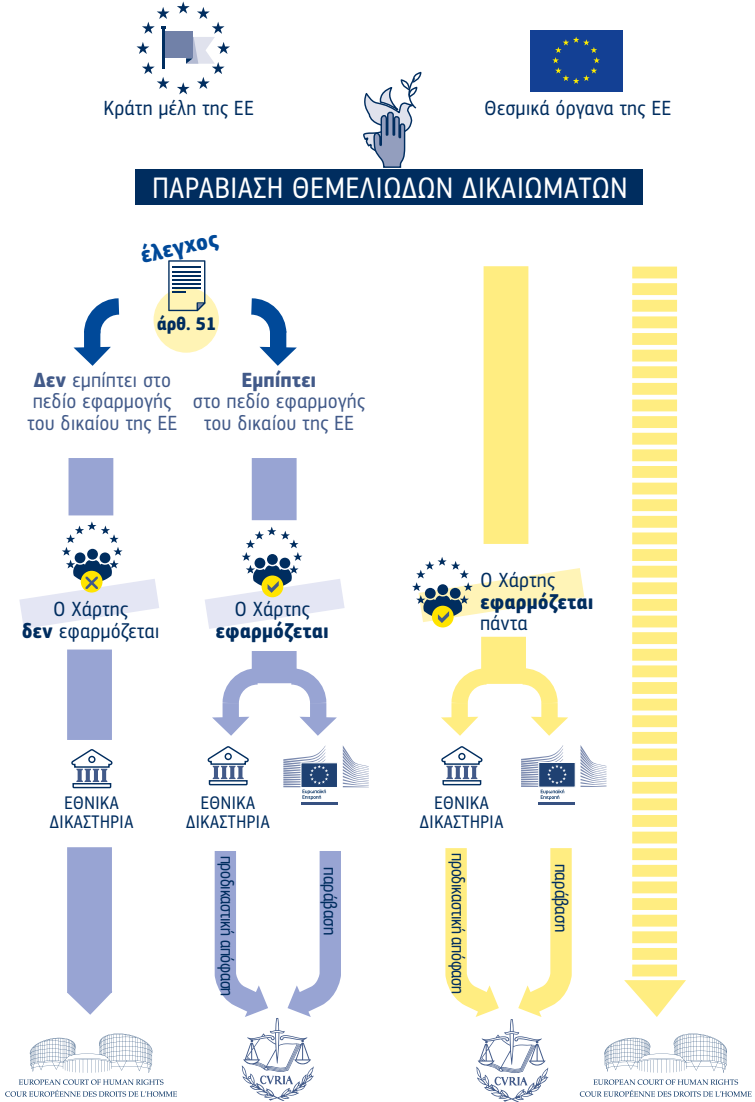
- α) επί της ερμηνείας των Συνθηκών,
- β) επί του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης.

Δικαστήριο κράτους μέλους ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα δύναται, αν κρίνει ότι είναι αναγκαία απόφαση επί του ζητήματος για την έκδοση της δικής του απόφασης, να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο για να αποφανθεί επ' αυτού.

Δικαστήριο κράτους μέλους ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση και του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου οφείλει να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο.

Όταν ανακύπτει τέτοιο ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους η οποία αφορά πρόσωπο υπό κράτηση, το Δικαστήριο αποφαινεται το συντομότερο δυνατόν.

Γράφημα 5: Ο Χάρτης και η πρόσβαση στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πηγή: FRA, 2018

- Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να υποβάλλουν στο ΔΕΕ προδικαστικά ερωτήματα ⁶⁴. Η δυνατότητα ή υποχρέωση παραπομπής ζητήματος στο Δικαστήριο βασίζεται στη συνεργασία που έχει καθιερωθεί με σκοπό τη διασφάλιση της ορθής εφαρμογής και της ομοιόμορφης ερμηνείας του δικαίου της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.
- Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφασίσει αν θα παραπέμψει μια υπόθεση στο ΔΕΕ. Η αίτηση έκδοσης προδικαστικής απόφασης συχνά παρέχει ταχύτερη και μεγαλύτερη νομική προστασία απ' ό,τι η άσκηση προσφυγής στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το ΔΕΕ διαθέτει αποκλειστική αρμοδιότητα να κηρύσσει πράξεις της ΕΕ άκυρες. Ως εκ τούτου, όταν ένα εθνικό δικαστήριο έχει αμφιβολίες ως προς το κύρος μιας τέτοιας πράξης, πρέπει να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο, αναφέροντας τους λόγους για τους οποίους θεωρεί ότι η πράξη είναι άκυρη. Επιπλέον, εθνικά δικαστήρια των οποίων οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου έχουν τη νομική υποχρέωση να παραπέμπουν στο Δικαστήριο ζήτημα ενωσιακού δικαίου το οποίο ανακύπτει ενώπιόν τους. Αυτό δεν ισχύει σε περίπτωση που το δικαστήριο διαπιστώσει ότι «το ζήτημα δεν είναι ουσιώδες» ή η διάταξη «έχει ήδη ερμηνευθεί από το Δικαστήριο» ή ότι η ορθή εφαρμογή της διάταξης παρίσταται «τόσο προφανής, ώστε να μην αφήνει περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία». Η συνδρομή μιας τέτοιας περίπτωσης πρέπει να εκτιμάται από το δικαστήριο με γνώμονα τα «ιδιαίτερα χαρακτηριστικά» του δικαίου της ΕΕ, «τις ιδιαίζουσες δυσκολίες που παρουσιάζει η ερμηνεία του και τον κίνδυνο διαστάσεως στη νομολογία» εντός της ΕΕ ⁶⁵.

Παράδειγμα: η διαφορετική κατάσταση του εθνικού δικαστή σε σχέση με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ενώ η έκδοση προδικαστικής απόφασης βάσει του δικαίου της ΕΕ παρέχει στα εθνικά δικαστήρια δυνατότητα άμεσης πρόσβασης στο ΔΕΕ, η κατάσταση διαφέρει (επί του παρόντος) σε σχέση με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Πριν από την υποβολή προσφυγής στο ΕΔΔΑ, πρέπει να έχουν εξαντληθεί τα ένδικα μέσα που είναι διαθέσιμα μέσω των εγχώριων δικαστηρίων και πρέπει να πληρούνται οι λοιπές προϋποθέσεις παραδεκτού. Τα εμπόδια αυτά δεν υφίστανται στη διαδικασία έκδοσης προδικαστικής απόφασης

⁽⁶⁴⁾ Βλ. ΔΕΕ, Συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων (ΕΕ C 257 της 20.7.2018, σ. 1). Βλ. επίσης το θεματικό δελτίο του Δικαστηρίου σχετικά με το Πεδίο εφαρμογής του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Δεκέμβριος 2017.

⁽⁶⁵⁾ ΔΕΕ, υπόθεση 283/81, *Srl CILFIT και Lanificio di Gavardo SpA κατά Υπουργείου Υγιεινής*, 6 Οκτωβρίου 1982, σκέψη 21.

ενώπιον του ΔΕΕ. Επιπλέον, οι διαδικασίες εκδίκασης ενώπιον του ΔΕΕ είναι πολύ ταχύτερες. Η μέση διάρκεια της διαδικασίας είναι 16,3 μήνες ⁶⁶.

Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι την 1η Οκτωβρίου 2018 τέθηκε σε ισχύ το πρωτόκολλο αριθ. 16 της ΕΣΔΑ. Το εν λόγω πρωτόκολλο παρέχει στα ανώτατα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα να ζητήσουν από το ΕΔΔΑ να εκδώσει γνωμοδοτήσεις «επί ζητημάτων αρχής που σχετίζονται με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των δικαιωμάτων και ελευθεριών που ορίζονται στη Σύμβαση ή στα Πρωτόκολλα αυτής» στο πλαίσιο υποθέσεων που εκκρεμούν ενώπιόν τους. Στο πλαίσιο αυτό, η νέα διαδικασία προσομοιάζει έως έναν βαθμό στη διαδικασία έκδοσης προδικαστικής απόφασης του ΔΕΕ ⁶⁷.

Η παραβίαση των δικαιωμάτων του Χάρτη μπορεί να οδηγήσει σε διαδικασία επί παραβάσει

Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρθρο 258

Αν η Επιτροπή κρίνει ότι ένα κράτος μέλος έχει παραβεί υποχρέωσή του εκ των Συνθηκών, διατυπώνει αιτιολογημένη γνώμη επί του θέματος, αφού προηγουμένως παρέχει τη δυνατότητα στο κράτος αυτό να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του.

Αν το κράτος δεν συμμορφωθεί με τη γνώμη αυτή εντός της προθεσμίας που του τάσσει η Επιτροπή, η τελευταία δύναται να προσφύγει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εποπτεύει την εφαρμογή των Συνθηκών. Εφόσον «η Επιτροπή κρίνει ότι ένα κράτος μέλος έχει παραβεί υποχρέωσή του εκ των Συνθηκών», μπορεί να κινηθεί διαδικασία επί παραβάσει (προειδοποιητική επιστολή, αιτιολογημένη γνώμη και παραπομπή στο Δικαστήριο) ⁶⁸.
- Ο Χάρτης αποτελεί μέρος του πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ και άρα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μπορεί να κινηθεί διαδικασία επί παραβάσει κατά κράτους μέλους λόγω παραβίασης του Χάρτη, υπό την προϋπόθεση ότι εφαρμόζεται

⁽⁶⁶⁾ ΔΕΕ (2018), *Ετήσια έκθεση 2017*, Λουξεμβούργο, 2018, σ. 14.

⁽⁶⁷⁾ Έως την 1η Αυγούστου, μόνο πέντε κράτη μέλη της ΕΕ είχαν κυρώσει την πράξη (Γαλλία, Εσθονία, Λιθουανία, Σλοβενία και Φινλανδία).

⁽⁶⁸⁾ Ευρωπαϊκές Κοινότητες (2012), Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 47), άρθρο 258.

ο Χάρτης (δηλαδή, η εικαζόμενη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έλαβε χώρα εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ· βλ. κεφάλαιο 4)⁶⁹.

Παράδειγμα: ο Χάρτης και οι διαδικασίες επί παραβάσει

Τρέχον παράδειγμα τέτοιας παρέμβασης της Επιτροπής αποτελεί μια διαδικασία επί παραβάσει κατά εθνικής νομοθεσίας για το άσυλο στην οποία η Επιτροπή έκρινε ότι η τελευταία δεν συμμορφωνόταν με τη νομοθεσία της ΕΕ (οδηγία 2013/32/ΕΕ για τις διαδικασίες ασύλου, οδηγία 2008/115/ΕΚ για την επιστροφή, οδηγία 2013/33/ΕΕ για τις συνθήκες υποδοχής) και διάφορες διατάξεις του Χάρτη⁷⁰. Ένα άλλο παράδειγμα (η διαδικασία εκκρεμεί επίσης κατά τον χρόνο σύνταξης του παρόντος εγχειριδίου) αφορά νόμο για τη μεταρρύθμιση του δικαστικού σώματος, ο οποίος θα έχει ως αποτέλεσμα την αναγκαστική συνταξιοδότηση σημαντικού μέρους των μελών ενός ανώτατου δικαστηρίου. Η Επιτροπή θεωρεί ότι πτυχές της μεταρρύθμισης υπονομεύουν την αρχή της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένης της μονιμότητας των δικαστών, και ως εκ τούτου αντιβαίνουν στις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 19 παράγραφος 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁷¹.

4 Τρόπος ελέγχου της εφαρμογής του Χάρτη

Από πού θα πρέπει να ξεκινήσετε την αξιολόγησή σας;

- Το άρθρο 51 αποτελεί σημείο αφετηρίας για κάθε αξιολόγηση του κατά πόσον εφαρμόζεται ο Χάρτης. Κωδικοποιεί τη νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με την

⁽⁶⁹⁾ Σχετικά με τη διαδικασία επί παραβάσει και τρόπους βελτιστοποίησης της χρήσης της στο πλαίσιο των θεμελιωδών δικαιωμάτων, βλ. de Schutter, O. (2017), *Infringement proceedings as a tool for the enforcement of fundamental rights in the European Union*, Open Society Institute, Οκτώβριος 2017.

⁽⁷⁰⁾ Διαδικασία επί παραβάσει αριθ. 20152201.

⁽⁷¹⁾ Διαδικασία επί παραβάσει αριθ. 20172121.

εφαρμογή των γενικών αρχών του δικαίου της ΕΕ ⁷². Βλ. κεφάλαιο 1, ενότητες **Πεδίο εφαρμογής και Ποιο είναι το σκεπτικό του άρθρου 51 του Χάρτη**;

- Για να αποφευχθεί οποιαδήποτε παραβίαση του δικαίου της ΕΕ, οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε εθνικό επίπεδο (συμπεριλαμβανομένων ιδίως των νομοθετικών διαδικασιών) θα πρέπει να διερευνούν συστηματικά αν εφαρμόζεται ή όχι ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Η αξιολόγηση αυτή θα πρέπει να πραγματοποιείται κατά τα πρώιμα προπαρασκευαστικά στάδια κάθε προβλεπόμενης νομοθετικής πρωτοβουλίας ή πρωτοβουλίας πολιτικής. Εάν ορισμένες κατηγορίες της νομοθεσίας ή της χάραξης πολιτικής εξαιρούνται εξαρχής από οποιονδήποτε έλεγχο που σχετίζεται με τον Χάρτη, υπάρχει κίνδυνος τυχόν μεταγενέστερη εκτίμηση επιπτώσεων ή μεταγενέστερος νομικός έλεγχος της πρότασης να μη λαμβάνει υπόψη τις διατάξεις του Χάρτη ακόμη και αν εφαρμόζεται ο Χάρτης –σε αντίθεση με την υπερβολικά γενική παραδοχή της μη εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ.
- Ο συστηματικός έλεγχος του κατά πόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 51 λειτουργεί ως σημαντικό εργαλείο για τη διασφάλιση της προαγωγής της εφαρμογής του Χάρτη. Ο τακτικός «έλεγχος του άρθρου 51» συμβάλλει στην προβολή, ευαισθητοποίηση και γνώση της δυνατότητας εφαρμογής του Χάρτη.

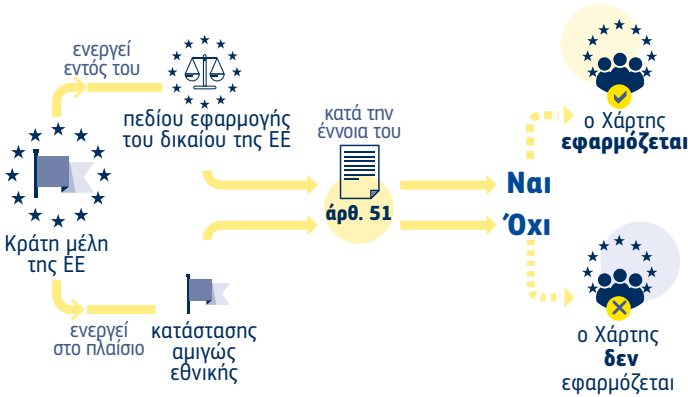
Ποια είναι η αναγκαία απαίτηση για την εφαρμογή του Χάρτη;

- Ο Χάρτης είναι πάντα δεσμευτικός για τα όργανα της Ένωσης –ακόμη και «στην περίπτωση που [...] αυτά ενεργούν εκτός του νομικού πλαισίου της Ένωσης» – ⁷³, αλλά για τα κράτη μέλη είναι δεσμευτικός μόνον όταν αυτά «εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης».
- Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, η φράση «όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης» έχει ευρεία έννοια η οποία καλύπτει κάθε περίπτωση εκτέλεσης

(⁷²) Βλ. την επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 51 παράγραφος 1 του Χάρτη (ΕΕ C 303 της 14.12.2007, σ. 17). Βλ. επίσης τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón, της 12ης Ιουνίου 2012, σημείο 25, στο ΔΕΕ, C-617/10, *Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 26 Φεβρουαρίου 2013. Όσον αφορά τις γενικές αρχές του δικαίου και το άρθρο 51 του Χάρτη, βλ. σημείωση 8.

(⁷³) Βλ. ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-8/15 P έως C-10/15 P, *Ledra Advertising Ltd και λοιποί κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας* (ΕΚΤ) [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 20 Σεπτεμβρίου 2016, σκέψη 67.

Γράφημα 6: Έλεγχος της δυνατότητας εφαρμογής του Χάρτη

Πηγή: FRA, 2018

(mise en oeuvre) και εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης από τα κράτη μέλη ⁷⁴. Η φράση αυτή έχει την ίδια έννοια με τη φράση «ενεργούν εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης» και καλύπτει όλες τις περιπτώσεις που διέπονται από το δίκαιο της ΕΕ.

- Ως εκ τούτου, για να εφαρμόζεται ο Χάρτης σε μια εθνική πράξη, πρέπει (δυσνητικά) να μπορεί να χαρακτηριστεί ως πράξη εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη, δηλαδή να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ.

Η ύπαρξη σύνδεσης με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ελάχιστη απαίτηση

- Όταν δεν είναι δυνατός ο εντοπισμός συνδέσμου με το δίκαιο της ΕΕ, τα κράτη μέλη της ΕΕ δεν υπέχουν καμία υποχρέωση στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ —ο Χάρτης δεν εφαρμόζεται.

(⁷⁴) ΔΕΕ, C-419/14, *WebMindLicenses kft κατά Nemzeti Adó- és Vámhivatal Kiemelt Adó- és Vám Főigazgatóság*, 17 Δεκεμβρίου 2015, σκέψη 66· ΔΕΕ, C-650/13, *Thierry Delvigne κατά Commune de Lesparre-Médoc και Préfet de la Gironde* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 6 Οκτωβρίου 2015, σκέψεις 25-27· ΔΕΕ, C-418/11, *Texdata Software GmbH*, 26 Σεπτεμβρίου 2013, σκέψη 73· ΔΕΕ, C-265/13, *Emiliano Torralba Marcos κατά Korota SA και Fondo de Garantía Salarial*, 27 Μαρτίου 2014, σκέψεις 29 και 30· ΔΕΕ, C-617/10, *Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 26 Φεβρουαρίου 2013, σκέψη 19.

- Τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ εφαρμόζονται μόνο «σε συνδυασμό» με διατάξεις του δικαίου της ΕΕ. Η ελάχιστη απαίτηση για την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ είναι να υπάρχει επαρκής σύνδεση με το δίκαιο της Ένωσης εκτός του Χάρτη ⁷⁵.
- Η ύπαρξη οποιουδήποτε συνδέσμου με το δίκαιο της ΕΕ δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι εφαρμόζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ· δεν αρκεί κάθε σύνδεσμος με το δίκαιο της Ένωσης για την ενεργοποίηση της εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ ⁷⁶.
- **Παραδείγματα: «ανεπαρκής» σύνδεσμος με την ΕΕ**
 - Τα ζητήματα (της εθνικής πράξης και διάταξης του δικαίου της ΕΕ) χαρακτηρίζονται από την «εγγύτητα των σχετικών τομέων ή τις έμμεσες επιπτώσεις του ενός τομέα στον άλλο» ⁷⁷ (βλ. κεφάλαιο 7, περίπτωση Β.1).
 - Το γεγονός και μόνο ότι ένα εθνικό μέτρο εμπίπτει σε τομέα στον οποίο η ΕΕ έχει αρμοδιότητα ⁷⁸ (βλ. κεφάλαιο 7, περίπτωση Β.6).
 - Η εθνική πράξη μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εθνικά μέτρα ενισχυμένης προστασίας» (πράξεις που υπερβαίνουν τις ελάχιστες απαιτήσεις τις οποίες προβλέπει η Ένωση) ⁷⁹ (βλ. κεφάλαιο 7, περίπτωση Α.3).
 - Η εθνική νομοθεσία περιέχει προαιρετικές παραπομπές στο δίκαιο της Ένωσης ⁸⁰ (βλ. κεφάλαιο 7, περίπτωση Β.5).

(⁷⁵) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-92/14, *Liliana Tudoran και λοιποί κατά SC Suport Colect SRL*, 3 Ιουλίου 2014, σκέψεις 43-48· ΔΕΕ, C-483/12, *Pelckmans Turnhout NV κατά Walter Van Gestel Balen NV και λοιπών*, 8 Μαΐου 2014, σκέψη 20· ΔΕΕ, C-457/09, *Claude Chartry κατά Βελγικού Δημοσίου*, 1 Μαρτίου 2011, σκέψεις 22-25.

(⁷⁶) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-20/10, *Vino Cosimo Damiano κατά Poste Italiane SpA*, 11 Νοεμβρίου 2010, σκέψεις 53, 54, 56, 57 και 64· ΔΕΕ, C-161/11, *Vino Cosimo Damiano κατά Poste Italiane SpA*, 22 Ιουνίου 2011, σκέψεις 38 και 39.

(⁷⁷) ΔΕΕ, C-198/13, *Victor Manuel Julian Hernández και λοιποί κατά Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante) και λοιπών*, 10 Ιουλίου 2014, σκέψεις 34-36. Βλ. επίσης ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-483/09 και C-1/10, *Ποινικές δίκες κατά Magatte Gueye (C-483/09) και Valentin Salmerón Sánchez (C-1/10)*, 15 Σεπτεμβρίου 2011.

(⁷⁸) ΔΕΕ, C-206/13, *Cruciano Siragusa κατά Regione Sicilia – Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo*, 6 Μαρτίου 2014· ΔΕΕ, C-198/13, *Victor Manuel Julian Hernández και λοιποί κατά Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante) και λοιπών*, 10 Ιουλίου 2014, σκέψεις 24, 27, 34-36 και 46. Βλ. επίσης ΔΕΕ, C-309/96, *Daniele Annibaldi κατά Sindaco del Comune di Guidonia και Presidente Regione Lazio*, 18 Δεκεμβρίου 1997.

(⁷⁹) ΔΕΕ, C-6/03, *Deponiezweckverband Eiterköpfe κατά Land Rheinland-Pfalz*, 14 Απριλίου 2005, σκέψεις 58-64· ΔΕΕ, C-2/97, *Società italiana petroli SpA (IP) κατά Borsana Srl*, 17 Δεκεμβρίου 1998.

(⁸⁰) ΔΕΕ, C-482/10, *Teresa Cicala κατά Regione Siciliana*, 21 Δεκεμβρίου 2011.

- Ο σύνδεσμος με το δίκαιο της Ένωσης θα πρέπει να είναι επαρκώς σαφής ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι τα κράτη μέλη «εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης». Ο σύνδεσμος αυτός είναι επαρκώς σαφής εάν τα κράτη μέλη ενεργούν ως εκπρόσωποι της ΕΕ ή πρέπει να βασιστούν σε κάποιου είδους άδεια βάσει του δικαίου της ΕΕ (βλ. κεφάλαιο 5).

5 Σε ποιες περιπτώσεις εφαρμόζεται ο Χάρτης;

Όταν τα κράτη μέλη ενεργούν ως εκπρόσωποι της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- Ένα κράτος μέλος ενεργεί ως «εκπρόσωπος» της ΕΕ όταν ενεργεί για λογαριασμό της. Ως εκπρόσωποι της Ένωσης μπορούν να ενεργήσουν όλες οι αρχές, καθώς και το δικαστικό σώμα των κρατών μελών.
- Η «περίπτωση εκπροσώπου» αφορά κάθε εκτέλεση ή μεταφορά στο εθνικό δίκαιο νομικών πράξεων των θεσμικών οργάνων, οργάνων και οργανισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁸¹. Μπορεί να αφορά πράξεις όπως κανονισμούς⁸², οδηγίες⁸³, εξωτερικές συμφωνίες (διεθνείς συμφωνίες που συνάπτει η ΕΕ)⁸⁴ ή ειδικές διατάξεις των Συνθηκών⁸⁵. Η «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» από τα κράτη μέλη ως εκπροσώπους της Ένωσης συντρέχει σε διάφορες περιπτώσεις στις οποίες εθνικές πράξεις (ή σχέδια εθνικών πράξεων) διαδραματίζουν κάποιο ρόλο. Με βάση την εκτενή νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με τη

⁽⁸¹⁾ ΔΕΕ, C-587/15, *Lietuvos Respublikos transporto priemonių draudikų biuras κατά Gintaras Dočkevičius και Jurgita Dočkevičienė*, 15 Ιουνίου 2017, σκέψεις 36 και 44· ΔΕΕ, C-258/14, *Eugenia Florescu και λοιποί κατά Casa Județeană de Pensii Sibiu και λοιπών* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 13 Ιουνίου 2017, σκέψη 35.

⁽⁸²⁾ Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-384/05, *Johan Piek κατά Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, 11 Ιανουαρίου 2007, σκέψη 32.

⁽⁸³⁾ Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-20/00 και C-64/00, *Booker Aquacultur Ltd (C-20/00) και Hydro Seafood GSP Ltd (C-64/00) κατά The Scottish Ministers*, 10 Ιουλίου 2003, σκέψη 88.

⁽⁸⁴⁾ ΔΕΕ, C-7/98, *Dieter Krombach κατά André Bamberski*, 28 Μαρτίου 2000, σκέψεις 18-28· ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-7/10 και C-9/10, *Staatssecretaris van Justitie κατά Tayfun Kahveci και Osman Inan*, 29 Μαρτίου 2012, σκέψη 23. Βλ. επίσης ΔΕΕ, C-370/12, *Thomas Pringle κατά Gouvernement of Irlande και λοιπών*, 27 Νοεμβρίου 2012, σκέψεις 178-181.

⁽⁸⁵⁾ Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-300/04, *M. G. Eman και O. B. Sevinger κατά College van burgemeester en wethouders van Den Haag* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 12 Σεπτεμβρίου 2006, σκέψεις 56-61· ΔΕΕ, C-650/13, *Thierry Delvigne κατά Commune de Lesparre-Médoc και Préfet de la Gironde* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 6 Οκτωβρίου 2015, σκέψη 33.

δυνατότητα εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ, είναι δυνατός ο προσδιορισμός διαφόρων περιπτώσεων εκπροσώπου ⁸⁶.

- ο Μεταφορά στο εθνικό δίκαιο ενωσιακών νομικών πράξεων ⁸⁷: σε αυτή τη συνθήκη περίπτωση, σκοπός των εθνικών πράξεων είναι η μεταφορά στο εθνικό δίκαιο ειδικών υποχρεωτικών απαιτήσεων δυνάμει νομικών πράξεων της Ένωσης –για παράδειγμα, μέσω της εφαρμογής μιας οδηγίας. Για περαιτέρω επεξηγήσεις, βλ. κεφάλαιο 7, *περίπτωση Α.1* και *περίπτωση Α.2*.
- ο Εθνικές πράξεις που θεσπίζονται βάσει αρμοδιοτήτων που ανατίθενται από το ενωσιακό δίκαιο ⁸⁸: σε αυτή την περίπτωση, το κράτος μέλος κάνει χρήση της διακριτικής του ευχέρειας δυνάμει του δικαίου της ΕΕ. Σχετικό παράδειγμα είναι οι αποφάσεις που λαμβάνουν τα κράτη μέλη βάσει διακριτικής ευχέρειας ή εξάρσεσης που προβλέπεται για αυτά σύμφωνα με ενωσιακή νομική πράξη. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. κεφάλαιο 7, *περίπτωση Α.3*.
- ο Εθνικές πράξεις που αφορούν ένδικα βοηθήματα, κυρώσεις ή μέσα επιβολής τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε σχέση με ενωσιακή νομική πράξη ή διάταξη των Συνθηκών ⁸⁹: σύμφωνα με την υποχρέωση καλόπιστης συνεργασίας που προβλέπεται στο άρθρο 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ και ελλείπει συναφών διαδικαστικών κανόνων της ΕΕ, τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα των δικαιωμάτων της ΕΕ και των υποχρεώσεων που απορρέουν από το ενωσιακό δίκαιο. Μολονότι τα κράτη μέλη απολαύουν διαδικαστικής αυτονομίας, πρέπει να κάνουν χρήση των διαδικασιών τους για να εξασφαλίσουν την ορθή εφαρμογή των ουσιαστικών δικαιωμάτων της ΕΕ (κεφάλαιο 7, *περίπτωση Α.4*).

(⁸⁶) Οι περιπτώσεις αυτές έχουν αντληθεί εν μέρει από De Mol, M. (2014), *De directe werking van de grondrechten van de Europese Unie*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Μάαστριχτ, Oisterwijk Wolf Legal Publishers. Προφανώς, δεδομένου ότι η νομολογία του Δικαστηρίου βρίσκεται υπό εξέλιξη, ο κατάλογος δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρείται εξαντλητικός ή οριστικός.

(⁸⁷) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-20/00 και C-64/00, *Booker Aquacultur Ltd (C-20/00)* και *Hydro Seafood GSP Ltd (C-64/00)* κατά *The Scottish Ministers*, 10 Ιουλίου 2003· ΔΕΕ, C-300/04, *M. G. Eman και O. B. Sevinger* κατά *College van burgemeester en wethouders van Den Haag* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 12 Σεπτεμβρίου 2006.

(⁸⁸) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-356/11 και C-357/1, *O. και S. κατά Maahanmuuttovirasto και Maahanmuuttovirasto κατά L.*, 6 Δεκεμβρίου 2012· ΔΕΕ, C-276/12, *Jiří Sabou* κατά *Finanční ředitelství pro hlavní město Prahu* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 22 Οκτωβρίου 2013.

(⁸⁹) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-682/15, *Berlioz Investment Fund S.A. κατά Directeur de l'administration des contributions directes* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 16 Μαΐου 2017, σκέψεις 40-42 και 49-52· ΔΕΕ, C-405/10, *Ποινική δίκη κατά Özlem Garenfeld*, 10 Νοεμβρίου 2011· ΔΕΕ, C-617/10, *Aklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 26 Φεβρουαρίου 2013· ΔΕΕ, C-418/11, *Texdata Software GmbH*, 26 Σεπτεμβρίου 2013.

- ο Εθνικές πράξεις που αφορούν νομικές έννοιες στις οποίες αναφέρεται ενωσιακή νομική πράξη ⁹⁰: ενίοτε οι ενωσιακές νομικές πράξεις παρέμπουν σε έννοιες του εθνικού δικαίου. Αυτές οι εθνικές έννοιες μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβάλλουν στην «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» όταν χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο των επίμαχων ενωσιακών διατάξεων (κεφάλαιο 7, περίπτωση Α.5).
- ο Εθνικές πράξεις που εμπίπτουν στο (ακριβές) πεδίο εφαρμογής της ενωσιακής νομοθεσίας, ενώ δεν υφίσταται ρητή εκτελεστική νομοθεσία ⁹¹: η περίπτωση αυτή αφορά ουσιαστικά την παράλειψη εφαρμογής (κεφάλαιο 7, περίπτωση Β.1).

Όταν τα κράτη μέλη οφείλουν να βασιστούν σε άδεια δυνάμει του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- Αυτή η μορφή «εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης» αφορά εθνικές πράξεις που εμπίπτουν σε ενωσιακή απαγόρευση. Προκειμένου να δικαιολογήσουν αυτές τις εθνικές πράξεις, τα κράτη μέλη πρέπει να κάνουν χρήση των εξαιρέσεων που προβλέπονται από το δίκαιο της Ένωσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το δίκαιο της Ένωσης επιτρέπει την ύπαρξη αυτού του είδους εθνικών πράξεων, οι οποίες ωστόσο δεν πρέπει να καταπατούν τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ. Για τον λόγο αυτόν, εφαρμόζεται ο Χάρτης, και με την εφαρμογή του διασφαλίζεται ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν επιτρέπει στα κράτη μέλη να θεσπίσουν μέτρα που προσβάλλουν θεμελιώδη δικαιώματα ⁹².

Παράδειγμα: εθνικό μέτρο που μπορεί να χαρακτηριστεί ως περιορισμός στην ελεύθερη κυκλοφορία (και που, ως τέτοιο, χρήζει δικαιολόγησης)

Παράδειγμα αποτελεί η εθνική νομοθεσία που απαγορεύει την εκμετάλλευση μηχανών τυχερών παιχνιδιών εκτός των καζίνο. Η νομοθεσία αυτή περιορίζει

⁽⁹⁰⁾ Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-442/00, *Ángel Rodríguez Caballero κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 12 Δεκεμβρίου 2002, σκέψεις 29-32· ΔΕΕ, C-520/03, *José Vicente Olaso Valero κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 16 Δεκεμβρίου 2004, σκέψη 34· ΔΕΕ, C-177/05, *María Cristina Guerrero Pecino κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 13 Δεκεμβρίου 2005, σκέψεις 25 και 26.

⁽⁹¹⁾ Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-555/07, *Seda Küçükdeveci κατά Swedex GmbH & Co. KG* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 19 Ιανουαρίου 2010.

⁽⁹²⁾ ΔΕΕ, C-260/89, *Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση ΑΕ και Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Προσωπικού κατά Δημοτικής Εταιρίας Πληροφόρησης και Σωτηρίου Κούβελλα και Νικολάου Αβδελλά και λοιπών*, 18 Ιουνίου 1991, σκέψεις 41-43. Βλ. επίσης ΔΕΕ, C-390/12, *Robert Pflieger και λοιποί*, 30 Απριλίου 2014, σκέψεις 30-37· ΔΕΕ, C-145/09, *Land Baden-Württemberg κατά Παναγιώτη Τσακουρίδη* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 23 Νοεμβρίου 2010, σκέψη 52.

την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών την οποία εγγυάται το άρθρο 56 της ΣΛΕΕ και, συνεπώς, μπορεί να γίνει αποδεκτή σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης μόνον υπό την προϋπόθεση ότι μπορεί να δικαιολογηθεί από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος. Στο πλαίσιο της εξέτασης του κατά πόσον ένα μέτρο αυτού του είδους μπορεί να δικαιολογηθεί, ο Χάρτης αποκτά καθοριστική σημασία. Οι επίδικες εθνικές ρυθμίσεις μπορούν να θεωρηθούν δικαιολογημένες μόνον εάν είναι συμβατές προς τον Χάρτη⁹³.

- Με βάση τη νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ, διακρίνονται δύο βασικές υποκατηγορίες αυτής της περίπτωσης άδειας δυνάμει του δικαίου της ΕΕ⁹⁴. Για περαιτέρω επεξήγηση αυτών των κατηγοριών, συμβουλευθείτε το κεφάλαιο 7, **περίπτωση Β.2**.
 - ο Εθνικές πράξεις που μπορούν να χαρακτηριστούν ως περιορισμοί στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, των υπηρεσιών, των εμπορευμάτων ή των κεφαλαίων ή στην ελευθερία εγκατάστασης⁹⁵: η περίπτωση αυτή αντικατοπτρίζει την κλασική προσέγγιση που απαντά στη νομολογία του ΔΕΕ.
 - ο Εθνικές πράξεις που μπορούν να χαρακτηριστούν ως στέρξη της ιθαγένειας της ΕΕ κατά την έννοια του άρθρου 20 της ΣΛΕΕ⁹⁶: η περίπτωση αυτή αφορά μια πιο πρόσφατη εξέλιξη στη νομολογία του ΔΕΕ.

Ειδική καθοδήγηση για εθνικές νομοθετικές διαδικασίες και διαδικασίες χάραξης πολιτικής: συμβουλευθείτε τον κατάλογο σημείων ελέγχου!

Στο κεφάλαιο 7 του παρόντος εγχειριδίου παρέχεται «κατάλογος σημείων ελέγχου για το άρθρο 51» ο οποίος πρέπει να χρησιμοποιείται σε εθνικές νομοθετικές διαδικασίες και διαδικασίες χάραξης πολιτικής προκειμένου να αξιολογείται αν μια εθνική πράξη (ή σχέδιο εθνικής πράξης) μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη.

(93) ΔΕΕ, C-98/14, *Berlington Hungary Tanácsadó és Szolgáltató kft και λοιποί κατά Magyar Állam*, 11 Ιουνίου 2015.

(94) Προφανώς, μελλοντικά μπορεί να προκύψουν περισσότερες στη νομολογία.

(95) ΔΕΕ, C-390/12, *Robert Pflieger και λοιποί*, 30 Απριλίου 2014, σκέψεις 30-37.

(96) ΔΕΕ, C-98/14, *Berlington Hungary Tanácsadó és Szolgáltató kft και λοιποί κατά Magyar Állam*, 11 Ιουνίου 2015, σκέψη 74.

6 Πώς να εφαρμόσετε τον Χάρτη

Όταν στο πλαίσιο της εξέτασης του σχεδιασμού εθνικών πράξεων ή πολιτικών συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο Χάρτης τυγχάνει εφαρμογής, οι εν λόγω εθνικές πράξεις και πολιτικές πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τον Χάρτη και, όπου είναι αναγκαίο, να ελέγχονται με βάση τον Χάρτη. Αυτό προϋποθέτει ότι οι εθνικοί φορείς γνωρίζουν πώς να ερμηνεύσουν τον Χάρτη και αντιλαμβάνονται αν και σε ποιον βαθμό μπορεί να περιοριστεί η άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από τον Χάρτη.

Ποια είναι τα σχετικά εργαλεία ερμηνείας;

Διάφορα εργαλεία μπορούν να συμβάλουν στην ερμηνεία των δικαιωμάτων που ορίζει ο Χάρτης.

- Οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη ⁹⁷. Οι επεξηγήσεις αποτελούν ένα χρήσιμο σημείο αφετηρίας παρέχοντας καθοδήγηση για την ερμηνεία του Χάρτη και πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την ερμηνεία των διατάξεών του ⁹⁸.
- Η νομολογία του ΔΕΕ ⁹⁹.
- Η ΕΣΔΑ και η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ¹⁰⁰.
- Οι κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών ¹⁰¹.
- Συναφείς πηγές του διεθνούς δικαίου (πέραν της ΕΣΔΑ), ιδίως ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, ο οποίος ενέπνευσε τη διατύπωση διαφόρων διατάξεων του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Τόσο ο Χάρτης, όσο και οι επεξηγήσεις του αναφέρουν ορισμένες πράξεις διεθνούς δικαίου που είναι σημαντικές για την ερμηνεία του Χάρτη ¹⁰².
- Η σχετική εθνική νομοθεσία. Ορισμένες διατάξεις του Χάρτη αναφέρονται στην εθνική νομοθεσία. Για παράδειγμα, στο άρθρο 9 (δικαίωμα γάμου και δικαίωμα δημιουργίας οικογένειας) ορίζεται ότι «[τ]ο δικαίωμα γάμου και το δικαίωμα δημιουργίας οικογένειας διασφαλίζονται σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή τους».

⁽⁹⁷⁾ *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (ΕΕ C 303 της 14.12.2007, σ. 17).

⁽⁹⁸⁾ Ευρωπαϊκές Κοινότητες (2012), Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 13), άρθρο 6 παράγραφος 1, και ΕΕ (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391), άρθρο 52 παράγραφος 7.

⁽⁹⁹⁾ Διατίθεται στους ιστότοπους Curia και EUR-Lex.

⁽¹⁰⁰⁾ ΕΕ (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391), άρθρο 52 παράγραφος 3.

⁽¹⁰¹⁾ ΕΕ (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391), άρθρο 52 παράγραφος 4.

⁽¹⁰²⁾ Βλ. το παράρτημα του παρόντος εγχειριδίου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ FRA

Συνδρομή του FRA: Charterpedia και εγχειρίδια

Στον ιστότοπο του FRA διατίθενται διάφορα θεματικά εγχειρίδια που έχουν εκδοθεί από κοινού από τον FRA και το Συμβούλιο της Ευρώπης/το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Παρέχουν μια επισκόπηση της σημαντικότερης νομολογίας του ΔΕΕ και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με τη χρήση του Χάρτη και της ΕΣΔΑ στους συναφείς τομείς πολιτικής και σε όλες τις γλώσσες της ΕΕ:

- ο *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων – έκδοση 2018, 2018*
- ο *Handbook on European non-discrimination law – έκδοση 2018, 2018*
- ο *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, 2016*
- ο *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του παιδιού, 2015*
- ο *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία σε θέματα ασύλου, συνόρων και μετανάστευσης, 2014*

Η Charterpedia του FRA προσφέρει μια επιγραμμική υπηρεσία μίας στάσης η οποία παρέχει κατ' άρθρο πρόσβαση στην ευρωπαϊκή και εθνική νομολογία σχετικά με τον Χάρτη. Επιπλέον, για κάθε διάταξη του Χάρτη η Charterpedia αναφέρει τις σχετικές διατάξεις εθνικού συνταγματικού δικαίου, καθώς και του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Charterpedia παρέχει επίσης εύκολη πρόσβαση σε ειδικές ανά χώρα πληροφορίες που σχετίζονται με τον Χάρτη (π.χ. δελτία χωρών για τη χρήση του Χάρτη).

Η Charterpedia είναι προσβάσιμη μέσω του ιστότοπου του FRA.

Σε ποιες περιπτώσεις μπορεί να περιοριστεί η άσκηση των δικαιωμάτων;

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, άρθρο 52 – Εμβέλεια και ερμηνεία των δικαιωμάτων και των αρχών

1. Κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

- Το άρθρο 52 του Χάρτη περιέχει μια γενική διάταξη σχετικά με τους περιορισμούς των δικαιωμάτων.
- Περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται από τον Χάρτη επιτρέπεται εφόσον συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις:
 - ο πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο·
 - ο πρέπει να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών·
 - ο πρέπει να επιδιώκει στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων (θεμιτός σκοπός)·
 - ο πρέπει, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, να είναι αναγκαίος και να ανταποκρίνεται πραγματικά στους επιδιωκόμενους στόχους (αρχή της αναλογικότητας).
- Επιπλέον, κάθε περιορισμός που επιβάλλεται σε δικαίωμα του Χάρτη που αντιστοιχεί σε δικαίωμα που διασφαλίζεται στην ΕΣΔΑ πρέπει να πληροί τις προϋποθέσεις που προβλέπει η ΕΣΔΑ σχετικά με τους περιορισμούς¹⁰³.

Ειδική καθοδήγηση: συμβουλευθείτε τον κατάλογο σημείων ελέγχου!

Στο κεφάλαιο 8 του παρόντος εγχειριδίου παρέχεται κατάλογος σημείων ελέγχου ο οποίος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον έλεγχο της συμμόρφωσης των νομοθετικών προτάσεων με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

⁽¹⁰³⁾ ΕΕ (2012), Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 391), άρθρο 52 παράγραφος 3.

Μέρος II: Πρακτικά εργαλεία

7 Κατάλογος σημείων ελέγχου σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του Χάρτη

- Ο κατάλογος σημείων ελέγχου αποτελεί εργαλείο μέσω του οποίου μπορεί να εκτιμηθεί αν, και σε ποιον βαθμό, εφαρμόζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ σε εθνικές νομοθετικές διαδικασίες και διαδικασίες χάραξης πολιτικής. Βασίζεται στη νομολογία του ΔΕΕ των περιόδων πριν και μετά τον Χάρτη ¹⁰⁴.
- Το βασικό ερώτημα στο πλαίσιο ενός τέτοιου ελέγχου σε σχέση με το άρθρο 51 είναι κατά πόσον η εθνική πράξη (ή το σχέδιο εθνικής πράξης) μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη (εφεξής «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» ή «πράξη που) εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης»). Για μια εισαγωγική επεξήγηση, βλ. κεφάλαιο 1, κεφάλαιο 4 και κεφάλαιο 5.

Επιλέξτε τη διαδρομή που αντικατοπτρίζει το δικό σας σημείο αφετηρίας

- Αυτός ο κατάλογος σημείων ελέγχου βασίζεται σε δύο διαφορετικές «διαδρομές» ανάλογα με το αν η εθνική νομοθετική διαδικασία ή διαδικασία χάραξης πολιτικής συνιστά αντίδραση σε συγκεκριμένη πράξη της ΕΕ (π.χ. σε κανονισμό, οδηγία, εξωτερική συμφωνία ή ειδική διάταξη των Συνθηκών).

⁽¹⁰⁴⁾ Ο κατάλογος σημείων ελέγχου βασίζεται εν πολλοίς σε de Mol, M. (2016), «Article 51 of the EU Charter in the legislative processes of the Member States», *Maastricht Journal of European and Comparative Law (MJ)*, 23(4), σ. 640-666.

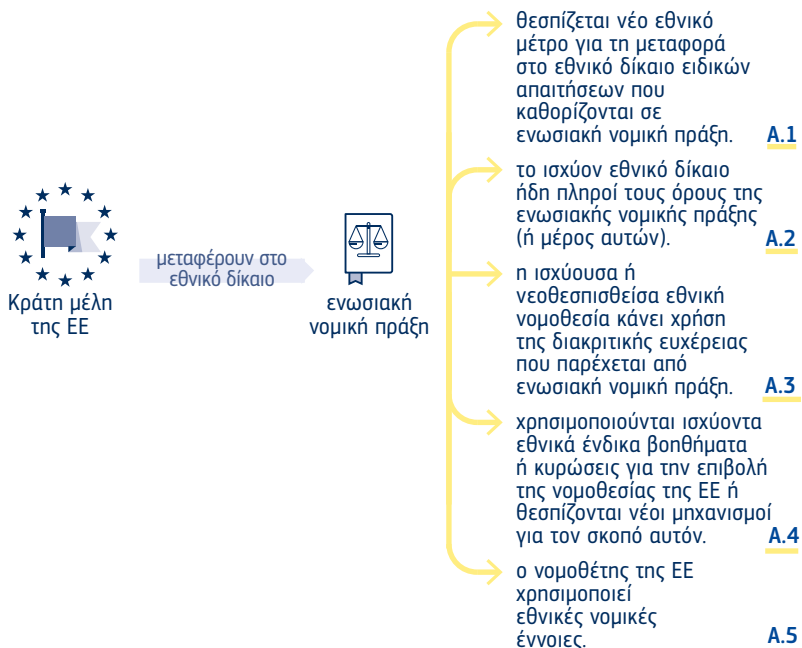
Η φύση της περίπτωσης που εξετάζετε (βλ. κεφάλαιο 5) διαφέρει ανάλογα με το σημείο αφετηρίας.

- Χρησιμοποιήστε τη διαδρομή Α εάν ο σκοπός της εθνικής νομοθετικής διαδικασίας ή διαδικασίας χάραξης πολιτικής είναι η μεταφορά, εφαρμογή ή εκτέλεση μιας ενωσιακής πράξης στο εθνικό νομικό σύστημα.
- Χρησιμοποιήστε τη διαδρομή Β εάν ο σκοπός της εθνικής νομοθετικής διαδικασίας ή διαδικασίας χάραξης πολιτικής δεν άπτεται μιας ενωσιακής νομικής πράξης.

Διαδρομή Α: Η γενεσιουργή αιτία της εθνικής νομοθετικής δράσης είναι μια ενωσιακή πράξη

- Το πλέον προφανές παράδειγμα «εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης» είναι το σενάριο κατά το οποίο ένα κράτος μέλος λαμβάνει μέτρα για να μεταφέρει ή να εφαρμόσει στο εθνικό δίκαιο μια ενωσιακή νομική πράξη. Σε αυτό το

Γράφημα 7: Περιπτώσεις εφαρμογής του Χάρτη ως απάντηση σε ενωσιακή νομική πράξη

Πηγή: FRA, 2018

σενάριο, τα κράτη μέλη ενεργούν ως «εκπρόσωποι» της Ένωσης (η «περίπτωση εκπροσώπου», βλ. κεφάλαιο 4). Σε ένα τέτοιο σενάριο, είναι σαφές ότι καταρχήν εφαρμόζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ.

- Οι ενωσιακές νομικές πράξεις μπορούν να επηρεάσουν τις εθνικές νομοθετικές πράξεις με διάφορους τρόπους, με αποτέλεσμα να προκύπτουν διάφορες μορφές «εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης» κατά την έννοια του άρθρου 51 του Χάρτη. Η σειρά περιπτώσεων που ακολουθεί παρέχει πιο αναλυτικά παραδείγματα για το τι μπορεί να θεωρηθεί «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» σε αυτό το πλαίσιο.

Θεσπίζεται νέο εθνικό μέτρο για τη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο ειδικών ουσιαστικών και/ή διαδικαστικών απαιτήσεων που καθορίζονται σε ενωσιακή νομική πράξη (περίπτωση Α.1)

Η επίμαχη ενωσιακή νομική πράξη ενδέχεται να απαιτεί τη θέσπιση νέων εθνικών μέτρων για τη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο ειδικών ουσιαστικών και διαδικαστικών απαιτήσεων. Αυτά τα εθνικά μέτρα μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης»¹⁰⁵. Εφαρμόζονται καταρχήν τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ.

Διάφορα είδη δεσμευτικών ενωσιακών πράξεων

- Άρθρο 51: η εφαρμογή αφορά τη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο ή εφαρμογή νομικών πράξεων των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁰⁶.

⁽¹⁰⁵⁾ ΔΕΕ, υπόθεση 5/88, *Hubert Wachauf κατά Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft*, 13 Ιουλίου 1989.

⁽¹⁰⁶⁾ ΔΕΕ, C-587/15, *Lietuvos Respublikos transporto priemonių draudikų biuras κατά Gintaras Dockevičius και Jurgita Dockevičienė*, 15 Ιουνίου 2017, σκέψεις 36 και 44· ΔΕΕ, C-258/14, *Eugenia Florescu και λοιποί κατά Casa Județeană de Pensii Sibiu και λοιπών* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 13 Ιουνίου 2017, σκέψη 35.

- Παραδείγματα νομικά δεσμευτικών πράξεων της ΕΕ αποτελούν οι κανονισμοί ¹⁰⁷, οι οδηγίες ¹⁰⁸, οι εξωτερικές συμφωνίες (που συνάπτει η ΕΕ) ¹⁰⁹ ή ειδικές διατάξεις των Συνθηκών ¹¹⁰.

Μεταφορά στο εθνικό δίκαιο μέσω της θέσπισης νέων εθνικών μέτρων

- Τα νέα κανονιστικά ή νομοθετικά μέτρα που πρέπει να θεσπιστούν προκειμένου οι υποχρεωτικές απαιτήσεις των πράξεων της ΕΕ να ενσωματωθούν στην εθνική έννομη τάξη μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης».
- Η «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» καλύπτει όλα τα είδη εθνικών μέτρων που θεσπίζονται από όλες τις αρχές των κρατών μελών: περιλαμβάνει τις εθνικές νομοθετικές πράξεις ή πράξεις περί πολιτικής των κεντρικών και αποκεντρωμένων οργάνων, της άνω ή κάτω βουλής, διοικητικών οργάνων κ.λπ. Όλα τα εθνικά μέτρα το έρεισμα των οποίων μπορεί να εντοπιστεί σε νομικές πράξεις της ΕΕ συνιστούν «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης». Σε σενάρια στα οποία οι νομικές πράξεις της ΕΕ μεταφέρονται στο εθνικό δίκαιο μέσω της εθνικής νομοθεσίας και στη συνέχεια εκτελούνται (επί τη βάσει της ίδιας εθνικής νομοθεσίας) μέσω νομοθετικών ή διοικητικών μέτρων άλλου είδους, τα εθνικά μέτρα που θεσπίζονται σε όλα τα επίπεδα μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης».

Περιθώριο εκτίμησης

- Οι ενωσιακές νομικές πράξεις πολύ συχνά παρέχουν στα κράτη μέλη περιθώριο εκτίμησης. Αυτό είναι ιδίως προφανές στην περίπτωση των οδηγιών, οι οποίες

(¹⁰⁷) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-384/05, *Johan Piek κατά Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, 11 Ιανουαρίου 2007, σκέψη 32.

(¹⁰⁸) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-20/00 και C-64/00, *Booker Aquacultur Ltd (C-20/00) και Hydro Seafood GSP Ltd (C-64/00) κατά The Scottish Ministers*, 10 Ιουλίου 2003, σκέψη 88.

(¹⁰⁹) ΔΕΕ, C-7/98, *Dieter Krombach κατά André Bamberski*, 28 Μαρτίου 2000, σκέψεις 18-28· ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-7/10 και C-9/10, *Staatssecretaris van Justitie κατά Tayfun Kahveci και Osman Inan*, 29 Μαρτίου 2012, σκέψη 23. Βλ. επίσης ΔΕΕ, υπόθεση C-370/12, *Thomas Pringle κατά Government of Ireland και λοιπών*, 27 Νοεμβρίου 2012, σκέψεις 178-181.

(¹¹⁰) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-300/04, *M. G. Eman και O. B. Sevinger κατά College van burgemeester en wethouders van Den Haag* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 12 Σεπτεμβρίου 2006, σκέψεις 56-61· ΔΕΕ, C-650/13, *Thierry Delvigne κατά Commune de Lesparre-Médoc και Préfet de la Gironde* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 6 Οκτωβρίου 2015, σκέψη 33.

απαιτούν από τα κράτη μέλη να επιτύχουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα χωρίς να υπαγορεύουν τα μέσα για την επίτευξή του. Ωστόσο, και άλλες νομικές πράξεις της ΕΕ, όπως οι κανονισμοί, συχνά αναγνωρίζουν στα κράτη μέλη ένα περιθώριο ευελιξίας όσον αφορά την εφαρμογή τους.

- Τα εθνικά μέτρα που κάνουν χρήση αυτού του περιθωρίου εκτίμησης που παρέχει ο ενωσιακός νομοθέτης μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης»¹¹¹.

Παράδειγμα: ετήσια άδεια μετ' αποδοχών

Οδηγία της ΕΕ σχετικά με την οργάνωση του χρόνου εργασίας ορίζει ότι τα κράτη μέλη πρέπει να θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να παρέχεται σε όλους τους εργαζομένους ετήσια άδεια μετ' αποδοχών διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων εβδομάδων, σύμφωνα με τους όρους που προβλέπουν οι εθνικές νομοθεσίες ή/και πρακτικές για την απόκτηση του σχετικού δικαιώματος και τη χορήγηση της άδειας. Σε αυτό το παράδειγμα, η μεταφορά στο εθνικό δίκαιο του δικαιώματος σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών διάρκειας τεσσάρων εβδομάδων μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης». Επιπλέον, οι όροι για την απόκτηση του σχετικού δικαιώματος και τη χορήγηση της άδειας συνιστούν «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης», μολονότι η οδηγία της ΕΕ καταλείπει τους όρους αυτούς στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών. Κατά την άσκηση της εν λόγω διακριτικής ευχέρειας, τα κράτη μέλη οφείλουν να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ¹¹².

Το ισχύον εθνικό δίκαιο εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης στον βαθμό που περιέχει διατάξεις που ήδη αντικατοπτρίζουν την επίμαχη νομική πράξη της ΕΕ (ή μέρος αυτής) (περίπτωση Α.2)

Ενδέχεται το ισχύον εθνικό δίκαιο να προβλέπει ήδη ορισμένες από τις ειδικές ουσιαστικές και διαδικαστικές απαιτήσεις που απορρέουν από την επίμαχη ενωσιακή νομική πράξη. Σε αυτή την περίπτωση, οι ισχύουσες εθνικές ρυθμίσεις που (ήδη) πληρούν τις ουσιαστικές και διαδικαστικές απαιτήσεις που απορρέουν από ενωσιακές νομικές πράξεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης»¹¹³. Εφαρμόζονται καταρχήν τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ.

⁽¹¹¹⁾ ΔΕΕ, C-384/05, *Johan Piek κατά Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, 11 Ιανουαρίου 2007, σκέψη 32.

⁽¹¹²⁾ Οδηγία 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ L 299 της 18.11.2003, σ. 9), άρθρο 7.

⁽¹¹³⁾ ΔΕΕ, υπόθεση 5/88, *Hubert Wachauf κατά Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft*, 13 Ιουλίου 1989.

Μεταφορά στο εθνικό δίκαιο μέσω της ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας

- Η συμμόρφωση του εθνικού δικαίου με την επίμαχη ενωσιακή πράξη ενίοτε είναι δυνατόν να διασφαλίζεται βάσει ήδη ισχυουσών εθνικών διατάξεων. Σε αυτή την περίπτωση, δεν είναι αναγκαία η θέσπιση νέων εθνικών διατάξεων ειδικά για την εφαρμογή της ενωσιακής νομικής πράξης.
- Αυτά τα είδη ήδη ισχυουσών εθνικών διατάξεων που είναι σε θέση να διασφαλίσουν την εναρμόνιση του εθνικού δικαίου με την υπό κρίση ενωσιακή νομική πράξη μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης». Με τη θέση σε ισχύ της οικείας νομοθεσίας της ΕΕ, τα μέτρα παύουν να είναι αμιγώς εθνικά και μετατρέπονται σε μέτρα που «εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης».
- Στις περιπτώσεις στις οποίες οι ήδη ισχύουσες εθνικές διατάξεις διασφαλίζουν ότι το εθνικό δίκαιο συνάδει με τις νέες ενωσιακές νομικές πράξεις, προκύπτει η ανάγκη να ελεγχθεί η πλήρης συμμόρφωση των εν λόγω διατάξεων με την επίμαχη ενωσιακή νομική πράξη και να επανεξεταστεί η συμμόρφωσή τους με τον Χάρτη.

Η ισχύουσα ή νεοθεσπισθείσα εθνική νομοθεσία κάνει χρήση της διακριτικής ευχέρειας που παρέχεται από ενωσιακή νομική πράξη (περίπτωση Α.3)

Η άσκηση της διακριτικής ευχέρειας που παρέχεται δυνάμει των νομικών πράξεων της ΕΕ μπορεί καταρχήν να χαρακτηριστεί ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης». Καταρχήν εφαρμόζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ, ωστόσο στον κανόνα αυτόν υπάρχουν εξαιρέσεις.

Διακριτική ευχέρεια

- Πολύ συχνά οι νομικές πράξεις της ΕΕ καταλείπουν διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη, η οποία είναι ιδίως εμφανής στην περίπτωση των οδηγιών.
- Η άσκηση αυτής της διακριτικής ευχέρειας από τα κράτη μέλη καταρχήν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης», ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για υποχρεωτική ή προαιρετική άσκηση της εξουσίας εκτίμησης που τους παρέχεται¹¹⁴. Εντούτοις, υπάρχουν εξαιρέσεις στις οποίες

(¹¹⁴) ΔΕΕ, C-276/12, *Jiří Sabou κατά Finanční ředitelství pro hlavní město Prahu* [Τμήμα μειζονος συνθέσεως], 22 Οκτωβρίου 2013, σκέψεις 41-43· ΔΕΕ, C-406/15, *Petya Milkova κατά Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, 9 Μαρτίου 2017, σκέψεις 52 και 53· ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/10 και C-493/10, *N. S. (C-411/10) κατά Secretary of State for the Home Department και M. E. και λοιποί (C-493/10) κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform* [Τμήμα μειζονος συνθέσεως], 21 Δεκεμβρίου 2011, σκέψεις 64-69 και 77.

η χρήση της διακριτικής ευχέρειας δεν θεωρείται ότι συνιστά εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ.

Εξαίρεση: ευνοϊκότερες ή αυστηρότερες εθνικές διατάξεις («κανονιστικός υπερθεματισμός»)

- Οι νομικές πράξεις της ΕΕ μπορούν να δίνουν τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να υπερβαίνουν τις ελάχιστες απαιτήσεις της ΕΕ με τη θέσπιση ευνοϊκότερων ή αυστηρότερων εθνικών διατάξεων. Η άσκηση αυτής της αρμοδιότητας από τα κράτη μέλη δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» εάν η ευχέρεια θέσπισης ευνοϊκότερης νομοθεσίας έγκειται απλώς στην αναγνώριση της εξουσίας που (ήδη) απολαμβάνουν τα κράτη μέλη σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Η ενωσιακή διάταξη απλώς επιβεβαιώνει ότι τα κράτη μέλη διατηρούν την υπό κρίση εξουσία. Δεν συνεπάγεται την ένταξη του κρατικού μέτρου που λαμβάνεται δυνάμει μιας τέτοιας ρήτρας στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης¹¹⁵.
- Ένδειξη ότι μια περίπτωση αφορά την απλή αναγνώριση της ήδη υφιστάμενης εξουσίας θέσπισης ευνοϊκότερων εθνικών διατάξεων αποτελεί η συμπερίληψη της ρήτρας περί «ευνοϊκότερων εθνικών διατάξεων» σε κεφάλαιο που περιλαμβάνει γενικές ή τελικές διατάξεις. Μία ακόμα ένδειξη αποτελεί το γεγονός ότι η εξουσία θέσπισης ευνοϊκότερων εθνικών διατάξεων βασίζεται σε διατάξεις των Συνθηκών, όπως για παράδειγμα το άρθρο 153 παράγραφος 4 (κοινωνική πολιτική), το άρθρο 169 παράγραφος 4 (προστασία των καταναλωτών) ή το άρθρο 193 (περιβάλλον) της ΣΛΕΕ.

Παράδειγμα: ευνοϊκότερες εθνικές διατάξεις που δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης»

Σύμφωνα με την οδηγία σχετικά με την οργάνωση του χρόνου εργασίας, τα κράτη μέλη πρέπει να θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να παρέχεται σε όλους τους εργαζομένους ετήσια άδεια μετ' αποδοχών διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων εβδομάδων. Επιπλέον, σε μία από τις διάφορες διατάξεις της οδηγίας ορίζεται ότι «[η] παρούσα οδηγία δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να εφαρμόζουν

⁽¹¹⁵⁾ ΔΕΕ, C-2/97, *Società italiana petroli SpA (IP) κατά Borsana Srl*, 17 Δεκεμβρίου 1998, σκέψη 40· ΔΕΕ, C-6/03, *Deponiezweckverband Eiterköpfe κατά Land Rheinland-Pfalz*, 14 Απριλίου 2005, σκέψεις 62 και 63· ΔΕΕ, C-282/10, *Maribel Dominguez κατά Centre informatique du Centre Ouest Atlantique και Préfet de la région Centre* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 24 Ιανουαρίου 2012, σκέψεις 45-50 (έμμεσα)· ΔΕΕ, C-198/13, *Victor Manuel Julian Hernández και λοιποί κατά Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante) και λοιπών*, 10 Ιουλίου 2014, σκέψεις 44 και 45.

ή να θεσπίζουν ευνοϊκότερες νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις για την προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων».

Εάν ένα κράτος μέλος επιλέξει να προβλέψει τη χορήγηση ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών διάρκειας πέντε εβδομάδων, τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ θα εφαρμόζονται μόνο ως προς την εθνική εφαρμογή της ελάχιστης απαιτούμενης από την ΕΕ διάρκειας των τεσσάρων εβδομάδων και όχι στην πρόσθετη εβδομάδα που προβλέπει η εθνική νομοθεσία. Αυτό θα μπορούσε να έχει σημασία, για παράδειγμα, στην περίπτωση που η πέμπτη εβδομάδα άδειας μετ' αποδοχών χορηγούνταν μόνο σε εργαζομένους ηλικίας 50 ετών και άνω. Η ενωσιακή αρχή της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω ηλικίας δεν θα τύγχανε πιθανώς εφαρμογής σε αυτή τη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας, δεδομένου ότι η πρόβλεψη πέμπτης εβδομάδας δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης».

Ωστόσο, ενδέχεται η επίμαχη ενωσιακή νομική πράξη να προβλέπει ρητώς ότι οι εθνικές ρυθμίσεις στο πλαίσιο κανονιστικού υπερθεματισμού εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και πρέπει, ως εκ τούτου, να συνάδουν με τον Χάρτη. Σε ένα τέτοιο σενάριο, είναι σαφές ότι εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης, περιλαμβανομένων και των θεμελιωδών δικαιωμάτων της.

Παράδειγμα: κανονιστικός υπερθεματισμός που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης»

Το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων προβλέπει ότι «[τ]α κράτη μέλη διατηρούν την ευχέρεια να απαιτούν από τους παρόχους υπηρεσιών μέσω επικοινωνίας που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους τη συμμόρφωσή τους με λεπτομερέστερους ή αυστηρότερους κανόνες στα πεδία που ρυθμίζονται από την παρούσα οδηγία, υπό την προϋπόθεση ότι οι κανόνες αυτοί συνάδουν με το ενωσιακό δίκαιο» (η επισήμανση των συντακτών) ¹¹⁶. Σε αυτή την περίπτωση, από την ίδια την οδηγία συνάγεται ότι τα μέτρα ενισχυμένης προστασίας που θεσπίζονται στο πλαίσιο του εσωτερικού δικαίου εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Συνεπώς, ο Χάρτης δεν εφαρμόζεται μόνο στις ελάχιστες απαιτήσεις της

⁽¹¹⁶⁾ Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10ης Μαρτίου 2010, για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (ΕΕ L 095 της 15.4.2010, σ. 1) και διορθωτικό (ΕΕ L 263 της 6.10.2010, σ. 15).

οδηγίας, αλλά και στις απαιτήσεις που καθορίζονται στο πλαίσιο του εθνικού κανονιστικού υπερθεματισμού¹¹⁷.

- Είναι πιθανό τα μέτρα ενισχυμένης προστασίας που προβλέπει το εσωτερικό δίκαιο να εμπíπτουν σε κάποιου είδους απαγόρευση του ενωσιακού δικαίου. Εάν συντρέχει αυτή η περίπτωση, ο Χάρτης δεν εφαρμόζεται ως προς τα μέτρα που ελήφθησαν στο πλαίσιο του εθνικού κανονιστικού υπερθεματισμού, διότι τα μέτρα αυτά πρέπει να επιτραπούν από την ΕΕ επί τη βάση τυχόν δικαιολογητικών λόγων. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. [περίπτωση Β.2](#).

Εξαίρεση: ρήτρεις αναστολής της εφαρμογής

- Οι νομικές πράξεις της ΕΕ ενίοτε επιτρέπουν στα κράτη μέλη να διατηρήσουν ορισμένες διατάξεις της προγενέστερης εθνικής τους νομοθεσίας οι οποίες, χωρίς την πρόβλεψη αυτής της δυνατότητας, θα ήταν ασυμβίβαστες προς την ενωσιακή νομική πράξη.
- Στον βαθμό που το κράτος μέλος διατηρεί τις διατάξεις αυτές, δεν εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη. Απεναντίας, όπως και στην περίπτωση του κανονιστικού υπερθεματισμού, αυτή η εξαίρεση αναγνωρίζει την εξουσία που τα κράτη μέλη (ήδη) απολαμβάνουν σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο.

Παράδειγμα: ρήτρα αναστολής της εφαρμογής στον τομέα της φορολογικής νομοθεσίας

Η οδηγία 77/388/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 17ης Μαΐου 1977, περί εναρμόνισης των νομοθεσιών των κρατών μελών των σχετικών με τους φόρους κύκλου εργασιών δεν παρείχε πλήρη εναρμόνιση. Ο λόγος είναι ότι η εν λόγω οδηγία, γνωστή και ως η έκτη οδηγία, στο άρθρο 28 παράγραφος 3 στοιχείο β) επιτρέπει ανεπιφύλακτα στα κράτη μέλη να διατηρήσουν ορισμένες διατάξεις της εθνικής τους νομοθεσίας που προηγούνται της έκτης οδηγίας οι οποίες, χωρίς την πρόβλεψη αυτής της δυνατότητας, θα ήταν ασυμβίβαστες προς την εν λόγω οδηγία. Συνεπώς, το ΔΕΕ έκρινε ότι «στον βαθμό που ένα κράτος μέλος διατηρεί τέτοιες διατάξεις, δεν μεταφέρει στο εσωτερικό δίκαιο την έκτη οδηγία και δεν παραβαίνει συνεπώς ούτε την οδηγία αυτή ούτε τις γενικές κοινοτικές αρχές

⁽¹¹⁷⁾ ΔΕΕ, C-234/12, *Sky Italia Srl κατά Autorità per le Garanzie nelle Comunicazioni*, 18 Ιουλίου 2013, σκέψη 14.

που τα κράτη μέλη οφείλουν, σύμφωνα με την προαναφερθείσα απόφαση *Klensch κ.λπ.*, να τηρούν κατά την εφαρμογή της κοινοτικής ρυθμίσεως»¹¹⁸.

Θέσπιση ή χρήση εθνικών διατάξεων που αφορούν ένδικα βοηθήματα, κυρώσεις και μέσα επιβολής που εφαρμόζονται σε σχέση με την επίμαχη νομική πράξη της ΕΕ ή με την εθνική νομοθεσία που μεταφέρει στο εθνικό δίκαιο την εν λόγω νομική πράξη της ΕΕ (περίπτωση Α.4)

Τα εθνικά μέτρα που χρησιμοποιούνται για τη διασφάλιση της εφαρμογής και της αποτελεσματικότητας του δικαίου της ΕΕ (κυρώσεις, ένδικα βοηθήματα και μέσα επιβολής) μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1. Τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ εφαρμόζονται ως προς αυτά τα εθνικά μέτρα εφόσον τα τελευταία χρησιμοποιούνται σε αυτό το πλαίσιο. Ο κανόνας αυτός εφαρμόζεται καταρχήν ανεξάρτητα από το αν η επίμαχη ενωσιακή νομική πράξη περιέχει ειδικές διατάξεις (υποχρεώσεις) που αφορούν την αποτελεσματικότητα (κυρώσεις, ένδικα βοηθήματα και μέσα επιβολής) του δικαίου της ΕΕ.

Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, άρθρο 4 παράγραφος 3

Σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, η Ένωση και τα κράτη μέλη εκπληρώνουν τα εκ των Συνθηκών καθήκοντα βάσει αμοιβαίου σεβασμού και αμοιβαίας συνεργασίας.

Τα κράτη μέλη λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο ικανό να διασφαλίσει την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις Συνθήκες ή προκύπτουν από πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης.

Τα κράτη μέλη διευκολύνουν την Ένωση στην εκπλήρωση της αποστολής της και απέχουν από τη λήψη οποιουδήποτε μέτρου ικανού να θέσει σε κίνδυνο την πραγματοποίηση των στόχων της Ένωσης.

Καθήκον των κρατών μελών να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε να καταστήσουν αποτελεσματικές τις ενωσιακές νομικές πράξεις

- Η υποχρέωση των κρατών μελών να εκπληρώνουν τις ειδικές (ουσιαστικές και διαδικαστικές) δεσμεύσεις που καθορίζουν οι ενωσιακές νομικές πράξεις συνοδεύεται από το καθήκον λήψης όλων των αναγκαίων μέτρων μέσω των οποίων οι ενωσιακές νομικές πράξεις θα καταστούν αποτελεσματικές εντός της εθνικής έννομης τάξης.

⁽¹¹⁸⁾ ΔΕΕ, C-36/99, *Idéal tourisme SA κατά Βελγικού Δημοσίου*, 13 Ιουλίου 2000, σκέψεις 37 και 38.

- Τα κράτη μέλη έχουν το καθήκον να εφαρμόζουν το δικαίωμα της Ένωσης κατά τρόπο ώστε οι πολίτες να είναι σε θέση να επικαλούνται τα δικαιώματα που χορηγούνται σε αυτούς σύμφωνα με τη νομοθεσία της ΕΕ. Το καθήκον αυτό υφίσταται πάντοτε, ακόμα και όταν οι νομικές πράξεις της ΕΕ δεν περιέχουν ειδικές διατάξεις που αφορούν κυρώσεις, ένδικα βοηθήματα και μέσα επιβολής¹¹⁹. Υφίσταται γενικό καθήκον όσον αφορά την αποτελεσματικότητα του δικαίου της ΕΕ, το οποίο απορρέει από την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας που προβλέπεται στο άρθρο 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ. Από τη νομολογία του ΔΕΕ προκύπτει ότι το καθήκον αυτό συνεπάγεται την υποχρέωση των κρατών μελών να καθιστούν αποτελεσματικό το δικαίωμα της ΕΕ¹²⁰. Ειδικότερες εκφάνσεις της αρχής αυτής απαντούν στο άρθρο 19 παράγραφος 1 και στο άρθρο 325 της ΣΛΕΕ, καθώς και σε διατάξεις του παράγωγου δικαίου της ΕΕ.
- Τα εθνικά μέτρα που αποσκοπούν ή χρησιμοποιούνται για τη διασφάλιση της εφαρμογής και της αποτελεσματικότητας του δικαίου της ΕΕ μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1¹²¹. Στα μέτρα αυτά περιλαμβάνονται κυρώσεις (ποινικές ή διοικητικές) για παράβαση του δικαίου της ΕΕ, ένδικα βοηθήματα με τα οποία διασφαλίζεται η δικαστική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων σύμφωνα με το δικαίωμα της Ένωσης, διαδικαστικοί κανόνες που ρυθμίζουν αυτές τις προσφυγές, μέτρα για την επιστροφή τελών που επιβλήθηκαν κατά παράβαση του δικαίου της ΕΕ και μέτρα για την επιβολή κυρώσεων για τις συμπεριφορές που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης.

⁽¹¹⁹⁾ Βλ., για παράδειγμα, οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ L 303 της 2.12.2000, σ. 16), άρθρο 9. Παραδείγματα υποθέσεων στη νομολογία του ΔΕΕ στις οποίες κρίθηκε ότι συνέτρεχε περίπτωση εφαρμογής του Χάρτη ή των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης, παρά το γεγονός ότι η παράγωγη νομοθεσία δεν προέβλεπε ειδικό καθήκον των κρατών μελών να καταστήσουν αποτελεσματικό το δικαίωμα της Ένωσης (π.χ. με την επιβολή κυρώσεων λόγω μη συμμόρφωσης): ΔΕΕ, C-262/99, *Παρασκευάς Λουλουδάκης κατά Ελληνικού Δημοσίου*, 12 Ιουλίου 2001, σκέψη 67· ΔΕΕ, C-430/05, *Ντιόνικ Ανώνυμη Εταιρία Εμπορίας Η/Υ, Λογισμικού και Παροχής Υπηρεσιών Μηχανογράφησης και Ιωάννης Μιχαήλ Πίκουλας κατά Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς*, 5 Ιουλίου 2007, σκέψεις 50, 52 και 53· ΔΕΕ, C-546/09, *Aurubis Bulgaria AD κατά Nachalnik na Mitnitsa Stolicna*, 31 Μαρτίου 2011, σκέψη 41· ΔΕΕ, C-405/10, *Ποινική δίκη κατά Özlem Garenfeld*, 10 Νοεμβρίου 2011, σκέψη 48· ΔΕΕ, C-682/15, *Berlioz Investment Fund S.A. κατά Directeur de l'administration des contributions directes* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 16 Μαΐου 2017, σκέψη 41.

⁽¹²⁰⁾ ΔΕΕ, C-177/95, *Ebony Maritime SA και Loten Navigation Co. Ltd κατά Prefetto della Provincia di Brindisi και λοιπών*, 27 Φεβρουαρίου 1997, σκέψη 35· ΔΕΕ, C-186/98, *Ποινικές δίκες κατά Maria Amélia Nunes και Evangelina de Matos*, 8 Ιουλίου 1999, σκέψη 14· ΔΕΕ, C-432/05, *Unibet (London) Ltd και Unibet (International) Ltd κατά Justitiekanslern* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 13 Μαρτίου 2007, σκέψη 38· ΔΕΕ, C-268/06, *Impact κατά Minister for Agriculture and Food και λοιπών* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 15 Απριλίου 2008, σκέψη 44.

⁽¹²¹⁾ ΔΕΕ, C-617/10, *Áklagaren κατά Hans Ákerberg Fransson* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 26 Φεβρουαρίου 2013, σκέψεις 26 και 27.

- Αυτά τα είδη μέτρων μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης», ανεξάρτητα από το αν θεσπίστηκαν για τη μεταφορά του δικαίου της Ένωσης στο εθνικό δίκαιο¹²². Σε αυτά μπορούν επίσης να περιλαμβάνονται γενικά μέτρα του ποινικού ή δικονομικού δικαίου τα οποία εμπίπτουν στις εθνικές κυριαρχικές αρμοδιότητες των κρατών μελών, μόνον όμως εφόσον χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης.

Παράδειγμα: διοικητική κύρωση λόγω μη συμμόρφωσης με το δίκαιο της ΕΕ

Η οδηγία 2001/34/ΕΚ σχετικά με την εισαγωγή κινητών αξιών σε χρηματιστήριο αξιών και τις πληροφορίες επί των αξιών αυτών που πρέπει να δημοσιεύονται δεν προβλέπει ρητώς σύστημα κυρώσεων για την περίπτωση που οι πληροφορίες που καταγράφηκαν στο ενημερωτικό δελτίο αποδειχθούν ανακριβείς ή παραπλανητικές. Συνεπώς, τα κράτη μέλη είναι αρμόδια να επιλέγουν τις κυρώσεις που θεωρούν κατάλληλες. Στην υπόθεση *Ντιόνικ και Πίκουλας*, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι κατά την άσκηση αυτής της αρμοδιότητας τα κράτη μέλη οφείλουν να τηρούν τις γενικές αρχές του δικαίου¹²³.

Παράδειγμα: ποινική κύρωση λόγω μη συμμόρφωσης με το δίκαιο της ΕΕ

Άλλο ένα παράδειγμα αποτελεί ο κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1013/2006 για τις μεταφορές αποβλήτων¹²⁴. Τα εθνικά ποινικά μέτρα που λαμβάνονται για την επιβολή κυρώσεων σε περιπτώσεις μη συμμόρφωσης με τις διατάξεις αυτού του κανονισμού μπορούν να χαρακτηριστούν ως εφαρμογή κατά το άρθρο 51. Στην υπόθεση *Garenfeld*, διατυπώθηκε το συμπέρασμα ότι ο γερμανικός ποινικός κώδικας μπορεί να χαρακτηριστεί ως εφαρμογή στο πλαίσιο του κανονισμού αυτού και ότι εφαρμόζεται το άρθρο 49 παράγραφος 1 του Χάρτη (αρχή της νομοθετικής πρόβλεψης εγκλήματος και ποινής)¹²⁵.

Σύμφωνα με το ΔΕΕ: «Η αρχή αυτή [η αρχή της νομοθετικής πρόβλεψης εγκλήματος και ποινής], την οποία ιδίως υποχρεούνται να τηρούν τα κράτη μέλη όταν ορίζουν μία ποινή για παράβαση διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, προϋποθέτει ότι ο νόμος ορίζει σαφώς τις παραβάσεις και τις ποινές που τις κολάζουν. Η προϋπόθεση αυτή πληρούται μόνον όταν ο πολίτης μπορεί να

(122) ΔΕΕ, C-218/15, *Ποινική δίκη κατά Gianpaolo Paoletti και λοιπών*, 6 Οκτωβρίου 2016, σκέψη 18.

(123) ΔΕΕ, C-430/05, *Ντιόνικ Ανώνυμη Εταιρία Εμπορίας Η/Υ, Λογισμικού και Παροχής Υπηρεσιών Μηχανογράφησης και Ιωάννης Μιχαήλ Πίκουλας κατά Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς*, 5 Ιουλίου 2007, σκέψεις 50, 52 και 53.

(124) *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1013/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2006, για τις μεταφορές αποβλήτων* (ΕΕ L 190 της 12.7.2006, σ. 1).

(125) ΔΕΕ, C-405/10, *Ποινική δίκη κατά Özlem Garenfeld*, 10 Νοεμβρίου 2011, σκέψη 48.

γνωρίζει, με βάση το κείμενο της σχετικής διατάξεως και, εν ανάγκη, με τη βοήθεια της ερμηνείας που δίδεται στην εν λόγω διάταξη από τα δικαστήρια, ποιες πράξεις και παραλείψεις στοιχειοθετούν την ποινική ευθύνη του».

- Στη νομολογία του ΔΕΕ δεν έχει ακόμα παγιωθεί η κρίση περί του αν η ίδια προσέγγιση εφαρμόζεται και σε μέτρα του αστικού δικαίου σε βάρος ιδιωτών σε περίπτωση παράβασης κανόνων που έχουν το έρεισμά τους στο δίκαιο της Ένωσης (π.χ. αστική ευθύνη). Τα μέτρα αυτού του είδους, ανεξάρτητα από το αν πρέπει να θεωρούνται αποκαταστατικού (αποζημίωση) ή τιμωρητικού χαρακτήρα, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «μέτρα εφαρμογής»¹²⁶. Ωστόσο, η υπόθεση *Miravitles και λοιποί* θα μπορούσε να συνιστά ένδειξη μιας αυστηρότερης προσέγγισης από την πλευρά του Δικαστηρίου¹²⁷. Ασφαλώς, οι εθνικές πράξεις αυτού του είδους μπορούν να χαρακτηριστούν ως «μέτρα εφαρμογής», όταν προβλέπονται ρητώς στις νομοθετικές πράξεις της ΕΕ.

Παράδειγμα: κύρωση αστικού δικαίου λόγω μη συμμόρφωσης με το δίκαιο της ΕΕ

Το άρθρο 12 της ενδέκατης οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με τη δημοσιότητα των υποκαταστημάτων ορίζει ότι τα κράτη μέλη πρέπει να προβλέπουν τις κατάλληλες κυρώσεις για τις περιπτώσεις παράλειψης της δημοσιότητας που προβλέπεται στην οδηγία¹²⁸. Στην υπόθεση *Texdata Software*, το ΔΕΕ έκρινε ότι η αυστριακή νομοθετική ρύθμιση που επιβάλλει πρόστιμο λόγω μη τήρησης της προβλεπόμενης από την ενδέκατη οδηγία υποχρέωσης δημοσιότητας «εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης», κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη. Συνεπώς, οι διατάξεις του αυστριακού εμπορικού κώδικα όφειλαν να συνάδουν προς τον Χάρτη¹²⁹.

Μια νομική πράξη της ΕΕ παραπέμπει σε έννοιες του εθνικού δικαίου (περίπτωση Α.5)

Σε αυτή την περίπτωση, τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ εφαρμόζονται στις (ενδεχομένως προϋπάρχουσες) εθνικές έννοιες, εφόσον αυτές χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο των επίμαχων ενωσιακών νομικών πράξεων ή της εθνικής νομοθεσίας που μεταφέρει την εν λόγω ενωσιακή νομική πράξη στο εθνικό δίκαιο.

⁽¹²⁶⁾ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Βοτ, της 27ης Ιουλίου 2017, σημείο 53 στην υπόθεση ΔΕΕ, C-243/16, *Antonio Miravitles Ciurana κ.λπ. κατά Contimark SA και Jordi Socias Gispert*, 14 Δεκεμβρίου 2017.

⁽¹²⁷⁾ ΔΕΕ, C-243/16, *Antonio Miravitles Ciurana και λοιποί κατά Contimark SA και Jordi Socias Gispert*, 14 Δεκεμβρίου 2017, σκέψεις 33 και 34.

⁽¹²⁸⁾ Ενδέκατη οδηγία 89/666/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1989, σχετικά με τη δημοσιότητα των υποκαταστημάτων που έχουν συσταθεί σε ένα κράτος μέλος από ορισμένες μορφές εταιρειών που διέπονται από το δίκαιο άλλου κράτους (ΕΕ L 395 της 30.12.1989, σ. 36).

⁽¹²⁹⁾ ΔΕΕ, C-418/11, *Texdata Software GmbH*, 26 Σεπτεμβρίου 2013, σκέψεις 71-75.

Αναφορές του νομοθέτη της Ένωσης σε έννοιες του εθνικού δικαίου

- Οι διατάξεις των ενωσιακών νομικών πράξεων ενδέχεται να παραπέμπουν σε έννοιες του εθνικού δικαίου – για παράδειγμα, ελλείψει εναρμόνισης σε επίπεδο ΕΕ. Με αυτόν τον τρόπο, ο νομοθέτης της Ένωσης «δανείζεται» έννοιες του εθνικού δικαίου που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών.
- Κατά συνέπεια, οι νομοθετικές πράξεις ή οι πράξεις περί πολιτικής που κάνουν χρήση αυτών των ήδη υφιστάμενων εθνικών εννοιών ενδέχεται να οδηγήσουν σε περιπτώσεις εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης από τα κράτη μέλη κατά την έννοια του άρθρου 51, αλλά μόνον εάν γίνεται επίκληση των εννοιών στο πλαίσιο των επίμαχων διατάξεων του ενωσιακού δικαίου ¹³⁰.
- Επομένως, ο εθνικός νομοθέτης οφείλει να ελέγχει εάν οι εν λόγω εθνικές έννοιες συνάδουν προς τον Χάρτη όταν εφαρμόζονται στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης.

Παράδειγμα: αφερεγγυότητα

Η οδηγία σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη αναφέρει ότι δεν θίγει το εθνικό δίκαιο όσον αφορά το περιεχόμενο των όρων «μισθωτός», «εργοδότης» και «αμοιβή εργασίας». Συνεπώς, η οδηγία παραπέμπει στο εθνικό δίκαιο· εναπόκειται στο εθνικό δίκαιο να διευκρινίσει αυτούς τους όρους και να προσδιορίσει το περιεχόμενό τους. Εάν αυτές οι εθνικές νομικές έννοιες χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο της εν λόγω οδηγίας, εφαρμόζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ, ανεξάρτητα από το αν οι έννοιες αυτές εισάγονται σε νέες εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις που αποσκοπούν ειδικά στη μεταφορά της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο ή αν πρόκειται για προϋπάρχουσες εθνικές έννοιες (π.χ. στην εργατική νομοθεσία) ¹³¹.

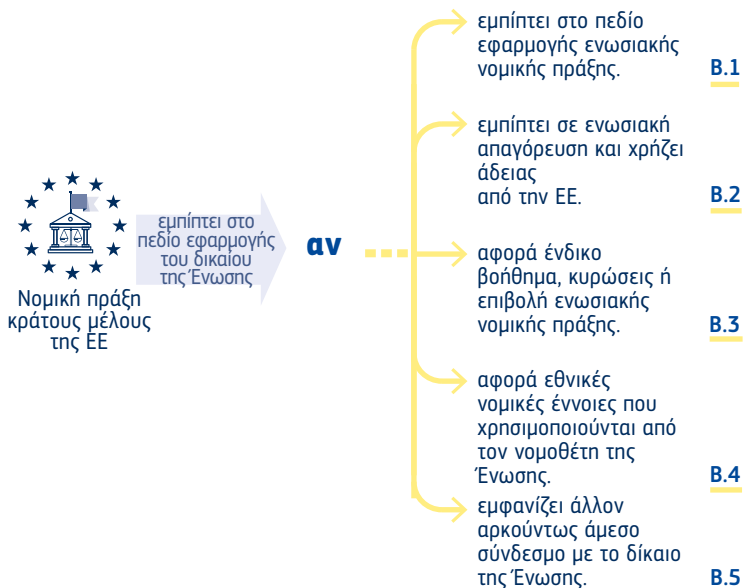
(¹³⁰) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-442/00, *Ángel Rodríguez Caballero κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 12 Δεκεμβρίου 2002, σκέψεις 29-32· ΔΕΕ, C-177/05, *María Cristina Guerrero Pecino κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 13 Δεκεμβρίου 2005, σκέψεις 25 και 26.

(¹³¹) ΔΕΕ, C-520/03, *José Vicente Olaso Valero κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 16 Δεκεμβρίου 2004, σκέψεις 4 και 34.

Διαδρομή Β: Νομοθετικές προτάσεις εκτός της διαδικασίας μεταφοράς νομικών πράξεων της ΕΕ στο εθνικό δίκαιο

- Οι εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις που δεν θεσπίζονται για την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης και συνιστούν, επομένως, αμιγώς εθνική νομοθεσία ενδέχεται, σε διάφορες περιπτώσεις, να ενέχουν «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» (βλ. γράφημα 8).
- Όσον αφορά τις νομοθετικές προτάσεις που είναι αμιγώς εθνικής προέλευσης και, ως εκ τούτου, η πρωτοβουλία για τη θέσπισή τους δεν ανάγεται σε ενωσιακές νομικές πράξεις, ενδέχεται η επίγνωση όσον αφορά την ενδεχόμενη δεσμευτικότητα του Χάρτη να είναι πιο περιορισμένη ή να ελλείπει εντελώς.
- Ωστόσο, ακόμα και σε σενάρια στα οποία τα κράτη μέλη νομοθετούν εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων τους ή η νομοθεσία που θεσπίζουν δεν αποσκοπεί στη μεταφορά του δικαίου της ΕΕ στο εθνικό δίκαιο, ενδέχεται ο Χάρτης να τυγχάνει εφαρμογής.

Γράφημα 8: Περιπτώσεις εφαρμογής του Χάρτη εκτός της διαδικασίας μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο ενωσιακών νομικών πράξεων

Πηγή: FRA, 2018

Το εθνικό νομοθετικό μέτρο εμπήπει στο πεδίο εφαρμογής ενωσιακής νομικής πράξης (περίπτωση B.1)

Τα εθνικά μέτρα που εμπήπουν στο καθ' ύλην, προσωπικό και χρονικό πεδίο εφαρμογής ενωσιακών νομικών πράξεων μπορούν να χαρακτηριστούν ως μέτρα εφαρμογής κατά την έννοια του άρθρου 51, ακόμα και αν ο σχεδιασμός τους δεν αποσκοπεί στην εφαρμογή της εν λόγω νομοθεσίας¹³².

Η μη εφαρμογή ως εφαρμογή κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη

- Ουσιαστικά, αυτή η μορφή «εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης» μπορεί να θεωρηθεί παράλειψη εφαρμογής. Ο εθνικός νομοθέτης δεν νομοθετεί με σκοπό να εφαρμόσει το δίκαιο της Ένωσης· ωστόσο, αυτός ακριβώς θα έπρεπε να είναι ο σκοπός του.

(¹³²) ΔΕΕ, C-555/07, *Seda Küçükdeveci κατά Swedex GmbH & Co. KG* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 19 Ιανουαρίου 2010, σκέψη 25.

Παράδειγμα: υπόθεση που αφορούσε τον γερμανικό αστικό κώδικα

Στην υπόθεση *Kücükdeveci*, η επίμαχη εθνική ρύθμιση ήταν ο γερμανικός αστικός κώδικας (*Bürgerliches Gesetzbuch*), και οι περιλαμβανόμενες σε αυτόν διατάξεις σχετικά με την προθεσμία καταγγελίας της σύμβασης εργασίας¹³³. Η νομοθετική ρύθμιση δεν είχε θεσπιστεί για την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Εντούτοις, το ΔΕΕ έκρινε ότι, στη συγκεκριμένη υπόθεση, η γερμανική ρύθμιση ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, δεδομένου ότι οι όροι απόλυσης συνιστούν ζήτημα το οποίο ρυθμίζεται από την οδηγία 2000/78/ΕΚ¹³⁴. Συνεπώς, το αποτέλεσμα της εν λόγω οδηγίας ήταν να ενταχθεί στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης η επίμαχη εθνική κανονιστική ρύθμιση. Κρίθηκε, επομένως, ότι εφαρμόζεται η γενική αρχή της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω ηλικίας.

Δεν αρκεί η απλή διάδραση με νομικές πράξεις της ΕΕ

- Η επίμαχη νομοθετική ρύθμιση θα πρέπει να εμπίπτει πράγματι στο πεδίο εφαρμογής συγκεκριμένης ενωσιακής νομικής πράξης, είτε στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής (ποιον αφορά;) είτε στο ουσιαστικό περιεχόμενο του πεδίου εφαρμογής (ποιες περιπτώσεις καλύπτει;) είτε στα χρονικά όρια εφαρμογής. Η απλή διάδραση μεταξύ του αντικειμένου της εθνικής νομοθετικής ρύθμισης και κάποιας ενωσιακής νομικής πράξης δεν αρκεί για να εντάξει την εθνική νομοθετική ρύθμιση στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης¹³⁵.

Παράδειγμα: υπόθεση που αφορούσε τον ισπανικό αστικό κώδικα

Στην υπόθεση *Gueye and Sanchez*, το ερώτημα ήταν εάν εφαρμόζεται το άρθρο 7 του Χάρτη (σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) ως προς διάταξη του ισπανικού ποινικού κώδικα (*Código Penal*) που καθορίζει τα αποτελέσματα παρεπόμενης ποινής απομακρύνσεως απαγορεύουσας στον καταδικασθέντα να πλησιάζει, μεταξύ άλλων, το θύμα¹³⁶. Το ΔΕΕ έκρινε ότι η επίμαχη ουσιαστική

⁽¹³³⁾ ΔΕΕ, C-555/07, *Seda Küçükdeveci κατά Swedex GmbH & Co. KG* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 19 Ιανουαρίου 2010.

⁽¹³⁴⁾ Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ L 303 της 2.12.2000, σ. 16).

⁽¹³⁵⁾ ΔΕΕ, C-206/13, *Cruciano Siragusa κατά Regione Sicilia – Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo*, 6 Μαρτίου 2014, σκέψη 24· ΔΕΕ, C-198/13, *Victor Manuel Julian Hernández και λοιποί κατά Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante) και λοιπών*, 10 Ιουλίου 2014, σκέψεις 25 και 37.

⁽¹³⁶⁾ ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-483/09 και C-1/10, *Ποινικές δίκες κατά Magatte Gueye (C-483/09) και Valentín Salmerón Sánchez (C-1/10)*, 15 Σεπτεμβρίου 2011, σκέψη 69. Βλ. επίσης ΔΕΕ, C-117/14, *Grima Janet Nisttahuz Poclava κατά Jose María Ariza Toledano (Taberna del Marqués)*, 5 Φεβρουαρίου 2015, σκέψεις 30-38 και 40-42.

νομοθετική ρύθμιση του εφαρμοστέου στην κύρια δίκη δικαίου δεν μπορούσε να εκτιμηθεί υπό το πρίσμα των διατάξεων του Χάρτη. Ειδικότερα, η απόφαση-πλαίσιο σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες¹³⁷ δεν είχε ως αποτέλεσμα να ενταχθεί στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης η επίμαχη εθνική κανονιστική ρύθμιση. Μοναδικός στόχος της απόφασης-πλαισίου ήταν να επιβάλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να μεριμνήσουν για τη θέσπιση, στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, στοιχειωδών προτύπων για την προστασία των θυμάτων εγκληματικών πράξεων και η παροχή σε αυτά υψηλού επιπέδου προστασίας, ειδικότερα όσον αφορά την πρόσβασή τους στη δικαιοσύνη. Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι, όταν ένα κράτος μέλος, στο πλαίσιο της άσκησης των εξουσιών του προς επιβολή του νόμου, διασφαλίζει μέσω των διατάξεων ποινικού δικαίου την παροχή προστασίας από πράξεις ενδοοικογενειακής βίας, ο σκοπός των εν λόγω διατάξεων δεν συνίσταται μόνο στην προστασία των συμφερόντων του θύματος, όπως τα αντιλαμβάνεται το ίδιο, αλλά και στην προστασία άλλων, γενικότερων συμφερόντων της κοινωνίας.

Το εθνικό νομοθετικό μέτρο εμπίπτει σε απαγόρευση που επιβάλλει το δικαίο της Ένωσης και για τον λόγο αυτόν πρέπει να στηρίζεται σε άδεια (δικαιολόγηση, παρέκκλιση) δυνάμει του δικαίου της Ένωσης (περίπτωση Β.2)

Τα εθνικά μέτρα που εμπίπτουν σε απαγόρευση που επιβάλλει το δικαίο της Ένωσης και τα οποία στηρίζονται σε δικαιολόγηση δυνάμει του δικαίου της Ένωσης μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης»¹³⁸.

Απαγόρευση και άδεια

- Η έννοια της εφαρμογής δεν εφαρμόζεται μόνο σε περιπτώσεις στις οποίες ένα κράτος μέλος λειτουργεί ως εκπρόσωπος της Ένωσης (βλ. κεφάλαιο 4). Μια άλλη μορφή εφαρμογής συντρέχει σε περιπτώσεις στις οποίες ένα κράτος μέλος κάνει χρήση μιας εξαίρεσης που προβλέπεται από το δικαίο της Ένωσης προκειμένου να δικαιολογήσει μια εθνική πράξη η οποία διαφορετικά θα υπαγόταν σε απαγόρευση την οποία επιτάσσει το δικαίο της Ένωσης. Αυτά τα εθνικά μέτρα πρέπει να στηρίζονται σε άδεια δυνάμει του δικαίου της Ένωσης, και για τον λόγο αυτόν εφαρμόζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ.

⁽¹³⁷⁾ Απόφαση-πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2001, σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες (ΕΕ L 82 της 22.3.2001, σ. 1).

⁽¹³⁸⁾ ΔΕΕ, C-260/89, Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση ΑΕ και Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Προσωπικού κατά Δημοτικής Εταιρίας Πληροφόρησης και Σωτηρίου Κούβελα και Νικολάου Αβδελλά και λοιπών, 18 Ιουνίου 1991, σκέψεις 41-43· ΔΕΕ, C-201/15, Ανώνυμη Γενική Εταιρία Τιμέντων Ηρακλής (ΑΓΕΤ Ηρακλής) κατά Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης [τμήμα μεζονος συνθέσεως], 21 Δεκεμβρίου 2016, σκέψεις 62-64.

Η βάση αυτής της μορφής εφαρμογής έγκειται στο ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί να επιτρέπει στα κράτη μέλη να λαμβάνουν μέτρα που παραβιάζουν τον Χάρτη¹³⁹.

- Σύμφωνα με τη σχετική νομολογία όπως έχει διαμορφωθεί έως τώρα, η περίπτωση αυτή συντρέχει όταν τα εθνικά μέτρα:
 - ο μπορούν να χαρακτηριστούν ως μέτρα που εισάγουν διακρίσεις λόγω ιθαγένειας σύμφωνα με το άρθρο 18 της ΣΛΕΕ·
 - ο μπορούν να χαρακτηριστούν ως περιορισμοί της ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών της Ένωσης (άρθρο 21 της ΣΛΕΕ), των προσώπων (άρθρα 45 και 49 της ΣΛΕΕ), των υπηρεσιών (άρθρο 56 της ΣΛΕΕ) ή των κεφαλαίων (άρθρο 63 της ΣΛΕΕ) ή ως ποσοτικοί περιορισμοί (ως μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς αυτούς) στις εισαγωγές και τις εξαγωγές (άρθρα 34 και 35 της ΣΛΕΕ)·
 - ο (ενδέχεται να) έχουν ως αποτέλεσμα να εμποδίζονται οι πολίτες της Ένωσης να απολαύσουν πράγματι, κατά το ουσιαστικό μέρος τους, τα δικαιώματα που αποκτούν από την ιδιότητά τους του πολίτη της Ένωσης (άρθρο 20 της ΣΛΕΕ).
- Προκειμένου να διαπιστωθεί αν μια νομοθετική πρόταση συνιστά αυτή τη μορφή «εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης», πρέπει πρώτα να εκτιμηθεί αν η εθνική νομοθετική πρόταση εμπίπτει σε κάποιου είδους απαγόρευση δύναμει του δικαίου της Ένωσης¹⁴⁰.

Παράδειγμα: εθνικές ρυθμίσεις που αφορούν το κλείσιμο των καταστημάτων

Η υπόθεση *Pelckmans* αφορούσε βελγική νομοθετική διάταξη που ρύθμιζε το ωράριο λειτουργίας στο εμπόριο, στη βιοτεχνία και στην παροχή υπηρεσιών¹⁴¹. Κατά το ΔΕΕ, στην υπόθεση αυτή ο Χάρτης δεν εφαρμόζεται, διότι οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις που αφορούν το κλείσιμο των καταστημάτων δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως περιορισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας

⁽¹³⁹⁾ ΔΕΕ, C-235/14, *Safe Interenvios SA κατά Liberbank SA και λοιπών*, 10 Μαρτίου 2016, σκέψη 109· ΔΕΕ, C-260/89, *Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση ΑΕ και Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Προσωπικού κατά Δημοτικής Εταιρίας Πληροφόρησης και Σωτηρίου Κούβελα και Νικολάου Αβδελλά και λοιπών*, 18 Ιουνίου 1991, σκέψεις 41-43. Βλ. επίσης ΔΕΕ, C-390/12, *Robert Pflieger και λοιποί*, 30 Απριλίου 2014, σκέψεις 30-37· ΔΕΕ, C-145/09, *Land Baden-Württemberg κατά Παναγιώτη Τσακουρίδη* [τμήμα μειζονος συνθέσεως], 23 Νοεμβρίου 2010, σκέψη 52.

⁽¹⁴⁰⁾ ΔΕΕ, C-159/90, *The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd κατά Stephen Grogan και λοιπών*, 4 Οκτωβρίου 1991, σκέψεις 27 και 31.

⁽¹⁴¹⁾ ΔΕΕ, C-483/12, *Pelckmans Turnhout NV κατά Walter Van Gestel Balen NV και λοιπών*, 8 Μαΐου 2014, σκέψεις 24 και 25.

των εμπορευμάτων (άρθρα 34 και 36 της ΣΛΕΕ), εφόσον οι ρυθμίσεις αυτές ισχύουν έναντι όλων των επιχειρηματιών που ασκούν δραστηριότητες εντός της εθνικής επικράτειας και επηρεάζουν κατά τον ίδιο τρόπο, νομικώς και πραγματικώς, την εμπορία των εγχώριων προϊόντων και των προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών.

Περιορισμοί στην ελεύθερη κυκλοφορία

- Εθνικά μέτρα που μπορούν να χαρακτηριστούν ως μέτρα που εισάγουν διακρίσεις λόγω ιθαγένειας σύμφωνα με το άρθρο 18 της ΣΛΕΕ, ως περιορισμοί στην ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών της Ένωσης (άρθρο 21 της ΣΛΕΕ), των προσώπων (άρθρο 45 της ΣΛΕΕ), των υπηρεσιών (άρθρο 56 της ΣΛΕΕ) ή κεφαλαίων (άρθρο 63 της ΣΛΕΕ) ή στην ελευθερία εγκατάστασης (άρθρο 49 της ΣΛΕΕ), ή ως ποσοτικοί περιορισμοί (ως μέτρα ισοδύναμου αποτελέσματος προς αυτούς) στις εισαγωγές και τις εξαγωγές (άρθρα 34 και 35 της ΣΛΕΕ), καταρχήν απαγορεύονται, εκτός εάν το κράτος μέλος είναι σε θέση να δικαιολογήσει τον επίμαχο περιορισμό.
- Ένας περιορισμός στην ελεύθερη κυκλοφορία είναι δικαιολογημένος εφόσον είναι αναγκαίος για την επίτευξη θεμιτού σκοπού γενικού συμφέροντος. Οσάκις αξιολογείται αν η επίμαχη νομοθετική πρόταση μπορεί να δικαιολογηθεί σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης, ο Χάρτης αποκτά καθοριστική σημασία· οι εθνικές ρυθμίσεις που χαρακτηρίζονται ως περιορισμοί στην ελεύθερη κυκλοφορία μπορούν να καλυφθούν από εξαιρέσεις που προβλέπονται στο δίκαιο της Ένωσης/δικαιολογητικούς λόγους μόνον αν συμβιβάζονται προς τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ένωσης ¹⁴².
- Οι εθνικές νομοθετικές πράξεις που μπορούν να χαρακτηριστούν ως περιορισμοί στην ελεύθερη κυκλοφορία πρέπει να συνάδουν με τον Χάρτη, ακόμα και αν άπτονται τομέων που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών.

(142) ΔΕΕ, C-98/14, *Berlington Hungary Tanácsadó és Szolgáltató kft και λοιποί κατά Magyar Állam*, 11 Ιουνίου 2015, σκέψη 74· ΔΕΕ, C-201/15, *Ανώνυμη Γενική Εταιρία Τιμμένων Ηρακλής (ΑΓΕΤ Ηρακλής) κατά Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 21 Δεκεμβρίου 2016, σκέψη 63.

Παράδειγμα: απαγόρευση σταυρόλεξων

Το διακύβευμα της υπόθεσης *Familiapress* ήταν ο αυστριακός νόμος περί του αθέμιτου ανταγωνισμού (*Gesetz über unlauteren Wettbewerb, UWG*)¹⁴³. Ο UWG απαγόρευε εν γένει την προσφορά στους καταναλωτές, άνευ ανταλλάγματος, δώρων που συνδέονται με την πώληση αγαθών ή την παροχή υπηρεσιών. Η απαγόρευση αυτή ίσχυε και για τους εκδότες περιοδικών εντύπων, οι οποίοι δεν επιτρεπόταν να προσφέρουν στους καταναλωτές τη δυνατότητα συμμετοχής σε λαχειοφόρους αγορές. Η νομιμότητα της εν λόγω απαγόρευσης αμφισβητήθηκε από εταιρεία έκδοσης ημερήσιων εφημερίδων εδρεύουσα στη Γερμανία. Η εν λόγω εταιρεία επιθυμούσε να πωλεί στην Αυστρία έντυπα τα οποία παρείχαν στους αναγνώστες δυνατότητα συμμετοχής σε παιχνίδια με βραβεία (σταυρόλεξα). Το ΔΕΕ έκρινε ότι η απαγόρευση συνιστούσε περιορισμό στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων (μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος). Συνεπώς, η Αυστρία έπρεπε να επικαλεστεί κάποιον δικαιολογητικό λόγο.

Η αυστριακή κυβέρνηση υποστήριξε ότι η επίμαχη εθνική νομοθεσία σκοπούσε στη διατήρηση της πολυφωνίας του Τύπου. Προκειμένου να κρίνει αν ο επίμαχος περιορισμός ήταν δικαιολογημένος, το ΔΕΕ εξέτασε αν η διατήρηση της πολυφωνίας του Τύπου θα μπορούσε να συνιστά επιτακτική ανάγκη που δικαιολογεί περιορισμό στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και αν τηρήθηκε η αρχή της αναλογικότητας. Επιπλέον, το Δικαστήριο εφάρμοσε το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ (ελευθερία της έκφρασης) ως γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης. Το ΔΕΕ έκρινε ότι η επίμαχη απαγόρευση ήταν ικανή να προσβάλει την ελευθερία της έκφρασης. Συνεπώς, προκειμένου να μπορεί να δικαιολογηθεί σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης, η απαγόρευση όφειλε να πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ (δηλαδή, να προβλέπεται από τον νόμο και να είναι αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία).

Στέρηση των δικαιωμάτων ιθαγένειας της ΕΕ κατά το ουσιώδες μέρος τους

Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρθρο 20

Θεσπίζεται η ιθαγένεια της Ένωσης. Πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους. Η ιθαγένεια της Ένωσης προστίθεται και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια [...].

Τα δικαιώματα αυτά ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που ορίζονται από τις Συνθήκες και από τα μέτρα που θεσπίζονται για την εφαρμογή τους.

⁽¹⁴³⁾ ΔΕΕ, C-368/95, *Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags- und vertriebs GmbH κατά Heinrich Bauer Verlag*, 26 Ιουνίου 1997.

- Εθνικά μέτρα που έχουν ως αποτέλεσμα να εμποδίζονται οι πολίτες της Ένωσης να απολαύσουν πράγματι, κατά το ουσιώδες μέρος τους, τα δικαιώματα που αποκτούν από την ιδιότητά τους του πολίτη της Ένωσης καταρχήν απαγορεύονται από το άρθρο 20 της ΣΛΕΕ ¹⁴⁴. Ωστόσο, όπως και στην περίπτωση των διατάξεων σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία, το άρθρο 20 της ΣΛΕΕ παρέχει τη δυνατότητα δικαιολόγησης παρεκκλίσεων.
- Τα κράτη μέλη μπορούν να επικαλούνται εξαίρεση αναγόμενη, μεταξύ άλλων, σε λόγους τήρησης των επιταγών της δημόσιας τάξης και διαφύλαξης της δημόσιας ασφάλειας.
- Όταν εκτιμάται αν η επίμαχη νομοθετική πρόταση μπορεί να δικαιολογηθεί σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης, ο Χάρτης αποκτά καθοριστική σημασία· η εθνική πρόταση μπορεί να καλυφθεί από εξαιρέσεις/δικαιολογητικούς λόγους μόνον αν λαμβάνει υπόψη τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ένωσης ¹⁴⁵.

Παράδειγμα: άδεια διαμονής πατέρα πολίτη της ΕΕ

Ο κ. Rendón Marín, κολομβιανής ιθαγένειας, είχε την αποκλειστική επιμέλεια των τέκνων του τα οποία διέμεναν στην Ισπανία. Ωστόσο, λόγω του ποινικού του μητρώου, απορρίφθηκε η αίτησή του για χορήγηση άδειας διαμονής· η άρνηση χορήγησης άδειας διαμονής θα συνεπαγόταν την αναγκαστική απομάκρυνσή του από την εθνική επικράτεια, και κατά συνέπεια από το έδαφος της ΕΕ, με αναπόφευκτο επακόλουθο την αναχώρηση από το έδαφος της Ένωσης των δύο ανήλικων και συντηρούμενων από τον ίδιο τέκνων του. Το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε κατά πόσον, υπό το πρίσμα του άρθρου 20 της ΣΛΕΕ, το εθνικό δίκαιο μπορεί σε μια τέτοια περίπτωση να απαγορεύσει, χωρίς καμία δυνατότητα εξαίρεσης, τη χορήγηση άδειας διαμονής. Ενώ το ΔΕΕ έκανε δεκτό ότι το άρθρο 20 της ΣΛΕΕ δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να επικαλούνται λόγους δημόσιας ασφάλειας, τόνισε ότι πρέπει να τηρείται το άρθρο 7 του Χάρτη (σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής), το οποίο πρέπει να συσχετίζεται με την υποχρέωση συνεκτιμήσεως του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού, το οποίο αναγνωρίζεται από το άρθρο 24 παράγραφος 2 του Χάρτη ¹⁴⁶.

⁽¹⁴⁴⁾ ΔΕΕ, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano κατά Office national de l'emploi (ONEm)* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 8 Μαρτίου 2011· ΔΕΕ, C-87/12, *Kreshnik Ymeraga και λοιποί κατά Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*, 8 Μαΐου 2013.

⁽¹⁴⁵⁾ ΔΕΕ, C-304/14, *Secretary of State for the Home Department κατά CS* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 13 Σεπτεμβρίου 2016, σκέψη 36· ΔΕΕ, C-165/14, *Alfredo Rendón Marín κατά Administración del Estado* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 13 Σεπτεμβρίου 2016, σκέψη 81.

⁽¹⁴⁶⁾ ΔΕΕ, C-165/14, *Alfredo Rendón Marín κατά Administración del Estado* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 13 Σεπτεμβρίου 2016, σκέψεις 66 και 81.

Το εθνικό νομοθετικό μέτρο αφορά ένδικα βοηθήματα, κυρώσεις ή μέσα επιβολής που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε σχέση με ενωσιακές νομικές πράξεις (περίπτωση Β.3)

Τα εθνικά μέτρα που χρησιμοποιούνται για τη διασφάλιση της εφαρμογής και της αποτελεσματικότητας του δικαίου της ΕΕ (κυρώσεις, ένδικα βοηθήματα και μέσα επιβολής) μπορούν να χαρακτηριστούν ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1. Τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ εφαρμόζονται ως προς αυτά τα εθνικά μέτρα εφόσον τα τελευταία χρησιμοποιούνται σε αυτό το πλαίσιο.

Για περισσότερες λεπτομέρειες και ειδικά σημεία που χρήζουν προσοχής όσον αφορά αυτά τα μέτρα, βλ. την επεξήγηση σχετικά με την περίπτωση Α.4.

Το εθνικό νομοθετικό μέτρο άπτεται μιας νομικής έννοιας που έχει χρησιμοποιηθεί σε ενωσιακή νομική πράξη (περίπτωση Β.4)

Οι ενωσιακές νομικές πράξεις ενίοτε παραπέμπουν σε έννοιες του εθνικού δικαίου. Τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ εφαρμόζονται σε αυτές τις εθνικές έννοιες εφόσον αυτές χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο των επίμαχων ενωσιακών νομικών πράξεων ή της εθνικής νομοθεσίας που μεταφέρει την εν λόγω ενωσιακή νομική πράξη στο εθνικό δίκαιο.¹⁴⁷

Για περισσότερες λεπτομέρειες και ειδικά σημεία που χρήζουν προσοχής όσον αφορά αυτά τα μέτρα, βλ. την επεξήγηση σχετικά με την περίπτωση Α.5.

Το εθνικό νομοθετικό μέτρο περιέχει προαιρετική παραπομπή στο δίκαιο της Ένωσης (ή σε έννοιες αυτού) (περίπτωση Β.5)

Ο Χάρτης δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις στις οποίες ο εθνικός νομοθέτης –όταν ρυθμίζει αμιγώς εσωτερικές καταστάσεις– παραπέμπει προαιρετικά σε διατάξεις ή έννοιες του δικαίου της Ένωσης.

Η προαιρετική παραπομπή στο δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης».

- Η απλή αναφορά σε έννοιες του δικαίου της Ένωσης δεν εντάσσει τα εθνικά μέτρα στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης¹⁴⁸.

⁽¹⁴⁷⁾ Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-442/00, *Ángel Rodríguez Caballero κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 12 Δεκεμβρίου 2002, σκέψεις 29-32· ΔΕΕ, C-520/03, *José Vicente Olaso Valero κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 16 Δεκεμβρίου 2004, σκέψη 34· ΔΕΕ, C-177/05, *María Cristina Guerrero Pecino κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)*, 13 Δεκεμβρίου 2005, σκέψεις 25 και 26.

⁽¹⁴⁸⁾ ΔΕΕ, C-482/10, *Teresa Cicala κατά Regione Siciliana*, 21 Δεκεμβρίου 2011, σκέψη 17 και διατακτικό.

- Συνεπώς, σε αυτή την περίπτωση δεν υφίσταται υποχρέωση των κρατών μελών, δυνάμει του δικαίου της Ένωσης, προς τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ.

Επισημάνση σχετικά με τη δικαιοδοσία του ΔΕΕ

- Πρέπει να σημειωθεί ότι, υπό ορισμένες περιστάσεις, το ΔΕΕ είναι αρμόδιο, βάσει του άρθρου 267 της ΣΛΕΕ (διαδικασία προδικαστικής παραπομπής), να ερμηνεύει διατάξεις ή έννοιες του δικαίου της Ένωσης ακόμα και αν η υπό κρίση περίπτωση δεν ρυθμίζεται άμεσα από το δίκαιο της Ένωσης (π.χ. αν η εθνική ρύθμιση περιλαμβάνει «ευθεία και ανεπιφύλακτη» παραπομπή στο δίκαιο της ΕΕ).
- Η βάση της συγκεκριμένης προσέγγισης έγκειται στο ότι είναι προς το συμφέρον της έννομης τάξης της Ένωσης να αποφεύγονται στο μέλλον αποκλίσεις ως προς την ερμηνεία των διατάξεων και των εννοιών που συμπίπτουν με διατάξεις ή έννοιες του δικαίου της Ένωσης, καθώς αυτές θα πρέπει να ερμηνεύονται ομοιόμορφα, ανεξάρτητα από τις συνθήκες υπό τις οποίες εφαρμόζονται ¹⁴⁹. Στο πλαίσιο της ερμηνείας των ενωσιακών διατάξεων, ο Χάρτης μπορεί να διαδραματίσει κάποιον ρόλο ως ερμηνευτικό εργαλείο ¹⁵⁰.

Η ύπαρξη αρμοδιοτήτων της ΕΕ δεν αρκεί από μόνη της

- Το γεγονός και μόνο ότι το αντικείμενο της εθνικής νομοθετικής πρότασης εμπίπτει σε τομέα στον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αρμοδιότητα δεν συνεπάγεται εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ ¹⁵¹.

Η εθνική νομοθετική πρόταση εμπίπτει σε τομέα στον οποίο η Ένωση διαθέτει αρμοδιότητες (περίπτωση Β.6)

Το γεγονός και μόνο ότι η εθνική νομοθετική πρόταση εμπίπτει σε τομέα στον οποίο η Ένωση έχει αρμοδιότητα δεν συνεπάγεται εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ ¹⁵².

(149) ΔΕΕ, C-28/95, *A. Leur-Bloem κατά Inspecteur der Belastingdienst/Ondernemingen Amsterdam 2*, 17 Ιουλίου 1997, σκέψη 34· ΔΕΕ, C-482/10, *Teresa Cicala κατά Regione Siciliana*, 21 Δεκεμβρίου 2011, σκέψεις 17-20.

(150) Αυτό ισχύει επίσης όσον αφορά το εθνικό δίκαιο. Βλ. FRA (2018), *Challenges and opportunities for the implementation of the Charter of Fundamental Rights*, γνώμη του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Βιέννη, 04/2018.

(151) ΔΕΕ, C-198/13, *Victor Manuel Julian Hernández και λοιποί κατά Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante) και λοιπών*, 10 Ιουλίου 2014, σκέψη 46. Βλ. όμως και τη ρηξικέλευθη πρόταση της γενικής εισαγγελέα Sharpston στις προτάσεις της στην υπόθεση C-34/09, 30 Σεπτεμβρίου 2010, σημείο 163.

(152) ΔΕΕ, C-198/13, *Victor Manuel Julian Hernández και λοιποί κατά Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante) και λοιπών*, 10 Ιουλίου 2014, σκέψη 46.

Παράδειγμα: Ισπανικό εργατικό δίκαιο

Η υπόθεση *Poclava* αφορούσε ισπανική κανονιστική ρύθμιση που καθιέρωνε και ρύθμιζε σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου για τη στήριξη της επιχειρηματικότητας και η οποία προέβλεπε δοκιμαστική περίοδο ενός έτους¹⁵³. Το ΔΕΕ έκρινε ότι, μολονότι η προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση καταγγελίας της συμβάσεως εργασίας αποτελεί ένα από τα μέσα επιτεύξεως των σκοπών τους οποίους καθορίζει το άρθρο 151 ΣΛΕΕ και ο νομοθέτης της Ένωσης είναι αρμόδιος στον τομέα αυτόν υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 153 παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, καταστάσεις οι οποίες δεν αποτελούν αντικείμενο μέτρων ληφθέντων βάσει των άρθρων αυτών δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.

- Η ύπαρξη αρμοδιότητας της Ένωσης στον οικείο τομέα έχει σημασία μόνον εφόσον πληρούνται δύο προϋποθέσεις:
 - η Ένωση έχει ασκήσει την αρμοδιότητά της με τη θέσπιση νομοθετικών μέτρων·
 - το εθνικό μέτρο εμπίπτει στο ακριβές πεδίο εφαρμογής των εν λόγω νομοθετικών μέτρων της Ένωσης (για λεπτομέρειες, βλ. περίπτωση Β.1).

Υπάρχει άλλου είδους σύνδεσμος μεταξύ της εθνικής νομοθετικής πρότασης και των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης (περίπτωση Β.7)

Τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ εφαρμόζονται μόνον αν αυτός ο σύνδεσμος με το δίκαιο της Ένωσης συνεπάγεται ότι η εθνική πρόταση συνιστά εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης.

Αξιολόγηση άλλων συνδέσμων με το δίκαιο της ΕΕ υπό το πρίσμα του σκεπτικού του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη

- Αν, με βάση τις περιπτώσεις που περιγράφονται ανωτέρω, δεν καταλήξετε στο συμπέρασμα ότι εφαρμόζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ, κατά πάσα πιθανότητα τα δικαιώματα αυτά δεν εφαρμόζονται.
- Ωστόσο, αν εντοπίσετε κάποιου άλλου είδους σύνδεσμο με το δίκαιο της ΕΕ, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο αυτός ο σύνδεσμος να ενεργοποιήσει την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ.

⁽¹⁵³⁾ ΔΕΕ, C-117/14, *Grima Janet Nisttahuz Poclava κατά Jose María Ariza Toledano (Taberna del Marqués)*, 5 Φεβρουαρίου 2015, σκέψη 41.

- Για την τελική αξιολόγηση, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το σκεπτικό του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη, που συνίσταται στη διασφάλιση της μη προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ στους τομείς δραστηριοτήτων της Ένωσης, είτε λόγω της δράσης της Ένωσης είτε λόγω της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης από τα κράτη μέλη (βλ. κεφάλαιο 4)¹⁵⁴.

8 Έλεγχος συμμόρφωσης με τον Χάρτη

- Το παρόν κεφάλαιο περιλαμβάνει 11 ερωτήσεις μέσω των οποίων μπορεί να ελεγχθεί η συμβατότητα των εθνικών νομοθετικών προτάσεων με τα θεμελιώδη δικαιώματα.
- Επικεντρώνεται στα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ είτε ως γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης είτε στο πλαίσιο του Χάρτη. Τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ένωσης ενδέχεται επίσης να αναγνωρίζονται σε διατάξεις των Συνθηκών¹⁵⁵ ή στο παράγωγο δίκαιο της Ένωσης¹⁵⁶. Εάν μια νομοθετική πρόταση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής αυτών των διατάξεων του δικαίου της ΕΕ, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι ειδικές απαιτήσεις των εν λόγω διατάξεων.
- Στη νομική θεωρία και πρακτική, η ακολουθία και το ακριβές πεδίο των βημάτων και των ερωτήσεων που πρέπει να τεθούν και να απαντηθούν κατά την αξιολόγηση της συμμόρφωσης με τα ανθρώπινα δικαιώματα παρουσιάζουν αποκλίσεις. Εν προκειμένω, ούτε η νομολογία είναι απολύτως συνεκτική. Σκοπός αυτού του καταλόγου σημείων ελέγχου δεν είναι να καθιερώσει ένα «πρότυπο», αλλά να βοηθήσει τον χρήστη στην αξιολόγηση των σχετικών διαστάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των οποίων άπτεται μια συγκεκριμένη νομοθετική πρόταση.

⁽¹⁵⁴⁾ ΔΕΕ, C-206/13, *Cruciano Siragusa κατά Regione Sicilia – Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo*, 6 Μαρτίου 2014, σκέψη 31.

⁽¹⁵⁵⁾ Βλ. άρθρο 157 της ενοποιημένης απόδοσης της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) (ΕΕ C 326 της 26.10.2012, σ. 47).

⁽¹⁵⁶⁾ Βλ., για παράδειγμα, οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ L 303 της 2.12.2000, σ. 16).

Στάδιο I: Εντοπισμός περιορισμών στα θεμελιώδη δικαιώματα

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, άρθρο 52 παράγραφος 1

Κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

1. Περιορίζει η πρόταση τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ;

- Το προτεινόμενο εθνικό μέτρο θίγει κάποιο δικαίωμα;
- Ελέγξτε το ακριβές περιεχόμενο των σχετικών θεμελιωδών δικαιωμάτων με τη βοήθεια των ερμηνευτικών πηγών που αναφέρονται στο κεφάλαιο 6. Αυτό θα σας βοηθήσει να κατανοήσετε αν η πρόταση περιορίζει την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που αναγνωρίζει ο Χάρτης.

Παραδείγματα: Περιορισμοί που επιβάλλονται στα δικαιώματα

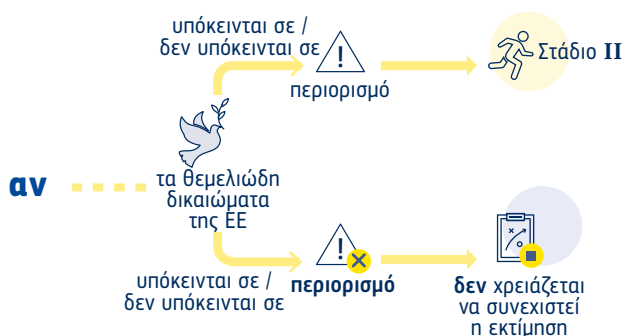
Παράδειγμα περιορισμού στο άρθρο 15 παράγραφος 1 του Χάρτη (το δικαίωμα κάθε προσώπου να εργάζεται και να ασκεί το επάγγελμα το οποίο επιλέγει ελεύθερα) αποτελεί ρύθμιση που απαγορεύει στους χειριστές αεροσκαφών να συνεχίσουν να εκτελούν πτήσεις αφού συμπληρώσουν το 65ο έτος της ηλικίας τους. Ταυτόχρονα, η απαγόρευση αυτή εισάγει διακριτική μεταχείριση λόγω ηλικίας (άρθρο 21 παράγραφος 1 του Χάρτη)¹⁵⁷.

Παράδειγμα περιορισμού στην άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν (άρθρο 39 παράγραφος 2 του Χάρτη) αποτελεί εθνική νομοθεσία που προβλέπει απώλεια του δικαιώματος ψήφου σε περίπτωση ποινικής καταδίκης¹⁵⁸.

⁽¹⁵⁷⁾ ΔΕΕ, C-190/16, *Werner Fries κατά Lufthansa CityLine GmbH*, 5 Ιουλίου 2017, σκέψεις 34 και 71.

⁽¹⁵⁸⁾ ΔΕΕ, C-650/13, *Thierry Delvigne κατά Commune de Lesparre-Médoc και Préfet de la Gironde* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 6 Οκτωβρίου 2015, σκέψη 45.

Παράδειγμα περιορισμού του δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 7 του Χάρτη) είναι η διενέργεια και χρήση ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης στο πλαίσιο αίτησης διεθνούς προστασίας σχετικά με τον γενετήσιο προσανατολισμό του αιτούντος ¹⁵⁹. Αυτό ισχύει ακόμα και στην περίπτωση που η διενέργεια των ψυχολογικών τεστ επί των οποίων βασίζεται η πραγματογνωμοσύνη τυπικώς εξαρτάται από την παροχή της συναινέσεως του ενδιαφερομένου. Σύμφωνα με το ΔΕΕ, στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου, πρέπει να θεωρηθεί ότι η συναινέση αυτή δεν είναι κατ' ανάγκην ελεύθερη, δεδομένου ότι επιβάλλεται de facto υπό την πίεση των συνθηκών υπό τις οποίες τελούν οι αιτούντες διεθνή προστασία.

Παράδειγμα περιορισμού στην επιχειρηματική ελευθερία (άρθρο 16 του Χάρτη) αποτελεί η υποχρέωση που επιβάλλεται σε ορισμένα πρόσωπα υποκείμενα σε φόρο να καταβάλουν εγγύηση για τους σκοπούς εγγραφής στο μητρώο ΦΠΑ (η οποία εγγύηση μπορεί να φθάνει στο ποσό των 500 000 ευρώ). Εξετάζοντας τις περιστάσεις της υπόθεσης *BB Construct*, το ΔΕΕ έκρινε ότι η εν λόγω υποχρέωση περιορίζει την ελεύθερη χρήση των οικονομικών πόρων της επιχείρησης και, κατά συνέπεια, θίγει την επιχειρηματική ελευθερία ¹⁶⁰.

(159) ΔΕΕ, C-473/16, *F κατά Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal*, 25 Ιανουαρίου 2018, σκέψεις 52-54.

(160) ΔΕΕ, C-534/16, *Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky κατά BB construct s.r.o.*, 26 Οκτωβρίου 2017, σκέψη 38.

Στάδιο II: Εκτίμηση του κατά πόσον επιτρέπονται περιορισμοί γενικά

2. Επιτρέπεται να επιβληθούν περιορισμοί στα θιγόμενα θεμελιώδη δικαιώματα;

- Ελέγξτε αν διακυβεύεται ένα από τα απόλυτα δικαιώματα του Χάρτη.
- Ο Χάρτης δεν καθορίζει ρητώς ποια δικαιώματα είναι απόλυτα. Με βάση τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη ¹⁶¹, την ΕΣΔΑ και τη νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων, γίνεται δεκτό ότι η ανθρωπίνη αξιοπρέπεια (άρθρο 1 του Χάρτη) ¹⁶², η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης (άρθρο 4 του Χάρτη) ¹⁶³, η απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας (άρθρο 5 παράγραφοι 1 και 2 του Χάρτη) ¹⁶⁴ η *κατ' ιδίαν* ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (άρθρο 10 παράγραφος 1 του Χάρτη) ¹⁶⁵, το τεκμήριο αθωότητας και το δικαίωμα υπεράσπισης (άρθρο 48 του Χάρτη) ¹⁶⁶, η αρχή της νομιμότητας (άρθρο 49 παράγραφος 1 του Χάρτη) ¹⁶⁷ και το δικαίωμα του προσώπου να μη

⁽¹⁶¹⁾ Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη, η έννοια και η εμβέλεια του άρθρου 4, του άρθρου 5 παράγραφοι 1 και 2, του άρθρου 10 παράγραφος 1, του άρθρου 48 και του άρθρου 49 παράγραφος 1 του Χάρτη είναι οι ίδιες με εκείνες των αντίστοιχων άρθρων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

⁽¹⁶²⁾ Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις, κανένα από τα δικαιώματα που ορίζει ο Χάρτης δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την προσβολή της αξιοπρέπειας άλλου προσώπου και η ανθρωπίνη αξιοπρέπεια ανήκει καθ' υπόσταση στα δικαιώματα που ορίζει ο Χάρτης. Δεν μπορεί ως εκ τούτου να θιγεί ούτε κατά τον περιορισμό δικαιώματος.

⁽¹⁶³⁾ Αντιστοιχεί στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Αυτή η διάταξη δεν περιέχει ρήτρα περιορισμού. Επίσης, στο άρθρο 15 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ αναφέρεται ρητώς ως δικαίωμα από το οποίο δεν χωρεί παρέκκλιση (το άρθρο 15 ρυθμίζει τις παρεκκλίσεις σε περίπτωση ανάγκης).

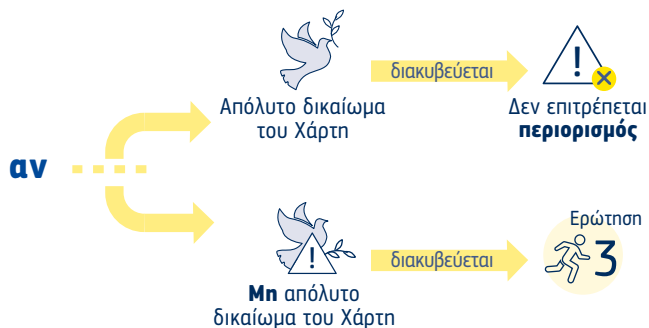
⁽¹⁶⁴⁾ Αντιστοιχεί στο άρθρο 4 της ΕΣΔΑ. Αυτή η διάταξη δεν περιέχει ρήτρα περιορισμού. Επίσης, στο άρθρο 15 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ αναφέρεται ρητώς ως δικαίωμα από το οποίο δεν χωρεί παρέκκλιση.

⁽¹⁶⁵⁾ Αντιστοιχεί στο άρθρο 9 παράγραφος 1 της ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με αυτή τη διάταξη, μόνο το δικαίωμα στην ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μπορεί, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να υπαχθεί σε περιορισμούς. Επισημαίνεται ωστόσο ότι, στο άρθρο 15 της ΕΣΔΑ, το άρθρο 9 παράγραφος 1 δεν αναφέρεται μεταξύ των άρθρων από τα οποία δεν χωρεί παρέκκλιση.

⁽¹⁶⁶⁾ Αντιστοιχεί στο άρθρο 6 παράγραφοι 2 και 3 της ΕΣΔΑ. Αυτές οι διατάξεις δεν περιέχουν ρήτρες περιορισμού. Επισημαίνεται ωστόσο ότι, στο άρθρο 15 της ΕΣΔΑ, το άρθρο 6 παράγραφοι 2 και 3 δεν αναφέρεται μεταξύ των άρθρων από τα οποία δεν χωρεί παρέκκλιση.

⁽¹⁶⁷⁾ Αντιστοιχεί στο άρθρο 7 παράγραφος 1 της ΕΣΔΑ. Αυτή η διάταξη δεν περιέχει ρήτρα περιορισμού. Επίσης, στο άρθρο 15 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ αναφέρεται ρητώς ως δικαίωμα από το οποίο δεν χωρεί παρέκκλιση.

δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη (άρθρο 50 του Χάρτη) ¹⁶⁸ μπορούν να θεωρηθούν απόλυτα δικαιώματα.

3. Οι περιορισμοί προβλέπονται από τον νόμο;

- Ελέγξτε αν οι περιορισμοί προβλέπονται από τον νόμο· στην έννοια του νόμου περιλαμβάνεται τόσο η εθνική νομοθεσία ¹⁶⁹ όσο και οι ενωσιακές νομικές πράξεις ¹⁷⁰.
- Ελέγξτε αν οι περιορισμοί είναι αρκούντως προσβάσιμοι και προβλέψιμοι. Η προβλεψιμότητα αποτελεί βασικό κριτήριο στο πλαίσιο της εκπόνησης νομικών πράξεων και έχει αναλυθεί αρκετά λεπτομερώς στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Παράδειγμα: προσβασιμότητα και προβλεψιμότητα

Μια πράξη είναι προσβάσιμη αν έχει δημοσιευθεί προσηκόντως (η νομοθεσία της ΕΕ, για παράδειγμα, δημοσιεύεται στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ). Σύμφωνα με την απαίτηση προβλεψιμότητας, μια πράξη πρέπει να είναι διατυπωμένη με επαρκή ακρίβεια, ώστε ο πολίτης να είναι σε θέση να προσαρμόζει τη συμπεριφορά του στον κανόνα. Οι πολίτες πρέπει να είναι σε θέση να προβλέψουν, σε

⁽¹⁶⁸⁾ Όπως επισημαίνεται στις επεξηγήσεις σχετικά με το άρθρο 50, σύμφωνα με το άρθρο 4 του Έβδομου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, δεν επιτρέπεται παρέκκλιση από την αρχή *ne bis in idem* (απαγόρευση δίωξης ή τιμωρίας δύο φορές για το ίδιο αδίκημα).

⁽¹⁶⁹⁾ Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-650/13, *Thierry Delvigne κατά Commune de Lesparre-Médoc και Préfet de la Gironde* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 6 Οκτωβρίου 2015, σκέψη 47.

⁽¹⁷⁰⁾ Για παράδειγμα, με κανονισμό της ΕΕ ή οδηγία της ΕΕ: ΔΕΕ, C-190/16, *Werner Fries κατά Lufthansa CityLine GmbH*, 5 Ιουλίου 2017, σκέψη 37· ΔΕΕ, C-601/15 PPU, *J. N. κατά Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 15 Φεβρουαρίου 2016, σκέψη 51.

εύλογο βαθμό, τις συνέπειες που επάγεται ένας νόμος. Ο νόμος πρέπει επίσης να καθορίζει με επαρκή σαφήνεια το εύρος της διακριτικής ευχέρειας που τυχόν απονέμεται στις αρμόδιες αρχές που τον εφαρμόζουν ¹⁷¹.

4. Διασφαλίζεται ο σεβασμός του βασικού περιεχομένου του επίμαχου θεμελιώδους δικαιώματος;

- Ελέγξτε αν θίγεται το ουσιώδες περιεχόμενο ¹⁷² του επίμαχου δικαιώματος. Ο περιορισμός προσβάλλει το ίδιο το δικαίωμα; Σέβεται ο περιορισμός την ίδια την ουσία του επίμαχου δικαιώματος;
- Είναι πιθανόν ο περιορισμός να μην προσβάλλει το ίδιο το δικαίωμα εφόσον συνεπάγεται τον περιορισμό της άσκησής του υπό αυστηρά καθορισμένες και περιορισμένες περιστάσεις ¹⁷³.

Παράδειγμα: δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 7 του Χάρτη)

Στις υποθέσεις *Schrems* και *Digital Rights*, το ΔΕΕ έκρινε ότι ρύθμιση που επιτρέπει στις δημόσιες αρχές την πρόσβαση κατά γενικευμένο τρόπο στο περιεχόμενο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών πρέπει να θεωρηθεί ότι προσβάλλει το ουσιαστικό περιεχόμενο του θεμελιώδους δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, όπως αυτό κατοχυρώνεται από το άρθρο 7 του Χάρτη ¹⁷⁴.

Παράδειγμα: δικαίωμα πραγματικής προσφυγής (άρθρο 47 του Χάρτη)

Στην υπόθεση *Schrems*, το ΔΕΕ έκρινε ότι ρύθμιση που δεν προβλέπει ένδικα βοηθήματα προκειμένου ο ενδιαφερόμενος να έχει πρόσβαση στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που τον αφορούν ή να επιτύχει την τροποποίηση ή την

(¹⁷¹) ΕΔΔΑ, *Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθ. 6538/74, 26 Απριλίου 1979, σκέψη 49· ΕΔΔΑ, *Malone κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθ. 8691/79, 2 Αυγούστου 1984, σκέψη 68.

(¹⁷²) Το ΔΕΕ χρησιμοποιεί επίσης εκφράσεις όπως «την ίδια την ουσία», «την ίδια την υπόσταση» και «την ίδια την αρχή»: βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-379/08 και C-380/08, *Raffinerie Mediterranee (ERG) SpA, Polimeri Europa SpA και Syndial SpA κατά Ministero dello Sviluppo economico και λοιπών (C-379/08) και ENI SpA κατά Ministero Ambiente e Tutela del Territorio e del Mare και λοιπών (C-380/08)* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 9 Μαρτίου 2010, σκέψη 88.

(¹⁷³) Βλ., για παράδειγμα, ΔΕΕ, C-258/14, *Eugenia Florescu και λοιποί κατά Casa Județeană de Pensii Sibiu και λοιπών* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 13 Ιουνίου 2017, σκέψη 55· ΔΕΕ, C-190/16, *Werner Fries κατά Lufthansa CityLine GmbH*, 5 Ιουλίου 2017, σκέψεις 38 και 75· ΔΕΕ, C-524/15, *Ποινική δίκη κατά Luca Mancì* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 20 Μαρτίου 2018, σκέψη 43.

(¹⁷⁴) ΔΕΕ, C-362/14, *Maximilian Schrems κατά Data Protection Commissioner* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 6 Οκτωβρίου 2015, σκέψη 94.

κατάργηση τέτοιων δεδομένων δεν σέβεται το ουσιαστικό περιεχόμενο του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη ¹⁷⁵.

Παράδειγμα: δικαίωμα ψήφου των πολιτών της Ένωσης στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (άρθρο 39 παράγραφος 2 του Χάρτη)

Η υπόθεση *Delvigne* αφορούσε εθνική νομοθεσία που προέβλεπε την αφαίρεση του δικαιώματος ψήφου σε περίπτωση ποινικής καταδίκης ¹⁷⁶. Το ΔΕΕ έκρινε ότι αυτός ο περιορισμός στην άσκηση του δικαιώματος που κατοχυρώνει το άρθρο 39 παράγραφος 2 του Χάρτη σέβεται το ουσιαστικό περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος. Ο περιορισμός δεν προσβάλλει το δικαίωμα αυτό καθαυτό, καθώς συνεπάγεται τον αποκλεισμό, υπό ειδικές προϋποθέσεις και λόγω συγκεκριμένης συμπεριφοράς, ορισμένων προσώπων από τους φορείς του δικαιώματος ψήφου στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, εφόσον οι εν λόγω προϋποθέσεις τηρούνται.

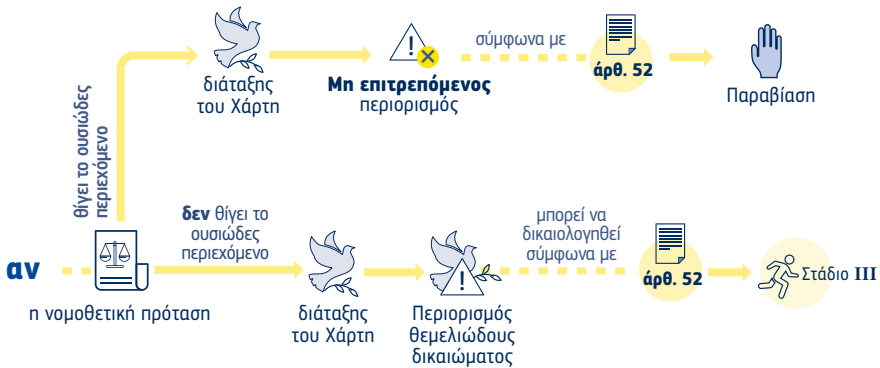
Παράδειγμα: δικαίωμα κάθε προσώπου να εργάζεται και να ασκεί το επάγγελμα το οποίο επιλέγει ελεύθερα (άρθρο 15 παράγραφος 1 του Χάρτη)

Στην υπόθεση *Fries*, το ΔΕΕ εξέτασε το κύρος ενός κανονισμού της ΕΕ που συνεπάγεται περιορισμό της επαγγελματικής ελευθερίας των κατόχων πτυχίου χειριστή που έχουν συμπληρώσει το 65ο έτος της ηλικίας τους κατά το μέτρο που αυτοί δεν μπορούν πλέον από την ημερομηνία κατά την οποία συμπληρώνουν την ηλικία αυτή να ασκούν το επάγγελμα του χειριστή στον τομέα των εμπορικών αερομεταφορών ¹⁷⁷. Ο περιορισμός αυτός δεν θίγει την ίδια την ουσία της επαγγελματικής ελευθερίας δεδομένου ότι επιβάλλει ορισμένους μόνο περιορισμούς στην επαγγελματική δραστηριότητα των κατόχων πτυχίου χειριστή που έχουν συμπληρώσει το 65ο έτος της ηλικίας τους.

⁽¹⁷⁵⁾ Ο.π., σκέψη 95.

⁽¹⁷⁶⁾ ΔΕΕ, C-650/13, *Thierry Delvigne κατά Commune de Lesparre-Médoc και Préfet de la Gironde* [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], 6 Οκτωβρίου 2015, σκέψη 48.

⁽¹⁷⁷⁾ ΔΕΕ, C-190/16, *Werner Fries κατά Lufthansa CityLine GmbH*, 5 Ιουλίου 2017, σκέψη 38.

Στάδιο III: Εκτίμηση του κατά πόσον οι περιορισμοί μπορούν να δικαιολογηθούν

5. Εξυπηρετούν οι περιορισμοί θεμιτό στόχο;

- Ποιος είναι ο σκοπός του περιορισμού;
- Ελέγξτε αν ο σκοπός αυτός είναι θεμιτός. Ανταποκρίνεται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων; Κατά την εκτίμηση του αν ένας στόχος μπορεί να χαρακτηριστεί θεμιτός, το ΔΕΕ έχει ακολουθήσει μια μάλλον ευρεία προσέγγιση¹⁷⁸.

⁽¹⁷⁸⁾ Για παράδειγμα, οι ακόλουθοι στόχοι έχουν κριθεί «θεμιτοί»: η συγκρότηση κοινής οργάνωσης της αγοράς (ΔΕΕ, υπόθεση 44/79, *Liselotte Hauer κατά Ομοσπόνδου κράτους της Ρηνανίας-Παλατινάτου*, 13 Δεκεμβρίου 1979)· η προστασία της δημόσιας υγείας και της δημόσιας ασφάλειας (ΔΕΕ, C-293/97, *The Queen κατά Secretary of State for the Environment, Minister of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte: H. A. Standley και λοιπών*, 29 Απριλίου 1999) και οι επιταγές εμπέδωσης της διεθνούς ασφάλειας (ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-402/05 P και C-415/05 P, *Yassin Abdullah Kadi και Al Barakat International Foundation κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 3 Σεπτεμβρίου 2008). Ωστόσο, λόγοι αμιγώς οικονομικής φύσεως, όπως η ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας ή η εύρυθμη λειτουργία της, δεν μπορούν να δικαιολογήσουν απαγορευμένους από το δίκαιο της ΕΕ περιορισμούς [ΔΕΕ, C-201/15, *Ανώνυμη Γενική Εταιρεία Τιμέντων Ηρακλής (ΑΓΕΤ Ηρακλής) κατά Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης* (τμήμα μείζονος συνθέσεως), 21 Δεκεμβρίου 2016, σκέψη 72].

- Η συνύπαρξη περισσότερων του ενός στόχων δεν συνιστά εμπόδιο για την ύπαρξη θεμιτού στόχου ¹⁷⁹.
- Ελέγξτε αν τα δικαστήρια είναι σε θέση να προσδιορίσουν τον θεμιτό στόχο για σκοπούς δικαστικού ελέγχου: ο επιδιωκόμενος στόχος πρέπει να προκύπτει σαφώς είτε από το ίδιο το μέτρο είτε από άλλα στοιχεία του γενικού πλαισίου του συγκεκριμένου μέτρου.

Παράδειγμα: δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 7 του Χάρτη)

Στο πλαίσιο αίτησης ασύλου, η επέμβαση στην ιδιωτική ζωή του αιτούντος μπορεί να δικαιολογείται λόγω της αναζητήσεως στοιχείων που θα παρείχαν τη δυνατότητα να εκτιμηθούν οι πραγματικές ανάγκες του για την παροχή διεθνούς προστασίας. Σε αυτή την υπόθεση, η επέμβαση συνίστατο στην αξιολόγηση των δηλώσεων αιτούντος διεθνή προστασία σχετικά με τον γενετήσιο προσανατολισμό του ¹⁸⁰.

Παράδειγμα: επιχειρηματική ελευθερία (άρθρο 16 του Χάρτη)

Στον τομέα του ΦΠΑ, επέμβαση στην επιχειρηματική ελευθερία μπορεί να δικαιολογηθεί για τους θεμιτούς σκοπούς της διασφάλισης της επακριβούς εισπράξεως του εν λόγω φόρου και της καταπολεμήσεως της φοροδιαφυγής ¹⁸¹. Σε αυτή την υπόθεση, η επέμβαση συνίστατο στην υποχρέωση των υποκείμενων στον φόρο να συστήσουν εγγύηση προκειμένου να εγγραφούν στο μητρώο ΦΠΑ.

6. Είναι ο περιορισμός κατάλληλος για την αντιμετώπιση του προβλήματος που έχει εντοπιστεί;

- Ελέγξτε την καταλληλότητα του περιορισμού. Ενδείκνυται ο περιορισμός για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου;

⁽¹⁷⁹⁾ ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-159/10 και C-160/10, *Gerhard Fuchs (C-159/10) και Peter Köhler (C-160/10) κατά Land Hessen*, 21 Ιουλίου 2011, σκέψη 44.

⁽¹⁸⁰⁾ ΔΕΕ, C-473/16, *F κατά Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal*, 25 Ιανουαρίου 2018, σκέψη 58.

⁽¹⁸¹⁾ ΔΕΕ, C-534/16, *Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky κατά BB construct s.r.o.*, 26 Οκτωβρίου 2017, σκέψη 39.

- Ελέγξτε την εσωτερική συνοχή: Η νομοθεσία είναι πρόσφορη ώστε να διασφαλίσει την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού μόνο αν συμβάλλει με τρόπο συνεπή και συστηματικό στην επίτευξη αυτών των στόχων ¹⁸².
- Ελέγξτε αν οι εξαιρέσεις από τις διατάξεις ενός νόμου μπορούν σε ορισμένες περιπτώσεις να θίγουν τη συνοχή του, ιδίως όταν έχουν, λόγω της εκτάσεως εφαρμογής τους, αποτέλεσμα αντίθετο από τον σκοπό που επιδιώκεται από τον εν λόγω νόμο ¹⁸³.

7. Υπερβαίνει ο περιορισμός τα απαιτούμενα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου; Υπάρχουν διαθέσιμα μέτρα που θα έθιγαν τα θεμελιώδη δικαιώματα σε μικρότερο βαθμό;

- Ελέγξτε την αναγκαιότητα του περιορισμού. Υπάρχουν εναλλακτικές;
- Όταν υφίσταται δυνατότητα επιλογής μεταξύ περισσότερων κατάλληλων μέτρων, πρέπει να επιλέγεται το λιγότερο καταναγκαστικό, δηλαδή το μέτρο που θίγει στον μικρότερο δυνατό βαθμό το επίμαχο θεμελιώδες δικαίωμα ¹⁸⁴.

8. Είναι οι περιορισμοί ανάλογοι προς τον επιδιωκόμενο σκοπό;

- Η ζημία που προκαλείται πρέπει να είναι σε αναλογία προς τον επιδιωκόμενο σκοπό ¹⁸⁵.
- Το μέτρο δεν θα πρέπει να επιβάλλει δυσανάλογη και υπέρμετρη επιβάρυνση στα πρόσωπα που επηρεάζονται από τον περιορισμό σε σχέση με τον επιδιωκόμενο στόχο ¹⁸⁶.

⁽¹⁸²⁾ ΔΕΕ, C-190/16, *Werner Fries κατά Lufthansa CityLine GmbH*, 5 Ιουλίου 2017, σκέψη 48.

⁽¹⁸³⁾ Ό.π.

⁽¹⁸⁴⁾ ΔΕΕ, C-134/15, *Lidl GmbH & Co. KG κατά Freistaat Sachsen*, 30 Ιουνίου 2016, σκέψη 33· ΔΕΕ, C-189/01, *H. Jippes, Afdeling Groningen van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren και Afdeling Assen en omstreken van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren κατά Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, 12 Ιουλίου 2001, σκέψη 81.

⁽¹⁸⁵⁾ ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-92/09 και C-93/09, *Volker und Markus Schecke GbR και Hartmut Eifert κατά Land Hessen* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 9 Νοεμβρίου 2010, σκέψεις 76 και 77· ΔΕΕ, C-189/01, *H. Jippes, Afdeling Groningen van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren και Afdeling Assen en omstreken van de Nederlandse Vereniging van Dieren κατά Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, 12 Ιουλίου 2001, σκέψη 81.

⁽¹⁸⁶⁾ ΔΕΕ, C-258/14, *Eugenia Florescu και λοιποί κατά Casa Județeană de Pensii Sibiu και λοιπών* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 13 Ιουνίου 2017, σκέψη 58.

- Είναι απαραίτητη η στάθμιση των συμφερόντων που ενέχει η επίτευξη του θεμιτού σκοπού σε σχέση με την παρέμβαση στο επίμαχο θεμελιώδες δικαίωμα.
- Όταν διακυβεύονται πλείονα θεμελιώδη δικαιώματα, απαιτείται ο συμβιβασμός των επιταγών που συνδέονται με την προστασία των διαφόρων αυτών δικαιωμάτων και η επίτευξη ορθής ισορροπίας μεταξύ τους ¹⁸⁷.

Παράδειγμα για το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 7 του Χάρτη)

Στην υπόθεση *F.*, το ΔΕΕ έκρινε ότι η διενέργεια και χρήση, στο πλαίσιο αίτησης διεθνούς προστασίας, ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης σχετικά με τον γενετήσιο προσανατολισμό του αιτούντος ήταν δυσανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, δεδομένου ότι η βαρύτητα της επεμβάσεως στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι σε αναλογία προς τη χρησιμότητα την οποία η πραγματογνωμοσύνη αυτή θα μπορούσε ενδεχομένως να έχει για την προβλεπόμενη από την οικεία οδηγία 2011/95/ΕΕ αξιολόγηση των γεγονότων και των περιστάσεων ¹⁸⁸.

Παράδειγμα για την επιχειρηματική ελευθερία (άρθρο 16 του Χάρτη)

Στην υπόθεση *BB Construct*, το ΔΕΕ εξέθεσε τα στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη προκειμένου να εκτιμηθεί αν η εθνική ρύθμιση που επιβάλλει τη σύσταση εγγύησης στο πλαίσιο της αίτησης εγγραφής στο μητρώο ΦΠΑ είναι αναγκαία για την επίτευξη του σκοπού της διασφάλισης της επακριβούς εισπράξεως του ΦΠΑ και της καταπολεμήσεως της φοροδιαφυγής ¹⁸⁹. Σημαντικό παράγοντα αποτέλεσε το γεγονός ότι το ύψος της εγγύησης υπολογιζόταν αυτόματα, βάσει ηλεκτρονικού συστήματος, χωρίς δυνατότητα προσαρμογής του. Αυτό θα μπορούσε να οδηγή, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε αποτέλεσμα το οποίο βαίνει πέραν του αναγκαίου μέτρου για τη διασφάλιση της επακριβούς εισπράξεως του ΦΠΑ και της καταπολεμήσεως της φοροδιαφυγής. Επιπλέον, η αρχή της αναλογικότητας επιτάσσει το ύψος της εγγύησης να συνδέεται με τον μελλοντικό κίνδυνο μη καταβολής φόρων και το ύψος των προηγούμενων φορολογικών οφειλών.

(¹⁸⁷) ΔΕΕ, C-283/11, *Sky Österreich GmbH κατά Österreichischer Rundfunk* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 22 Ιανουαρίου 2013, σκέψη 60· ΔΕΕ, C-275/06, *Productores de Música de España (Promusicae) κατά Telefónica de España SAU* [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 29 Ιανουαρίου 2008, σκέψεις 65 και 66.

(¹⁸⁸) ΔΕΕ, C-473/16, *F κατά Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal*, 25 Ιανουαρίου 2018, σκέψεις 59-69.

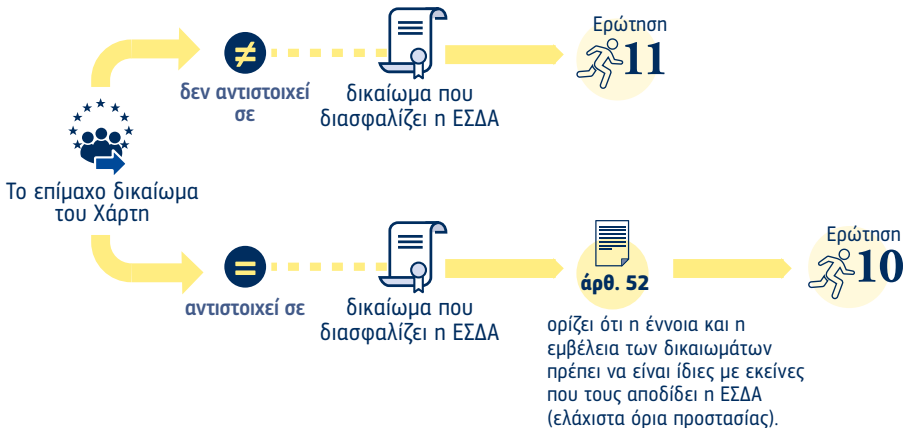
(¹⁸⁹) ΔΕΕ, C-534/16, *Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky κατά BB construct s.r.o.*, 26 Οκτωβρίου 2017, σκέψεις 40-42.

Στην προκειμένη υπόθεση, το αιτούν δικαστήριο διευκρίνισε ότι η εγγύηση ανερχόταν στο ποσό των 500 000 ευρώ και ότι εγκυμονούσε τον κίνδυνο, δεδομένου του ύψους της, να υποχρεώσει την BB Construct να κηρύξει πτώχευση. Το ΔΕΕ έκρινε ότι η σύσταση εγγύησης, λόγω του ύψους της, θα στερούσε αδικαιολόγητα την οικεία εταιρεία από τους οικονομικούς της πόρους από συστάσεώς της και θα την εμπόδιζε να αναπτύξει τις οικονομικές της δραστηριότητες και ότι η εγγύηση έπληττε κατά τρόπο προδήλως δυσανάλογο την επαγγελματική ελευθερία.

9. Αντιστοιχεί το επίμαχο δικαίωμα του Χάρτη σε δικαίωμα που διασφαλίζεται στην ΕΣΔΑ;

- Ελέγξτε τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη που αφορούν το επίμαχο δικαίωμα και τον κατάλογο που παρέχεται στις επεξηγήσεις σχετικά με το άρθρο 52 παράγραφος 3 του Χάρτη. Βλ. παράρτημα.

10. Συνάδουν οι περιορισμοί με την ΕΣΔΑ;

- Κατά τη θέσπιση περιορισμών σε δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα που διασφαλίζει η ΕΣΔΑ, απαιτείται συμμόρφωση με τα πρότυπα που καθορίζουν οι λεπτομερείς ρυθμίσεις που προβλέπονται στην ΕΣΔΑ σχετικά με τους περιορισμούς.
- Ελέγξτε την ΕΣΔΑ και τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προκειμένου να διαπιστώσετε αν πρόκειται για επιτρεπτό περιορισμό.

Παράδειγμα: δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης

Το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ (ελευθερία της έκφρασης) προβλέπει περιορισμένους, λεπτομερώς διατυπωμένους λόγους που αιτιολογούν την επιβολή περιορισμών στην ελευθερία της έκφρασης. Συνεπώς, μόνο οι συγκεκριμένοι λόγοι μπορούν να θεωρηθούν θεμιτοί σκοποί για τη δικαιολόγηση επιβολής περιορισμών στο αντίστοιχο δικαίωμα του Χάρτη (άρθρο 11).

Παράδειγμα: δικαίωμα στην ελευθερία

Η υπόθεση *Al Chodor* αφορούσε την αξιολόγηση περιορισμού στην άσκηση του θεμελιώδους δικαιώματος στην ελευθερία το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 του Χάρτη, που αντιστοιχεί στο άρθρο 5 της ΕΣΔΑ¹⁹⁰. Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ παρέπεμψε στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κατά το οποίο κάθε περιορισμός της ελευθερίας πρέπει να είναι νόμιμος, όχι μόνον υπό την έννοια ότι πρέπει να έχει νομική βάση στο εσωτερικό δίκαιο, αλλά και υπό την έννοια ότι η νομιμότητα αυτή αφορά επίσης την ποιότητα της νομοθετικής ρυθμίσεως και συνεπάγεται ότι μια εθνική νομοθεσία που επιτρέπει στέρηση της ελευθερίας πρέπει να είναι αρκούντως προσβάσιμη, ακριβής και προβλέψιμη στην εφαρμογή της ώστε να αποφεύγεται κάθε κίνδυνος αυθαιρεσίας.

⁽¹⁹⁰⁾ ΔΕΕ, C-528/15, *Polície ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie κατά Salah Al Chodor* και λοιπών, 15 Μαρτίου 2017, σκέψεις 37-47.

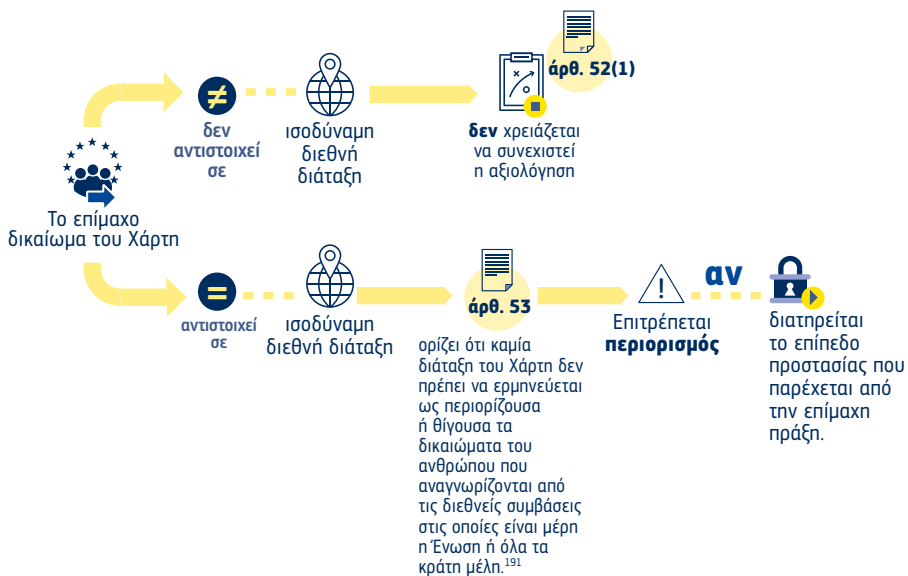
Η υπόθεση *Al Chodor* αφορούσε την κράτηση αιτούντων άσυλο. Το ΔΕΕ έκρινε ότι η κράτηση συνιστά σοβαρή παρέμβαση στο δικαίωμα των αιτούντων στην ελευθερία η οποία υπόκειται στην τήρηση αυστηρών εγγυήσεων, που είναι η ύπαρξη νομικής βάσεως, η σαφήνεια, η προβλεψιμότητα και η προστασία κατά της αυθαιρεσίας. Στην εν λόγω υπόθεση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μόνο μια δεσμευτική διάταξη γενικής εφαρμογής θα ήταν δυνατόν να πληροί αυτές τις απαιτήσεις.

11. Υπάρχει ισοδύναμη προς τα επίμαχα δικαιώματα του Χάρτη διάταξη σε άλλες πράξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα στις οποίες είναι μέρη η Ένωση ή όλα τα κράτη μέλη;

- Ελέγξτε αν διακυβεύονται άλλες ισοδύναμες διατάξεις αυτού του είδους. Βλ. το [παράρτημα](#) για μια επισκόπηση αυτών των δικαιωμάτων.

- Ελέγξτε αν τηρείται το επίπεδο προστασίας που παρέχει η ισοδύναμη διάταξη.

(¹⁹¹) Μια επισκόπηση του καθεστώτος κύρωσης των σημαντικότερων συμβάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα από τα κράτη μέλη της ΕΕ διατίθεται στον ιστότοπο του FRA (σε επίπεδο Ηνωμένων Εθνών και Συμβουλίου της Ευρώπης).

Παράρτημα: Επισκόπηση των δικαιωμάτων που ορίζει ο Χάρτης

Με βάση τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη, το παρόν παράρτημα παρέχει μια επισκόπηση των 50 θεμελιωδών δικαιωμάτων που περιέχονται στον Χάρτη, εντάσσοντάς τα στο πλαίσιο των πράξεων του Συμβουλίου της Ευρώπης και των Ηνωμένων Εθνών για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και των πηγών του δικαίου της Ένωσης και του εθνικού δικαίου.

A. Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ

- Σύμφωνα με το άρθρο 52 παράγραφος 3 του Χάρτη, η έννοια και η εμβέλεια (καθώς και οι επιτρεπτοί περιορισμοί) των δικαιωμάτων που περιέχονται στον Χάρτη πρέπει να είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η ΕΣΔΑ (συμπεριλαμβανομένων των πρωτοκόλλων).
- Για τον λόγο αυτόν, στην επισκόπηση υποδεικνύονται τα αντίστοιχα άρθρα της ΕΣΔΑ με βάση:
 - ο τις επεξηγήσεις σχετικά με κάθε διάταξη του Χάρτη και
 - ο τις επεξηγήσεις σχετικά με το άρθρο 52 παράγραφος 2 του Χάρτη.

B. Ισοδύναμες διατάξεις σε άλλες πράξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα

- Σύμφωνα με το άρθρο 53 του Χάρτη, θα πρέπει να διατηρείται το επίπεδο προστασίας που παρέχεται από άλλες πράξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα στις οποίες είναι μέρη η Ένωση ή όλα τα κράτη μέλη.
- Για τον λόγο αυτόν, στην επισκόπηση παρουσιάζονται τα ισοδύναμα δικαιώματα που περιέχονται σε άλλες πράξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα στις οποίες είναι μέρη η Ένωση ή όλα τα κράτη μέλη. Στις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη γίνεται ενίοτε, αλλά όχι πάντα, αναφορά σε αυτές τις πηγές.
- Εάν στις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη δεν υπάρχει αναφορά σε κάποια πηγή, η επίμαχη διάταξη επισημαίνεται με αστερίσκο (*).

Γ. Σχετικές ενωσιακές και εθνικές νομικές πηγές

- Σύμφωνα με το άρθρο 52 παράγραφος 2 του Χάρτη, τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από τον Χάρτη και τα οποία αποτελούν αντικείμενο διατάξεων των Συνθηκών πρέπει να ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που καθορίζονται σε αυτές. Για τον λόγο αυτόν, στην επισκόπηση αναφέρονται αυτές οι διατάξεις, εφόσον στις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη υπάρχει παραπομπή σε αυτές.
- Στην επισκόπηση αναφέρονται επίσης οι παραπομπές που περιέχονται στις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη σε διατάξεις του παράγωγου δικαίου της Ένωσης. Για περισσότερες παραπομπές επισκεφθείτε την Charterpedia.
- Η επισκόπηση αναφέρει επίσης τα δικαιώματα που, σύμφωνα με τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη, αντιστοιχούν σε εθνικές συνταγματικές παραδόσεις. Σύμφωνα με το άρθρο 52 παράγραφος 4 του Χάρτη, τα εν λόγω δικαιώματα πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τις παραδόσεις αυτές.
- Αναφέρει παραπομπές στο εθνικό δίκαιο που περιέχονται στις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη.
- Παρέχει διάφορες πληροφορίες που προκύπτουν από τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη, όπως για παράδειγμα αν ένα δικαίωμα αφορά ειδικά την ΕΕ (π.χ. το δικαίωμα ψήφου σε εκλογές της ΕΕ).

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
1	Ανθρώπινη αξιοπρέπεια			Νομολογία ΔΕΕ
2 (1)	Δικαίωμα στη ζωή	Άρθρο 2		Άρθρο 1 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 1 ΔΣΟΚ/ΜΔ· άρθρο 17 ΣΔΑΑ
2 (2)	Κατάργηση της ποινής του θανάτου	Άρθρα 1 και 2 Π6, άρθρο 1 Π13		Άρθρο 6 παράγραφος 1 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 10 ΣΔΑΑ· άρθρο 6 ΣΔΠ
				Άρθρο 6 παράγραφοι 2-6 ΔΣΑΠΔ· ΔΣΑΠΔ· ΔΣΑΠΔ-ΠΠ2 - ΘΠ

¹ Οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη περιέχουν παραπομπή και σε αυτές τις διατάξεις της ΕΣΔΑ (με εξαίρεση τα άρθρα 20 και 23 του Χάρτη, στις επεξηγήσεις των οποίων δεν γίνεται αναφορά στην ΕΣΔΑ).

² Παρέχονται επιλεκτικά μόνο ορισμένες σχετικές διατάξεις. Εξετάζονται μόνο οι βασικές συμβάσεις για τα ανθρωπίνια δικαιώματα οι οποίες έχουν κυρωθεί και από τα 28 κράτη μέλη της ΕΕ (εξαίρεση: ΕΚΧ και ΕΚΧ 96).

³ Παρέχονται επιλεκτικά μόνο ορισμένες σχετικές διατάξεις. Εξετάζονται μόνο οι βασικές συμβάσεις για τα ανθρωπίνια δικαιώματα οι οποίες έχουν κυρωθεί και από τα 28 κράτη μέλη της ΕΕ (εξαίρεση: ΣΔΠ-ΠΠ – ΕΠΙ· έχει υπογραφεί από 28 κράτη, αλλά έχει κυρωθεί μόνο από 27).

* Οι διατάξεις στις οποίες γίνεται αναφορά με τον Χάρτη επισημαίνονται με αστερίσκο (*).

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
3 Δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου		Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη βιοϊατρική (ETS 164 και πρόσθετο πρωτόκολλο ETS 168)*	Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 7 παράγραφος 1 στοιχείο ζ) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου που εγκρίθηκε στη Ρώμη στις 17 Ιουλίου 1998*	Νομολογία ΔΕΕ
4 Απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης	Άρθρο 3	ΕΣΠΒ	Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ· ΣΚΒ· άρθρο 15 ΣΔΑΑ· άρθρο 37 ΣΔΠ· άρθρο 5 στοιχείο β) ΔΣΚΦΔ	
5 (1) Δουλεία ή ειλωτεία	Άρθρο 4		Άρθρο 8 ΔΣΑΠΔ	
5 (2) Αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία				

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
5 (3)	Εμπορία ανθρώπων	Σύμβαση για τη δόραση κατά της εμπορίας ανθρώπων	Άρθρο 8 παράγραφοι 1 και 2 ΔΣΑΠΔ	Παράρτημα στη σύμβαση Ευρωπαϊκή, ιδίως άρθρο 27 παράγραφος 1· απόφαση-πλίσιο της ΕΕ για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων (ΕΕ L 203 της 1.8.2002 σ. 1)
6	Δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια	Άρθρο 5	Άρθρα 9 και 10 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 14 ΣΔΑΑ	Άρθρα 82, 83 και 85 ΣΛΕΕ
7	Σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής	Άρθρο 8	Άρθρο 17 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 22 ΣΔΑΑ· άρθρο 16 ΣΕΔΚΓ· άρθρο 16 ΣΔΠ· άρθρο 5 στοιχείο δ) ΔΣΚΦΔ	

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
8 (1)	Προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	Σύμβαση για την προστασία των δεδομένων (Σύμβαση 108)*		Άρθρο 16 ΣΛΕΕ και άρθρο 39 ΣΕΕ· οδηγία 95/46/ΕΚ· κανονισμός 45/2001
8 (2)	Νόμιμη επεξεργασία, καθορισμένος σκοπός, συγκατάθεση ή θεμιτοί λόγοι, πρόσβαση, διάρθωση			
8 (3)	Έλεγχος από ανεξάρτητη αρχή			
9	Δικαίωμα γάμου και δικαίωμα δημιουργίας οικογένειας	Άρθρο 12	Άρθρο 23 ΔΣΑΠΔ	Αναφορά στην «εθνική νομοθεσία»
10 (1)	Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας	Άρθρο 9	Άρθρο 18 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 14 ΣΔΠ· άρθρο 5 στοιχείο δ) ΔΣΚΦΔ	Αναφορά στις «εθνικές συνταγματικές παραδόσεις» και στις «εθνικές νομοθεσίες»

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
10 (2)	Αντίρρηση συνειδήσεως			Νομολογία ΔΕΕ: πρωτόκολλο για το σύστημα δημόσιας ραδιοτηλεόρασης στα κράτη μέλη, το οποίο προσαρτάται στις Συνθήκες· οδηγία 89/552/ΕΚ του Συμβουλίου (ιδίως η δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη της)
11 (1)	Ελευθερία έκφρασης		Άρθρο 19 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 21 ΣΔΑΑ· άρθρο 13 ΣΔΠ· άρθρο 5 στοιχείο δ) ΔΣΚΦΔ	
11 (2)	Ελευθερία και πολυφωνία των μέσων μαζικής ενημέρωσης		Άρθρο 17 ΣΔΠ	Νομολογία ΔΕΕ: πρωτόκολλο για το σύστημα δημόσιας ραδιοτηλεόρασης στα κράτη μέλη, το οποίο προσαρτάται στις Συνθήκες· οδηγία 89/552/ΕΚ του Συμβουλίου (ιδίως η δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη της)· αναφορά στο «δίκαιο περι ανταγωνισμού» της ΕΕ

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
12 (1) Ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιριζέσθαι	Άρθρο 11		Άρθρα 21 και 22 ΔΣΑΠ· άρθρο 8 ΔΣΟΚΜΔ· άρθρο 15 ΣΔΠ· άρθρο 5 στοιχείο δ) ΔΣΚΦΔ	Άρθρο 11 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των εργαζομένων*
12 (2) Πολιτικά κόμματα				Άρθρο 10 παράγραφος 4 ΣΕΕ
13 Ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης	Άρθρο 10			Διαπαραπομπή στο άρθρο 1 του Χάρτη
14 Δικαίωμα εκπαίδευσης	Άρθρο 2 Π 1	Άρθρο 10 ΕΚΧ	Άρθρο 13 ΔΣΟΚΜΔ· άρθρο 24 ΣΔΑΑ· άρθρο 10 ΣΕΔΚΓ· άρθρο 28 ΣΔΠ· άρθρο 5 στοιχείο ε) ΔΣΚΦΔ	Κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών· σημείο 15 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των εργαζομένων*
14 (1) Εκπαίδευση, επαγγελματική, συνεχής			Άρθρο 13 παράγραφος 2 στοιχείο β) ΔΣΟΚΜΔ	
14 (2) Δωρεάν υποχρεωτική εκπαίδευση			Άρθρο 13 παράγραφος 2 στοιχείο α) και άρθρο 14 ΔΣΟΚΜΔ	Διαπαραπομπή στο άρθρο 24 του Χάρτη

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
14 (3)	Εκπαιδευτικά ιδρύματα, επιλογή των γονέων		Άρθρο 13 παράγραφος 3 ΔΣΟΚΜΔ	Διαπαραπομπή στο άρθρο 16 του Χάρτη και αναφορά στις «εθνικές νομοθεσίες»
15 (1)	Ελευθερία του επαγγέλματος και δικαίωμα προς εργασία	Άρθρο 1 παράγραφος 2 ΕΚΧ*	Άρθρο 6 παράγραφος 1 ΔΣΟΚΜΔ· άρθρο 27 ΣΔΑΑ· άρθρο 11 ΣΕΔΚΓ· άρθρο 5 στοιχείο ε) ΔΣΚΦΔ	Νομολογία του ΔΕΕ: άρθρο 156 ΣΛΕΕ (όσον αφορά τον όρο «συνθήκες εργασίας»)· αναφορά στις εθνικές νομοθεσίες· σημείο 4 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων*
15 (2)	Ελευθερία ανάληψης απασχόλησης, εργασίας, εγκατάστασης και παροχής υπηρεσιών			Ελευθερίες που κατοχυρώνονται με τα άρθρα 26, 45, 49 και 56 της ΣΛΕΕ
15 (3)	Απαγόρευση διακρίσεων κατά υπηκόων τρίτων χωρών με άδεια εργασίας	Άρθρο 19 παράγραφος 4 ΕΚΧ*		Άρθρο 153 παράγραφος 1 στοιχείο ζ) ΣΛΕΕ· αναφορά στις «εθνικές νομοθεσίες» (όσον αφορά την πρόσληψη ναυτών)
16	Επιχειρηματική ελευθερία			Νομολογία ΔΕΕ: άρθρο 119 παράγραφοι 1 και 3 ΣΛΕΕ
17	Δικαίωμα ιδιοκτησίας	Άρθρο 1 Π1	Άρθρο 5 στοιχείο δ) ΔΣΚΦΔ	Νομολογία του ΔΕΕ: αναφορά στο «παράγωγο δίκαιο» της ΕΕ

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
18	Δικαίωμα ασύλου			Άρθρο 78 ΣΛΕΕ· πρωτόκολλα που αφορούν το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιρλανδία και τη Δανία· πρωτόκολλο για το άσυλο
19 (1)	Ομαδική απέλαση	Άρθρο 4 Π4	Άρθρο 5 ΔΣΚΦΔ· άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ*	
19 (2)	Προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, απέλασης και έκδοσης	Άρθρο 3*	Άρθρο 3 ΣΚΒ· άρθρο 22 ΣΔΠ· άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ	
20	Ισότητα έναντι του νόμου	Άρθρα 6 και 14· άρθρο 1 Π12	Άρθρο 14 παράγραφος 1 και άρθρο 16 ΔΣΑΠΔ	«Γενική αρχή δικαίου, η οποία είναι εγγεγραμμένη σε όλα τα ευρωπαϊκά συντάγματα»· νομολογία του ΔΕΕ
21	Απαγόρευση διακρίσεων	Άρθρο 14	ΔΣΚΦΔ· άρθρα 2 και 27 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 5 ΔΔΑΑ· ΣΕΔΚΓ	Άρθρο 19 ΣΛΕΕ· η παράγραφος 2 αντιστοιχεί στο άρθρο 18 πρώτο εδάφιο της ΣΛΕΕ «και πρέπει να εφαρμόζεται σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο».

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
22	Πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία		Άρθρο 27 ΔΣΑΠΑ· άρθρο 15 ΔΣΟΚΜΔ· άρθρο 30 ΣΔΑΑ· άρθρο 5 στοιχείο ε) ΔΣΚΦΔ	Άρθρο 6 ΣΕΕ· άρθρο 167 παράγραφοι 1 και 4 ΣΛΕΕ· άρθρο 3 παράγραφος 3 ΣΕΕ· άρθρο 17 ΣΛΕΕ
23	Ισότητα γυναικών και ανδρών	Άρθρο 20 ΕΚΧ 96*· άρθρο 17 της Συμβάσης για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων	Άρθρο 3 ΔΣΑΠΑ· άρθρο 3 ΣΕΔΚΓ	Άρθρο 3 ΣΕΕ· άρθρο 8 ΣΛΕΕ· άρθρο 157 ΣΛΕΕ· οδηγία 76/207/ΕΟΚ (ίσση μεταχείριση ανδρών και γυναικών)· σημείο 16 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών δικαιωμάτων* εργαζομένων*
24	Δικαιώματα του παιδιού		Άρθρα 3, 9, 12 και 13 ΣΔΠ*· άρθρο 24 ΔΣΑΠΑ· άρθρο 7 ΣΔΑΑ· ΣΔΠ-ΠΠ – ΕΠ	Άρθρο 81 ΣΛΕΕ
25	Δικαιώματα των ηλικιωμένων	Άρθρο 23 ΕΚΧ 96*		Άρθρα 24 και 25 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων*
26	Ένταξη των ατόμων με αναπηρίες	Άρθρο 15 ΕΚΧ*	ΣΔΑΑ	Σημείο 26 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων*

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
27 Δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης		Άρθρο 21 ΕΚΧ 96*	Συμβάσεις ΔΟΕ	Άρθρα 154 και 155 ΣΛΕΕ-οδηγίες 2002/14/ΕΚ (διαβούλευση με τους εργαζόμενους), 98/59/ΕΚ (οριστικές απολύσεις), 2001/23/ΕΚ (μεταβιβάσεις επιχείρησης) και 94/45/ΕΚ (Ευρωπαϊκές επιτροπές επιχείρησης)· σημεία 17 και 18 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων*
28 Δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων	Άρθρο 11	Άρθρο 6 ΕΚΧ*		Νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με το άρθρο 11 της ΕΣΔΑ· αναφορά στις «εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές»· σημεία 12-14 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων*
29 Δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες υπέρσπου εργασίας		Άρθρο 1 παράγραφος 3 ΕΚΧ*		Σημείο 13 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων*

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων)	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
30	Προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης	Άρθρο 24 ΕΚΧ 96*	Άρθρο 5 στοίχαιο ε) ΔΣΚΦΔ	Οδηγία 2001/23/ΕΚ (μεταβιβάσεις επιχειρήσεων), οδηγία 80/987/ΕΟΚ (αφερεγγυότητα του εργοδότη) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2002/74/ΕΚ
31 (1)	Δίκαιες συνθήκες εργασίας	Άρθρο 3 ΕΚΧ**· άρθρο 26 ΕΚΧ 96*	Άρθρο 7 ΔΣΟΚΜΔ· άρθρο 5 στοίχαιο ε) ΔΣΚΦΔ	Οδηγία 89/391/ΕΟΚ (ασφάλεια και υγεία των εργαζομένων)· οι «συνθήκες εργασίας» νοούνται όπως στο άρθρο 156 ΣΛΕΕ· σημείο 19 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων*
31 (2)	Μέγιστη διάρκεια εργασίας	Άρθρο 2 ΕΚΧ*	Άρθρο 7 στοίχαιο δ) ΔΣΟΚΜΔ	Οδηγία 93/104/ΕΚ (χρόνος εργασίας)· σημείο 8 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων*
32	Απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των νέων στην εργασία	Άρθρο 7 ΕΚΧ*	Άρθρο 10 παράγραφος 3 ΔΣΟΚΜΔ	Οδηγία 94/33/ΕΚ (την προστασία των νέων κατά την εργασία)· σημεία 20-23 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων*

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
33 (1)	Οικογενειακή ζωή και επαγγελματική ζωή	Άρθρο 16 ΕΚΧ*	Άρθρο 23 παράγραφος 1 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 10 ΔΣΟΚΜΔ	
33 (2)	Προστασία από την απώλυση	Άρθρο 8 ΕΚΧ*· άρθρο 27 ΕΚΧ 96*	Άρθρο 10 παράγραφος 2 ΔΣΟΚΜΔ	Οδηγία 92/85/ΕΟΚ του Συμβουλίου (υγεία κατά την εργασία των εγκύων)· οδηγία 96/34/ΕΚ σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για τη γονική άδεια
34	Κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή		Άρθρα 9-11 ΔΣΟΚΜΔ· άρθρο 28 ΣΔΑΑ· άρθρο 13 ΣΕΔΚΓ· άρθρο 26 ΣΔΠ· άρθρο 5 στοιχείο ε) ΔΣΚΦΔ	
34 (1)	Κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή	Άρθρο 12 ΕΚΧ*		Άρθρα 153 και 156 ΣΛΕΕ· σημείο 10 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των εργαζομένων*

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
34 (2)	Νόμιμη διαμονή και διακίνηση εντός της ΕΕ	Άρθρο 12 παράγραφος 4 και άρθρο 13 παράγραφος 4 ΕΚΧ*		Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 1408/71 και κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68· σημείο 2 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των εργαζομένων*
34 (3)	Καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας	Άρθρο 13 ΕΚΧ*, άρθρα 30 και 31 ΕΚΧ 96*	Άρθρο 5 στοιχείο ε) ΔΣΚΦΔ	Άρθρο 153 ΣΛΕΕ· σημείο 10 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των εργαζομένων*
35	Προστασία της υγείας	Άρθρα 11 και 12 ΕΚΧ*	Άρθρο 12 ΔΣΟΚΜΔ· άρθρο 25 ΣΔΑΑ· άρθρο 12 ΣΕΔΚΓ· άρθρο 24 ΣΔΠ	Άρθρο 168 ΣΛΕΕ
36	Πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος			Άρθρο 14 ΣΛΕΕ· αναφορά στις «εθνικές διατάξεις»
37	Προστασία του περιβάλλοντος		Άρθρο 12 στοιχείο β) ΔΣΟΚΜΔ	Άρθρο 3 παράγραφος 3 ΣΕΕ· άρθρα 11 και 191 ΣΛΕΕ· «εμπνέεται από τις διατάξεις ορισμένων εθνικών συνταγμάτων»

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
38	Προστασία του καταναλωτή			Άρθρο 169 ΣΛΕΕ
39	Δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου		Άρθρο 29 ΣΔΑΑ- άρθρα 7-8 ΣΕΔΚΓ· άρθρο 25 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 5 στοιχείο γ) ΔΣΚΦΔ	Άρθρο 20 παράγραφος 2 και άρθρο 22 ΣΛΕΕ· άρθρο 14 παράγραφος 3 ΣΕΕ
40	Δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές		Άρθρο 29 ΣΔΑΑ· άρθρα 7-8 ΣΕΔΚΓ· άρθρο 25 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 5 στοιχείο γ) ΔΣΚΦΔ	Άρθρο 20 παράγραφος 2 και άρθρο 22 ΣΛΕΕ
41	Δικαίωμα χρηστής διοίκησης			Νομολογία του ΔΕΕ· άρθρο 20 παράγραφος 2 στοιχείο δ), άρθρα 25, 296, 298 και 340 ΣΛΕΕ· διαπαραπομπή στο άρθρο 47 του Χάρτη
42	Δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα			Άρθρο 15 παράγραφος 3 ΣΛΕΕ· κοινισμός (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 (πρόσβαση σε έγγραφα)
43	Ευρωπαϊός Διαμεσολαβητής			Άρθρα 20 και 228 ΣΛΕΕ

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
44	Δικαίωμα αναφοράς			Άρθρα 20 και 227 ΣΛΕΕ
45	Ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής		Άρθρο 12 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 18 ΣΔΑΑ· άρθρο 10 ΣΔΠ· άρθρο 5 στοιχείο δ) ΔΣΚΦΔ	Άρθρο 20 παράγραφος 2 στοιχείο α) ΣΛΕΕ· νομολογία του ΔΕΕ· άρθρα 77, 78 και 79 ΣΛΕΕ
46	Διπλωματική και προξενική προστασία			Άρθρα 20 και 23 ΣΛΕΕ
47 πρώτο εδάφιο	Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου	Άρθρο 13	Άρθρο 2 παράγραφος 3 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 13 ΣΔΑΑ· άρθρο 40 παράγραφος 2 στοιχείο β) ΣΔΠ· άρθρο 6 ΔΣΚΦΔ	Νομολογία του ΔΕΕ· άρθρα 251-281 ΣΛΕΕ
47 δεύτερο εδάφιο	Δίκαιη και δημόσια εκδίκαση της υπόθεσης	Άρθρο 6 παράγραφος 1	Άρθρο 14 παράγραφος 3 στοιχείο δ) ΔΣΑΠΔ· άρθρο 40 παράγραφος 2 στοιχείο β) ΣΔΠ	Νομολογία του ΔΕΕ

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων	Αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ (και των προαιρετικών πρωτοκόλλων) ¹	Άλλες αντίστοιχες πράξεις του Συμβουλίου της Ευρώπης ²	Πράξεις των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ³	Δίκαιο της Ένωσης / εθνικό δίκαιο στο οποίο παραπέμπουν οι επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη
47 τρίτο εδάφιο	Δικαστική αρωγή (βάσει αναγκών)	Άρθρο 6 παράγραφος 1	Άρθρο 14 παράγραφος 3 (στοιχείο δ) ΔΣΑΠΔ· άρθρο 40 παράγραφος 2 (στοιχείο β) ΣΔΠ	
48	Τεκμήριο αθωότητας και δικαιώματα της υπεράσπισης	Άρθρο 6 παράγραφοι 2 και 3	Άρθρο 14 παράγραφοι 2 και 3 ΔΣΑΠΔ· άρθρο 40 παράγραφος 2 (στοιχείο β) ΣΔΠ	
49 (1) και (2)	Αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας αξιοποιούν πράξεων και ποινών	Άρθρο 7*	Άρθρο 15 ΔΣΑΠΔ*· άρθρο 40 παράγραφος 3 ΣΔΠ	Αναφορά στις «κοινές συνταγματικές παραδόσεις» και στη νομολογία του ΔΕΕ
49 (3)	Ανάλογες ποινές			
50	Δικαιώμα του προσώπου να μη δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη	Άρθρο 4 Π7*	Άρθρο 14 παράγραφος 7 ΔΣΑΠΔ	Νομολογία του ΔΕΕ: Σύμβαση Σένγκεν· άρθρο 7 με την προσαρτία των οικονομικών συμφεροντών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Ευρετήριο

Νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

<i>A. Leur-Bloem κατά Inspecteur der Belastingdienst/Ondernemingen Amsterdam 2</i> , C-28/95, 17 Ιουλίου 1997	76
<i>Abdoulaye Amadou Tall κατά Centre public d'action sociale de Huy</i> , C-239/14, 17 Δεκεμβρίου 2015.....	34
<i>Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson</i> [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-617/10, 26 Φεβρουαρίου 2013.....	42, 43, 46, 63
<i>Alfredo Rendón Marín κατά Administración del Estado</i> [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-165/14, 13 Σεπτεμβρίου 2016.....	74
<i>Andrea Francovich και Danila Bonifaci και λοιποί κατά Ιταλικής Δημοκρατίας</i> , συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-6/90 και C-9/90, 19 Νοεμβρίου 1991.....	36
<i>Ángel Rodríguez Caballero κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa)</i> , C-442/00, 12 Δεκεμβρίου 2002.....	34, 47, 66, 75
<i>Angelo Ferlini κατά Centre hospitalier de Luxembourg</i> , C-411/98, 3 Οκτωβρίου 2000.....	35
<i>Antonio Miravittles Ciurana κ.λπ. κατά Contimark SA, Jordi Socias Gispert</i> , C-243/16, 14 Δεκεμβρίου 2017.....	65
<i>Association de médiation sociale κατά Union locale des syndicats CGT και λοιπών</i> [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-176/12, 15 Ιανουαρίου 2014.....	22, 36
<i>Aurubis Bulgaria AD κατά Nachalnik na Mitnitsa Stolichna</i> , C-546/09, 31 Μαρτίου 2011.....	18, 63
<i>Berlington Hungary Tanácsadó és Szolgáltató kft και λοιποί κατά Magyar Állam</i> , C-98/14, 11 Ιουνίου 2015.....	48, 72
<i>Berlioz Investment Fund S.A. κατά Directeur de l'administration des contributions directes</i> [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-682/15, 16 Μαΐου 2017.....	46, 63
<i>Blanka Soukupová κατά Ministerstvo zemědělství</i> , C-401/11, 11 Απριλίου 2013.....	18, 19, 32

<i>Booker Aquacultur Ltd (C-20/00) και Hydro Seafood GSP Ltd (C-64/00) κατά The Scottish Ministers</i> , συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-20/00 και C-64/00, 10 Ιουλίου 2003.....	45, 46, 56
<i>Brasserie du Pêcheur SA κατά Bundesrepublik Deutschland και The Queen κατά Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd και λοιπών</i> , συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-46/93 και C-48/93, 5 Μαρτίου 1996.....	36
<i>Centre public d'action sociale d'Ottignies-Louvain-La-Neuve κατά Moussa Abdida</i> [τμήμα μειζονος συνθέσεως], C-562/13, 18 Δεκεμβρίου 2014.....	34
<i>Claude Chartry κατά Βελγικού Δημοσίου</i> , C-457/09, 1 Μαρτίου 2011.....	44
<i>Cruciano Siragusa κατά Regione Sicilia – Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo</i> , C-206/13, 6 Μαρτίου 2014.....	44, 69, 78
<i>Daniele Annibaldi κατά Sindaco del Comune di Guidonia και Presidente Regione Lazio</i> , C-309/96, 18 Δεκεμβρίου 1997.....	44
<i>DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH κατά Bundesrepublik Deutschland</i> , C-279/09, 22 Δεκεμβρίου 2010.....	18, 20
<i>Deponiezweckverband Eiterköpfe κατά Land Rheinland-Pfalz</i> , C-6/03, 14 Απριλίου 2005.....	44, 59
<i>Dieter Krombach κατά André Bamberski</i> , C-7/98, 28 Μαρτίου 2000.....	45, 56
<i>Ebony Maritime SA και Loten Navigation Co. Ltd κατά Prefetto della Provincia di Brindisi και λοιπών</i> , C-177/95, 27 Φεβρουαρίου 1997.....	63
<i>Emiliano Torralbo Marcos κατά Korota SA και Fondo de Garantía Salarial</i> , C-265/13, 27 Μαρτίου 2014.....	43
<i>Erich Stauder κατά πόλης του Ulm – Sozialamt</i> , υπόθεση 29-69, 12 Νοεμβρίου 1969.....	16
<i>Eugenia Florescu και λοιποί κατά Casa Județeană de Pensii Sibiu και λοιπών</i> [τμήμα μειζονος συνθέσεως], C-258/14, 13 Ιουνίου 2017.....	45, 55, 83, 87
<i>F κατά Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal</i> , C-473/16, 25 Ιανουαρίου 2018.....	80, 86, 88

<i>Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky κατά BB construct s.r.o.,</i> C-534/16, 26 Οκτωβρίου 2017.....	80, 86, 88
<i>Gabrielle Defrenne κατά Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena,</i> υπόθεση 43-75, 8 Απριλίου 1976.....	35
<i>Geoffrey Léger κατά Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes και Établissement français du sang,</i> C-528/13, 29 Απριλίου 2015	18
<i>Georg Stollwitzer κατά ÖBB Personenverkehr AG,</i> C-482/16, 14 Μαρτίου 2018	34
<i>Gerardo Ruiz Zambrano κατά Office national de l'emploi (ONEm)</i> [Τμήμα μειζονος συνθέσεως], C-34/09, 8 Μαρτίου 2011.....	74
<i>Gerhard Fuchs (C-159/10) και Peter Köhler (C-160/10) κατά Land Hessen,</i> συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-159/10 και C-160/10, 21 Ιουλίου 2011.....	86
<i>Grima Janet Nisttahuz Poclava κατά Jose María Ariza Toledano (Taberna del Marqués),</i> C-117/14, 5 Φεβρουαρίου 2015	69, 77
<i>H. Jippes, Afdeling Groningen van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren και Afdeling Assen en omstreken van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren κατά Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij,</i> C-189/01, 12 Ιουλίου 2001.....	87
<i>Hubert Wachauf κατά Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft,</i> υπόθεση 5/88, 13 Ιουλίου 1989.....	55, 57
<i>Idéal tourisme SA κατά Βελγικού Δημοσίου,</i> C-36/99, 13 Ιουλίου 2000	62
<i>Impact κατά Minister for Agriculture and Food και λοιπών</i> [Τμήμα μειζονος συνθέσεως], C-268/06, 15 Απριλίου 2008.....	63
<i>International Transport Workers' Federation και Finnish Seamen's Union κατά Viking Line ABP και OÜ Viking Line Eesti,</i> C-438/05, 11 Δεκεμβρίου 2007.....	35
<i>Internationale Handelsgesellschaft mbH κατά Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel,</i> υπόθεση 11-70, 17 Δεκεμβρίου 1970.....	16
<i>IR κατά JQ</i> [Τμήμα μειζονος συνθέσεως], C-68/17, 11 Σεπτεμβρίου 2018.....	35
<i>J. N. κατά Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> [Τμήμα μειζονος συνθέσεως], C-601/15, 15 Φεβρουαρίου 2016.....	23, 82

<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, υπόθεση 4-73, 14 Μαΐου 1974</i>	16
<i>Jiří Sabou κατά Finanční ředitelství pro hlavní město Prahu [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-276/12, 22 Οκτωβρίου 2013</i>	18, 46, 58
<i>Johan Piek κατά Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, C-384/05, 11 Ιανουαρίου 2007</i>	45, 56, 57
<i>José Vicente Olaso Valero κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa), C-520/03, 16 Δεκεμβρίου 2004</i>	47, 66, 75
<i>Juan Carlos Sánchez Morcillo και María del Carmen Abril García κατά Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA, C-169/14, 17 Ιουλίου 2014</i>	33
<i>Land Baden-Württemberg κατά Παναγιώτη Τσακουρίδη [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-145/09, 23 Νοεμβρίου 2010</i>	47, 71
<i>Ledra Advertising Ltd και λοιποί κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας [τμήμα μείζονος συνθέσεως], συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-8/15 Ρ έως C-10/15 Ρ, 20 Σεπτεμβρίου 2016</i>	42
<i>Lidl GmbH & Co. KG κατά Freistaat Sachsen, C-134/15, 30 Ιουνίου 2016</i>	87
<i>Lietuvos Respublikos transporto priemonių draudikų biuras κατά Gintaras Dockeyvičius και Jurgita Dockeyvičienė, C-587/15, 15 Ιουνίου 2017</i>	45, 55
<i>Liliana Tudoran και λοιποί κατά SC Suport Colect SRL, C-92/14, 3 Ιουλίου 2014</i>	44
<i>Liselotte Hauer κατά Ομοσπόνδου κράτους της Ρηνανίας-Παλατινάτου, υπόθεση 44/79, 13 Δεκεμβρίου 1979</i>	85
<i>M. G. Eman και O. B. Sevinger κατά College van burgemeester en wethouders van Den Haag [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-300/04, 12 Σεπτεμβρίου 2006</i>	36, 45, 46, 56
<i>María Cristina Guerrero Pecino κατά Fondo de Garantía Salarial (Fogasa), C-177/05, 13 Δεκεμβρίου 2005</i>	47, 66, 75
<i>Maribel Dominguez κατά Centre informatique du Centre Ouest Atlantique και Préfet de la région Centre [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-282/10, 24 Ιανουαρίου 2012</i>	59
<i>Marie Landtová κατά Česká správa sociálního zabezpečení, C-399/09, 22 Ιουνίου 2011</i>	34

<i>Mario Vital Pérez κατά Ayuntamiento de Oviedo, C-416/13, 13 Νοεμβρίου 2014.....</i>	18
<i>Mark Alemo-Herron και λοιποί κατά Parkwood Leisure Ltd, C-426/11, 18 Ιουλίου 2013.....</i>	33
<i>Maximilian Schrems κατά Data Protection Commissioner [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-362/14, 6 Οκτωβρίου 2015.....</i>	83
<i>Michael Schwarz κατά Stadt Bochum, C-291/12, 17 Οκτωβρίου 2013.....</i>	19
<i>N. S. (C-411/10) κατά Secretary of State for the Home Department, και M. E. και λοιποί (C-493/10) κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/10 και C-493/10, 21 Δεκεμβρίου 2011.....</i>	10
<i>NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos κατά Nederlandse administratie der belastingen, υπόθεση 26/62, 5 Φεβρουαρίου 1963.....</i>	33
<i>O. και S. κατά Maahanmuuttovirasto και Maahanmuuttovirasto κατά L., συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-356/11 και C-357/11, 6 Δεκεμβρίου 2012.....</i>	46
<i>Othmar Michaeler (C-55/07 και C-56/07), Subito GmbH (C-55/07 και C-56/07), Ruth Volgger (C-56/07) κατά Amt für sozialen Arbeitsschutz και Autonome Provinz Bozen, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-55/07 και C-56/07, 24 Απριλίου 2008.....</i>	16
<i>Pelckmans Turnhout NV κατά Walter Van Gestel Balen NV και λοιπών, C-483/12, 8 Μαΐου 2014</i>	44, 71
<i>Petya Milkova κατά Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol, C-406/15, 9 Μαρτίου 2017.....</i>	15, 58
<i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie κατά Salah Al Chodor και λοιπών, C-528/15, 15 Μαρτίου 2017.....</i>	90
<i>Productores de Música de España (Promusicae) κατά Telefónica de España SAU [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-275/06, 29 Ιανουαρίου 2008... </i>	88
<i>Raffinerie Mediterranee SpA (ERG), Polimeri Europa SpA και Syndial SpA κατά Ministero dello Sviluppo economico και λοιπών (C-379/08) και ENI SpA κατά Ministero Ambiente e Tutela del Territorio e del Mare και λοιπών (C-380/08) [Τμήμα μείζονος συνθέσεως], συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-379/08 και C-380/08, 9 Μαρτίου 2010.....</i>	83

<i>Robert Pflieger και λοιποί</i> , C-390/12, 30 Απριλίου 2014.....	18, 47, 48, 71
<i>Roman Angonese κατά Cassa di Risparmio di Bolzano SpA</i> , C-281/98, 6 Ιουνίου 2000	35
<i>Safe Interenvias, S.A. κατά Liberbank, S.A. και λοιπών</i> , C-235/14, 10 Μαρτίου 2016.....	71
<i>Schindler Holding Ltd και λοιποί κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής</i> , C-501/11 P, 18 Ιουλίου 2013.....	23
<i>Secretary of State for the Home Department κατά CS</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-304/14, 13 Σεπτεμβρίου 2016.....	74
<i>Seda Küçükdeveci κατά Swedex GmbH & Co. KG</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-555/07, 19 Ιανουαρίου 2010.....	35, 47, 68, 69
<i>Servet Kamberaj κατά Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) και λοιπών</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-571/10, 24 Απριλίου 2012.....	23
<i>Sky Italia Srl κατά Autorità per le Garanzie nelle Comunicazioni</i> , C-234/12, 18 Ιουλίου 2013.....	18, 61
<i>Sky Österreich GmbH κατά Österreichischer Rundfunk</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-283/11, 22 Ιανουαρίου 2013.....	88
<i>Società italiana petroli SpA (IP) κατά Borsana Srl</i> , C-2/97, 17 Δεκεμβρίου 1998	44, 59
<i>Srl CILFIT και Lanificio di Gavardo SpA κατά Υπουργείου Υγιεινής</i> , υπόθεση 283/81, 6 Οκτωβρίου 1982.....	39
<i>Staatssecretaris van Justitie κατά Tayfun Kahveci και Osman Inan</i> , συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-7/10 και C-9/10, 29 Μαρτίου 2012.....	45, 56
<i>Stefano Melloni κατά Ministerio Fiscal</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-399/11, 26 Φεβρουαρίου 2013.....	27
<i>Telez Sverige AB κατά Post- och telestyrelsen και Secretary of State for the Home Department κατά Tom Watson και λοιπών</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-203/15 και C-698/15, 21 Δεκεμβρίου 2016.....	23, 24
<i>Teresa Cicala κατά Regione Siciliana</i> , C-482/10, 21 Δεκεμβρίου 2011.....	44, 75, 76
<i>Texdata Software GmbH</i> , C-418/11, 26 Σεπτεμβρίου 2013.....	18, 43, 46, 65

<i>The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd</i> κατά <i>Stephen Grogan</i> και λοιπών, C-159/90, 4 Οκτωβρίου 1991.....	71
<i>Thierry Delvigne</i> κατά <i>Commune de Lesparre Médoc</i> και <i>Préfet de la Gironde</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-650/13, 6 Οκτωβρίου 2015.....	43, 45, 56, 79, 82, 84
<i>Thomas Pringle</i> κατά <i>Government of Ireland</i> και λοιπών, C-370/12, 27 Νοεμβρίου 2012	56
<i>Toshiba Corporation</i> και λοιποί κατά <i>Úřad pro ochranu hospodářské soutěže</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-17/10, 14 Φεβρουαρίου 2012	18
<i>Unibet (London) Ltd</i> και <i>Unibet (International) Ltd</i> κατά <i>Justitiekanslern</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-432/05, 13 Μαρτίου 2007	63
<i>Vera Egenberger</i> κατά <i>Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-414/16, 17 Απριλίου 2018	35
<i>Vereinigte Familienpress Zeitungsverlags- und vertriebs GmbH</i> κατά <i>Heinrich Bauer Verlag</i> , C-368/95, 26 Ιουνίου 1997	73
<i>Víctor Manuel Julian Hernández</i> και λοιποί κατά <i>Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante)</i> και λοιπών, C-198/13, 10 Ιουλίου 2014	44, 59, 69, 76
<i>Vino Cosimo Damiano</i> κατά <i>Poste Italiane SpA</i> , C-161/11, 22 Ιουνίου 2011.....	44
<i>Vino Cosimo Damiano</i> κατά <i>Poste Italiane SpA</i> , C-20/10, 11 Νοεμβρίου 2010.....	44
<i>Volker und Markus Schecke GbR (C-92/09)</i> και <i>Hartmut Eifert (C-93/09)</i> κατά <i>Land Hessen</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-92/09 και C-93/09, 9 Νοεμβρίου 2010.....	87
<i>WebMindLicenses kft</i> κατά <i>Nemzeti Adó- és Vámhivatal Kiemelt Adó- és Vám Főigazgatóság</i> , C-419/14, 17 Δεκεμβρίου 2015	43
<i>Werner Fries</i> κατά <i>Lufthansa CityLine GmbH</i> , C-190/16, 5 Ιουλίου 2017	79, 82, 83, 84, 87
<i>Werner Mangold</i> κατά <i>Rüdiger Helm</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-144/04, 22 Νοεμβρίου 2005	35

<i>Yassin Abdullah Kadi, Al Barakaat International Foundation κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-402/05 P και C-415/05 P, 3 Σεπτεμβρίου 2008.....	85
<i>Ανώνυμη Γενική Εταιρία Τιμέντων Ηρακλής (ΑΓΕΤ Ηρακλής) κατά Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-201/15, 21 Δεκεμβρίου 2016.....	70, 72, 85
<i>Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση ΑΕ και Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Προσωπικού κατά Δημοτικής Εταιρίας Πληροφόρησης και Σωτηρίου Κούβελα και Νικολάου Αβδελλά και λοιπών,</i> C-260/89, 18 Ιουνίου 1991.....	70, 71
<i>Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Βασιλείου της Ισπανίας</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-610/10, 11 Δεκεμβρίου 2012.....	21
<i>Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-540/03, 27 Ιουνίου 2006.....	25
<i>Ντιόνικ Ανώνυμη Εταιρία Εμπορίας Η/Υ, Λογισμικού και Παραοχής Υπηρεσιών Μηχανογράφησης και Ιωάννης Μιχαήλ Πίκουλας κατά Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς,</i> C-430/05, 5 Ιουλίου 2007.....	63, 64
<i>Παρασκευάς Λουλουδάκης κατά Ελληνικού Δημοσίου,</i> C-262/99, 12 Ιουλίου 2001.....	63
<i>Ποινικές δίκες κατά Magatte Gueye (C-483/09) και Valentín Salmerón Sánchez (C-1/10),</i> συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-483/09 και C-1/10, 15 Σεπτεμβρίου 2011.....	44, 69
<i>Ποινικές δίκες κατά Maria Amélia Nunes και Evangelina de Matos,</i> C-186/98, 8 Ιουλίου 1999.....	63
<i>Ποινική δίκη κατά Gianpaolo Paoletti και λοιπών,</i> C-218/15, 6 Οκτωβρίου 2016.....	64
<i>Ποινική δίκη κατά Luca Mengi</i> [τμήμα μείζονος συνθέσεως], C-524/15, 20 Μαρτίου 2018.....	83
<i>Ποινική δίκη κατά Özlem Garenfeld,</i> C-405/10, 10 Νοεμβρίου 2011.....	46, 63, 64

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά *Bank Mellat*, C-176/13 P,
18 Φεβρουαρίου 2016.....21

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά *Bank Saderat Iran*, C-200/13 P,
21 Απριλίου 2016.....21

Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Andrie κατά *Τσεχικής Δημοκρατίας*, προσφυγή αριθ. 6268/08, 20 Ιουνίου 2011..... 32

Malone κατά *Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθ. 8691/79, 2 Αυγούστου 1984..... 83

Sunday Times κατά *Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθ. 6538/74, 26 Απριλίου 1979..... 83

Νομοθεσία της ΕΕ

Απόφαση-πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου
2001, σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές
διαδικασίες (ΕΕ L 82 της 22.3.2001, σ. 1) 70

Ενδέκατη οδηγία 89/666/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της
21ης Δεκεμβρίου 1989, σχετικά με τη δημοσιότητα των
υποκαταστημάτων που έχουν συσταθεί σε ένα κράτος μέλος
από ορισμένες μορφές εταιρειών που διέπονται από το δίκαιο
άλλου κράτους (ΕΕ L 395 της 30.12.1989, σ. 36) 65

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1013/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου
και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2006, για τις μεταφορές
αποβλήτων (ΕΕ L 190 της 12.7.2006, σ. 1)64

Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για
τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην
απασχόληση και την εργασία (ΕΕ L 303 της 2.12.2000, σ. 16)69

Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου,
της 10ης Μαρτίου 2010, για τον συντονισμό ορισμένων
νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων
των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών
οπτικοακουστικών μέσων (ΕΕ L 95 της 15.4.2010, σ. 1)60

Επικοινωνήστε με την ΕΕ

Αυτοπροσώπως

Σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχουν εκατοντάδες κέντρα πληροφόρησης Europe Direct. Μπορείτε να βρείτε τη διεύθυνση του πλησιέστερου σε σας κέντρου στον ιστότοπο Europa: https://europa.eu/european-union/contact_el

Τηλεφωνικά ή μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου

Η Europe Direct είναι μια υπηρεσία που απαντά στις ερωτήσεις σας για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Μπορείτε να επικοινωνήσετε με αυτήν την υπηρεσία:

- καλώντας ατελώς τον αριθμό 00 800 6 7 8 9 10 11 (ορισμένα δίκτυα τηλεφωνίας ενδέχεται να χρεώνουν τις κλήσεις αυτές),
- καλώντας τον αριθμό +32 22999696 ή
- μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από τον ιστότοπο Europa: https://europa.eu/european-union/contact_el

Βρείτε πληροφορίες σχετικά με την ΕΕ

Στο διαδίκτυο

Πληροφορίες για την Ευρωπαϊκή Ένωση σε όλες τις επίσημες γλώσσες της ΕΕ είναι διαθέσιμες στον ιστότοπο Europa: https://europa.eu/european-union/index_el

Στις εκδόσεις της ΕΕ

Μπορείτε να καταφορτώσετε ή να παραγγείλετε δωρεάν και επί πληρωμή εκδόσεις της ΕΕ στην ακόλουθη διεύθυνση: <https://publications.europa.eu/el/publications>. Μπορείτε να ζητήσετε πολλαπλά αντίγραφα δωρεάν εκδόσεων επικοινωνώντας με την υπηρεσία Europe Direct ή με το τοπικό σας κέντρο πληροφόρησης (βλ. https://europa.eu/european-union/contact_el).

Στη νομοθεσία της ΕΕ και σε σχετικά έγγραφα

Για πρόσβαση σε νομικές πληροφορίες της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του συνόλου της ενωσιακής νομοθεσίας από το 1951 σε όλες τις επίσημες γλώσσες, μεταβείτε στον ιστότοπο EUR-Lex, στην ακόλουθη διεύθυνση: <http://eur-lex.europa.eu>

Στα δημόσια δεδομένα από την ΕΕ

Η Πύλη Δημόσιων Δεδομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (<http://data.europa.eu/euodp/el>) παρέχει πρόσβαση σε σύνολα δεδομένων από την ΕΕ. Τα δεδομένα μπορούν να καταφορτωθούν και να επαναχρησιμοποιηθούν δωρεάν, τόσο για εμπορικούς όσο και για μη εμπορικούς σκοπούς.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εφοδιαστεί με τη δική της διακήρυξη δικαιωμάτων –τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων– από το 2000. Ο Χάρτης κατέστη νομικά δεσμευτικός το 2009 και έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες της ΕΕ. Όσοι είναι εξοικειωμένοι με τις βασικές αρχές του δικαίου της ΕΕ μπορούν συνήθως να δηλώσουν χωρίς δεύτερη σκέψη ότι ο Χάρτης είναι πάντα δεσμευτικός για την ΕΕ, και ότι είναι δεσμευτικός για τα κράτη μέλη μόνον όταν «εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης». Ωστόσο, στην πραγματικότητα, ακόμη και σε κύκλους εμπειρογνομώνων, δεν είναι πάντα πλήρως κατανοητό τι εμπίπτει και τι δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη. Στόχος του παρόντος εγχειριδίου είναι να προωθήσει την καλύτερη κατανόηση του Χάρτη, για παράδειγμα όταν εφαρμόζεται στη νομοθεσία και τη χάραξη πολιτικής.